

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'IN HARFÎ TERCÜMESİ MESELESİ
-MUHAMMED HAMİDULLAH VE SÜLEYMAN ATEŞ'İN MEÂLLERİ
ÖRNEKLİĞİNDE-
Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
MESUT TEKİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Enes YARIZ

MALATYA 2020

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'IN HARFÎ TERCÜMESİ MESELESİ
-MUHAMMED HAMİDULLAH VE SÜLEYMAN ATEŞ'İN MEÂLLERİ
ÖRNEKLİĞİNDE-

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Mesut TEKİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Enes YARIZ

MALATYA 2020

 İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	İNÜ-KYS-FRM-142
		Yayın Tarihi	19.08.2019
Revizyon No			
Revizyon Tarihi			
Sayfa No		2 / 87	

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

KUR'AN'IN HARFİ TERCÜMESİ MESELESİ
-MUHAMMED HAMİDULLAH VE SÜLEYMAN ATEŞ'İN MEÂLLERİ
ÖRNEKLİĞİNDE-
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ENES YARIZ

MESUT TEKİN

Jürimiz tarafından 04/09/2020 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** ile başarılı bulunarak Temel İslam Bilimleri **Anabilim** Dalı **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

İmza

1. Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ

Online.....

2. Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ

.....

3. Dr. Öğretim Üyesi Enes YARIZ

.....

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20..../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

.....

Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğr. Üyesi Enes YARIZ'ın danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “**Kur'an'ın Harfî Tercümesi Meselesi -Muhammed Hamidullah ve Süleyman Ateş'in Meâlleri Örneğinde-**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mesut TEKİN

30/09/2020

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a, salât ve selâm onun kulu olan Muhammed'e, hayır ve bereket duaları, Hz. Peygamber'in tertemiz Ehl-i Beyt'ine, güzide ashabına ve kıyamete kadar onların izinden yürüyen bahtiyar müminlere olsun.

Bütün insanlığa gönderilmiş olan Kur'an'ın anlaşılması, bütün müslümanların hakkı ve görevidir. Hz. Peygamber döneminde anlaşılmayan bazı Kur'an ayetlerini veya hükümlerini sahabe Hz. Peygamber'e sorar ve doğru bilgiyi ondan aldıktan sonra hemen uygulamaya koyarlardı. Hz. Peygamber'den sonraki dönemde de Kur'an ayetlerini anlamada sıkıntılar yaşanmış, Kur'an'ın nâzil olduğu döneme şahit olan sahabe anlaşılmayan ayetleri anlaşılır kılmış, yanlış anlaşılan ayetleri ise tasvib etmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde fetihlerle beraber Arap olmayan diğer kavimler de İslam'ı kabul etmişlerdir. Dillerinin farklı olması, onların Kur'an'ı anlamalarında bir engeldi. Bunun için ya Kur'an'ın dili olan Arapça'yı öğreneceklerdi ya da kendi dillerinde yapılmış olan çevirilerden okuyarak Kur'an'ı anlamaya çalışacaklardı. Nitekim herkesin Arapça'yı öğrenme imkânı bulunmadığından çevirilere başvuruldu.

Tarih boyunca Türkçe olarak birçok Kur'an meâli yazılmıştır. Türkiye'de ise cumhuriyet dönemiyle beraber biraz daha hareketlenen Kur'an tercümeleri son yıllarda daha da artmıştır. Bu artış sonucunda okuyucular, Kur'an'ın manasını en doğru ve anlaşılır bir şekilde ileten meâli bulmakta hayli zorlanmaktadır. Buna binaen meâllerin incelenip eksik yönlerinin tespit edilmesi ve eleştirilmesi son dönemde yine artış gösteren faaliyetlerden olmuştur.

Kur'an'ın harfî tercümesi pek uygun görülmeyen bir tercüme tarzı olmasına rağmen birçok meâlde karşımıza çıkabilen bir tercüme tarzı olmuştur. Yani Kur'an'ın Türkçe meâlini okuyan bir kişi neredeyse bütün meâllerde bu tarz bir tercüme yöntemiyle karşılaşmaktadır.

İşte bu çalışmada Kur'an'ın tercüme meselelerinden olan harfî tercüme meselesi ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Kur'an'ın hangi yöntemle daha sağlıklı bir şekilde tercüme edilebileceği irdelenmiştir. Özel de ise Kur'an'ın harfî tercümesi meselesi ele alınmıştır. Daha sonra iki eser seçilerek bu eserlerin harfî tercüme örnekleri incelenmiştir. Söz konusu eserlerin ilki Muhammed Hamidullah'ın *Aziz Kur'an* adlı

meâli, ikincisi ise Süleyman Ateş'in *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli* adlı meâlidir. Bu iki eserin seçilmesinin nedeni ise şudur: *Aziz Kur'an* adlı meâl harfî tercüme yöntemi esas alınarak yapılan bir çalışma, Süleyman Ateş'in meâli ise böyle bir yöntem esas alınmadan yapılmış olan bir çalışmadır. Yani hem harfî tercüme yöntemi hedef alınan bir eserde hem de böyle bir hedefi olmayan bir eserde harfî tercüme sorunuyla karşılaşılacağı gözler önüne serilmek istenildi.

Ayrıca bilindiği üzere incelenmiş olunan *Aziz Kuran* isimli meâlin orijinali Fransızca'dır. Bu açıdan bakıldığında yapılan eleştiriler, eserin yazarı olan Muhammed Hamidullah'a değil, eseri Türkçe'ye tercüme eden mütercimlerdir. Çünkü yapılan inceleme eserin orijinalinden değil tercümesi olan eserden yapılmaktadır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın önemi, amacı, konusu, yöntemi, sınırlılıkları ve kapsamı ele alınmaya çalışıldı. Birinci bölümde tercüme, meâl kavramlarının lügat ve ıstılahî anlamları açıklandı. Daha sonra Kur'an'ın başka dillere tercüme edilme meselesi, harfî tercümenin imkânı ve tercüme tarihi açıklanmaya çalışıldı. İkinci bölüm ise ikiye ayrıldı. Birinci kısımda eser sahiplerinin hayatı ve eserlerinin özellikleri açıklanmaya çalışıldı. İkinci kısımda ise üç başlık açılarak bu iki eserde bulunan bazı harfî tercüme örnekleri irdelenmeye çalışıldı.

Çalışmamızın her aşamasında değerli vakitlerini ayırarak yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Enes YARIZ'a, teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamızı okuyarak önerileriyle katkılar sunan tez savunma jüri üyeleri, Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ'a ve Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ'e, ilk eğitimimi aldığım babama ve emeği geçen diğer bütün hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Mesut TEKİN

MALATYA 2020

**Kur'an'ın Harfî Tercümesi Meselesi -Muhammed Hamidullah ve Süleyman
Ateş'in Meâlleri Örneğinde-**

Mesut TEKİN

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Tefsir Bilim
Dalı Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2020
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Enes YARIZ**

ÖZET

Tercüme, insanlığın en eski faaliyetlerinden biridir. Toplumların dillerinin farklılık arz etmesi ile birlikte aralarında ilişkilerin kaçınılmaz olması, beraberinde tercüme ihtiyacı zorunlu kılmıştır. Bu meyanda diğer tercüme faaliyetleriyle birlikte kutsal kitaplar da tarih boyunca farklı dillere çevrilmeye çalışılmış, bu anlamda en çok tercüme işlemi yapılan kutsal kitap ise Kur'an olmuştur. Kur'an'ın tercümesi üzerine çalışan alimlerin pek çoğu tercüme işleminin iki farklı şekilde yapılabileceğini söylemişlerdir. Bunlar, *tefsîrî* ve *harfî* tercümedir. Bu çalışmada Kur'an'ın harfî tercümesi üzerine durulmuştur. Bu tarz tercümenin Kur'an'a uygun olup olmadığı, bu alanda yapılmış olan iki eser göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Harfî tercümeyle ilgili bu iki eserden örnekler verilerek yapılacak bir çalışma, Kur'an meâlleri alanına katkı sunacaktır. Bu sebeple öncelikle tercüme ve meâl kavramlarının lügat ve ıstılahî anlamları üzerinde durulmuş, sonra da söz konusu eserlerdeki harfî tercüme örnekleri incelenerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tercüme, Meâl, Harfî, Tefsir.

The Issue of Verbatim Translation of Quran
By M.Hamidullah and Süleyman Ateş's Translations

Mesut TEKİN

Inonu University, Institute of Social Sciences, Basic Islamic Sciences Department

Commentary Discipline

Master Thesis, June 2020

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi: Enes YARIZ

ABSTRACT

Translation is one of the oldest activities of humanity. As the languages of societies differ, the inevitability of relations between them has necessitated the need for translation. In this context, along with other translation activities, there have been attempts to translate the holy books into different languages throughout history, and in this sense, the most translated sacred book was the Quran. Most of the scholars working on the translation of the Quran stated that the translation process can be done in two different ways. These are exegesis and literal translation. This study focuses on the literal translation of the Quran. Whether this type of translation is suitable for the Quran was examined by considering two works in this field. A study to be made by giving examples of these two works about literal translation will contribute to the field of the translation of the translation. For this reason firstly the lexical and explanation meanings of the concepts of translation and meaning were emphasized and then the literal translation examples in the works in question were examined and the study was completed.

Keywords: Quran, Translation, Meaning, Letter, et-Tafseer.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI.....	ii
ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TERCÜME VE KUR'AN TERCÜMELERİNİN TARİHİ

1.Tercüme Kavramı ve Çeşitleri.....	3
1.1.Harfî Tercüme.....	5
1.2.Tefsîrî Tercüme.....	7
2.Meâl Kavramı.....	10
3.Kur'an Başka Dillere Tercüme Edilebilir Mi?.....	11
3.1.Kur'an Başka Dillere Tercüme Edilebilir Diyenlerin Gerekçeleri.....	13
3.2. Kur'an Başka Dillere Tercüme Edilemez Diyenlerin Gerekçeleri.....	14
4.Kur'anda Harfî Tercümenin İmkânı.....	14
5.İlk Kur'an Tercümeleleri.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

YAZAR-ESER TANITIMI VE HARFÎ TERCÜMEYE ÖRNEKLER

1.Yazarlar ve Eserlerin Tanıtımı.....	19
---------------------------------------	----

1.1.Muhammed Hamidullah ve <i>Aziz Kur'an</i>.....	19
1.1.1.Muhammed Hamidullah.....	19
1.1.2.<i>Aziz Kur'an</i>.....	22
1.1.2.1.Eserin Şekilsel Özellikleri.....	22
1.1.2.2.Eserin Genel Özellikleri.....	23
1.2. Süleyman Ateş ve <i>Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli</i>.....	25
1.2.1. Süleyman Ateş.....	25
1.2.2. <i>Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli</i>.....	29
1.2.2.1. Eserin Şekilsel Özellikleri.....	29
1.2.2.2. Eserin Genel Özellikleri.....	30
2. <i>Aziz Kur'an ve Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli</i> Eserlerinde Harfî Tercüme	
Örnekleri ve İmkânı.....	33
2.1.Deyimsel ve Mecazî Anlamlı Ayetlerin Çevirisi.....	33
2.2.Istılah ve Kavramların Çevirisi.....	46
2.3.Genel Olarak Çeviri Hataları.....	60
SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	70

KISALTMALAR

(as):	Aleyhisselâm
(cc):	Celle Celâluhu
(ra):	Radıyallah’u Anh
(sav.):	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
b.:	Bin
B.y.y:	Baskı Yeri Yok
Bkz:	Bakınız
Çev :	Çeviren
DİA :	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız:	Hazreti
İ.Ü.S.B.E:	İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İFAV :	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Mad. :	Maddesi
T.y.:	Tarih Yok
T.D.K :	Türk Dili Kurumu
Thk.:	Tahkik
trc.:	Tercüme
v.dğr:	Ve diğerleri

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi

Tercüme, zor bir faaliyettir. Zira bir metnin bir dilden başka bir dile tercüme edilmesi denildiği gibi ağız geniş olan bir kaptan dar olan bir kaba bir sıvının aktarılması gibidir. Hele hele söz konusu olan metin Allah kelamı Kur'an olunca yapılan bu iş daha zor bir hal almaktadır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sayıca çok az olan Kur'an tercüme günümüzde sayıca artmış, Türkiye'de de bunun sayısı neredeyse üç yüz'ü aşmıştır. Bazı kişilerin, meâl yazımında belli başlı bazı kuralları göz önüne almadan yazması ise Kur'an meâli okumalarını zorlaştırmakta ve içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Dolayısıyla bazı meâllerin incelenmesi, doğru ve yanlış yönlerinin ortaya konulması, Kur'an meâlleri alanı açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışmanın bu anlamda katkı sağlayacağı umut edilmektedir.

B. Araştırmanın Amacı

Meâllerin oldukça fazla olduğu bir ortamda doğru meâli bulmak, okuyucuyu daha çok yorması açısından daha zordur. Bunun sebeplerinden biri de uygulanması durumunda genellikle anlamsız bir hal alan tercüme çeşitlerinden harfî tercüme yönteminin Kur'an'a uygulanmış olmasıdır. Çalışma boyunca harfî tercümenin Kur'an'a uygun bir tercüme çeşidi olmadığı gösterilmeye çalışıldı. Amaç, ele alınan iki eserde yer alan örneklere de bakarak harfî çeviri yönteminin Kur'an'a uygun olmadığını ortaya koymaktır. Bu anlamda hem *Aziz Kur'an* isimli meâlde hem de *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli* adlı eserde yapılmış olan bazı harfî tercüme bulup bunların uygun olmadığını, söz konusu ayetin en uygun çevirisinin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktır.

C. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Kur'an meâlleridir. Tercüme çeşitlerinden olan harfî tercüme çeşidi ele alınarak özellikle zikredilen iki meâlde bunların örneğinin olup olmadığı, varsa uygun düşüp düşmediği, uygun düşmüyorsa en uygun tercümenin nasıl olması gerektiğidir. Ayrıca tercüme ve çeşitleri, meâl kavramı ve iki kavramın tarihçesi de araştırmamızın konularındandır.

D. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın başında tercüme kavramıyla ilgili araştırma yapılarak konunun daha iyi anlaşılması için tercüme ve tarihçesiyle ilgili bilgiler verildi. Ayrıca tercüme kavramıyla ilintili olan meâl kavramı da açıklanmaya çalışıldı. Daha sonra incelenmiş olunan iki eserin genel özellikleri ve yazarları tanıtıldı.

Zikredilen eserler detaylı bir şekilde incelenerek bulunan bazı örnekler sunulmaya çalışıldı. Bu yapılırken de birçok örnek verildi. Örneklerin karışmaması için ise üç ayrı başlıkta ele alındı. Deyimler, kavramlar ve genel olarak görülen çeviri hataları olarak üçe ayrıldı. Ayrıca bu örnekleri verirken diğer birçok meâlden (çalışmada yer alan meâllerden biri olan D.İ.B meâli Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlamış olduğu meâldir.) ve geleneksel tefsir külliyatından yararlanılmaya çalışıldı.

E. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kapsamı

Araştırma tercüme çeşitlerinden olan harfî tercüme konusuyla sınırlı tutuldu. Tefsîrî tercüme konusuna da değinmekle beraber asıl konu olan harfî tercüme üzerinde yoğunlaşıldı. Harfî tercüme örnekleri ise bütün meâller üzerinden değil belirlediğimiz iki meâl üzerinden verildi. Bu iki meâl içerisinde yer alan bütün harfî tercüme örnekleri değil sadece dikkat çekilen yerler ele alınmaya çalışıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

TERCÜME VE KUR'AN TERCÜMELERİNİN TARİHİ

1. Tercüme Kavramı ve Çeşitleri

Tercüme kelimesinin hem kökeni hem de kök harfleri hakkında farklı görüşler serdedilmiştir. Köken yönüyle kelimenin Arapça olduğunu iddia edenler olduğu gibi Arapça olmadığını iddia edenler de vardır.

Tercüme kelimesini, Arapça kökenli değilse bile Arapça kabul etmek, yanlış olmasa gerek. Zaten kelimenin Arapça kökenli olmasını engelleyen önemli bir sebep de bulunmamaktadır. Aksine, Arapça olduğu ihtimalini kuvvetlendiren pek çok delil vardır.¹

Arapça olduğunu iddia edenler, fiil kökünün üç harfli (sülasî) olan r-c-m kelimesinden mi ya da dört harfli (rubaî) t-r-c-m kelimesinden mi türediği hakkında tartışmışlardır. Sülasî olduğunu iddia edenler - ki bu görüşte olanların başında Cevherî (ö. 400/1009) ve İbn Manzûr (ö. 711/1311) gelir. - Bunlar, "tercüme" kelimesinin başındaki "te" harfinin sonradan eklendiğini söylerler. Ancak bir başka dilbilimci olan Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415)'nin, Cevherî'nin bu görüşünü eleştirdiğini, Zebîdî (ö. 1205/1791) ve Mütercim Asım Efendi (ö. 1235/1819) belirtmektedir. Zira onlara göre, kelime, d-h-r-c (dörtlü) vezninde olup, baştaki "te" harfi kelimenin aslındandır.² Sonuç olarak, alimlerin çoğunluğuna göre "tercüme" kelimesi, Arapça asıllı rubaî bir fiildir. Müteaddî bir fiildir ve fa'lele veznindedir. Çoğulu ise, "terâcîm"dir. Gerek bu şekliyle, gerekse diğer okuyuşlardaki haliyle aynı zamanda mastardır.³

Tercüme sözlükte; bir sözü söylendiği dilde veya başka bir dilde açıklamak, bir sözü bir kimseye ulaştırmak, bir sözün anlamını diğer bir dilde dengi bir sözle aynen ifade etmek anlamlarına gelir.⁴

Tercüme kelimesi, zikrettiğimiz anlamı dışında başka anlamlara da gelmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

¹ Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2014), 55.

² Zülfikar Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 37-38.

³ Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, 55.

⁴ İbn Manzûr, Cemâlu'd-Dîn Muhammed ibn Mukrim el-İfrikî el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sadir, T.y.) 12: 66.

1-Terceme, "bâb" unvanı manasında kullanılmaktadır; yani bir kitaptaki bölüm başlığına bu isim verilmiştir. Buhârî'nin Sahîh'indeki çeşitli bâb isimleri bu şekildedir; çünkü bu isimlerle, onların ait oldukları bâb içerisinde ne gibi konulardan bahsedileceği anlatılmaktadır.⁵

2-Tercüme, bir sözü söylendiği dilde tefsir etmek anlamında kullanılmaktadır. Abdullah b. Abbâs (ö.68/687) için "*Tercümânu'l-Kur'ân*" tabirinin kullanılması bu sebebe dayanmaktadır. Bilindiği gibi İbn Abbâs, Kur'an'ı en isabetli şekilde anlayıp yorumlayan bir müfessirdir.⁶

3-Bir kimsenin hayatının anlatılması anlamında kullanılmaktadır. Dilimizde kullandığımız, tercüme-i hâl bu anlamdadır.⁷

4-Aynı dilde olsa da bir sözü başka bir kimseye daha açık bir şekilde aktarma anlamında da kullanılmaktadır. "Sizden her bir kimseye kıyamet günü Rabbi mutlaka konuşacaktır ve arada tercüman da bulunmayacaktır."⁸ hadisine bakılacak olursa Allah'ın kıyamet günü tercümansız bir şekilde insanlarla konuşacağı, yani birilerinin Allah'ın sözünü diğerlerine aktarma şeklinde değil de birebir konuşma anlamında olduğu anlaşılıyor. Bu aktarma işlemini yapan kişiye de tercüman denir.

Tercüman kelimesinin üç farklı şekli vardır:

1-Turcumân (ترجمان): Fu'lulân (فعللان) vezninde, 'unfuwân (عنفوان) benzemektedir.

2-Tercumân (ترجمان): Fa'lulân (فعللان) vezninde, rayhukân (ريهقان) benzemektedir.

3-Tarcamân (ترجمان): Fa'lalân (فعللان) vezninde, za'ferân (زعفران) benzemektedir.

Bu üç şekilden en çok kullanılan ve en çok şöhrete ulaşmış olan şekil ise, tercumân kelimesidir.⁹ Rağıb el-İsfehânî de tercümân şeklinde kullanımını tercih etmiştir.¹⁰

⁵ M.Tayyib Okiç, "Hadiste Tercüman", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (1966): 31.

⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 33.

⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 216; T.D.K, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Karatay Yayınları, 2019), 285.

⁸ Buhârî, "Zekât", 9; "Rikâk", 49; "Tevhîd", 24, 36.

⁹ Cevheri, İsmail b. Hammâd, *es-Sihah Tacu'l-Luğa ve Sihahi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Lübân: Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, 1410/1990) 5: 1928; Okiç, "Hadiste Tercüman", 28.

¹⁰ Râğıb el-İsfehânî, *Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 418.

Tercüme kelimesinin ıstılahtaki tarifi ise; İlâhî kelâmın manasını, bütün anlam ve maksatlarına bağlı kalmak şartıyla, Arapçadan başka bir dildeki kelimelerle ifade etmektir.¹¹ M. Hamdi Yazır, tercüme işlemini tarif ederken, bütün kurallarını de zikrederek şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir kelâmın mânâsını diğer bir lisanı dengi bir tabir ile aynen ifade etmektir. Terceme aslı mânâsına tamamen mutâbık olmak için sarahatte, delâlette; icmâlde, tafsilde; umûmda, husûsta; ıtlakta, takyitte; kuvvette, isabette, hüsnü edada, üslûbu beyanda, hasılı ilimde, sanatta asıldaki ifadeye eşit olmak iktiza eder. Yoksa tam bir terceme değil, eksik bir anlatış olmuş olur. Halbuki muhtelif lisanlar beyninde hutûtu müştereke ne kadar çok olursa olsun, her birini diğerinden ayıran birçok hususiyetler de vardır. Onun için lisânî hususiyeti olmayıp, sırf akıl ve mantığa hitaben yazılan kuru ve fennî eserlerin, ilmî kabiliyeti terakkî etmiş olan lisanlara hakkiyle tercemesi kabil olduğunda söz yoksa da hem akla, hem kalbe, yahut yalnız zevk ve hissiyata hitab eden ve lisan noktasından edebî eserlerin tercemelerinde muvaffakiyet görüldüğü nadirdir.”¹²

Tercüme genel görüşe göre *harfî* ve *tefsîrî* olmak üzere ikiye ayrılır.

1.1. Harfî Tercüme

Harfî tercüme, tercüme edilen sözcüklerin bütün manalarını koruyarak ve tertibine uyarak bir sözün bir dilden başka bir dile aktarılmasıdır.¹³ Bu, nazmında ve tertibinde aslına benzemesi gözetilen bir tercüme çeşididir. Yani müradifi, müradifinin yerine koymaya benzeyen tercümedir. Harfî tercüme yapan kimsenin, tercüme yapacağı metindeki her bir kelimeyi ele alıp, her yönden onun yerine geçebilecek diğer dildeki lafızları gözden geçirmesi gerekir ki, genelde bu şekilde yapılan bir tercüme, asılda kastedilen mânâyı aksettirmekte güçlük çeker.¹⁴

Adından da anlaşılacağı üzere harfî tercümede, orijinal cümleyi oluşturan her sözcük, çevrileceği dildeki en yakın karşılığı ile tercüme edilir. Böylece aynı anda hem söz, hem de anlam bir dilden ötekine birlikte ve en kısa yoldan aktarılmış olur.¹⁵

Harfî tercüme, iki farklı dil arasında her açıdan eşdeğerliliğin öngörülmesi noktasında "misli misline tercüme" diye de isimlendirilebilir. Kaynak dile mutlak

¹¹Zerkani, Muhammed Abdu'l- Azîm, *Menâhilul-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Şemsu'd-Dîn (Lübnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1434/2013), 2: 329.

¹²M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2018), 1: 40.

¹³Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, trc. Halil Aldemir, (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 1: 40.

¹⁴Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 217.

¹⁵Ali Akpınar, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, (Konya: Serhat Kitabevi, 2011), 15.

sadakat şartından ötürü lafzî-literal tercümede herhangi bir lisanî unsurun hedef dilde karşılıksız bırakılması ve/veya anlam takdirinde kaynak metinde somut (lafzî) karşılığı olmayan bir ilavede bulunulması gibi tasarruflara cevap verilmez.¹⁶

Harfî tercüme, Kur'an'ın cümle dizinlerini, üslûbunu, edebi sanat ve hükümlerini tüm özellik ve güzellikleriyle aynen aktarmaya çalışma iddiasıdır. Bu ise Kur'an için mümkün değildir. Çünkü Kur'an, lafız ve manasıyla beşerin bir benzerini asla getiremeyeceği özelliğine sahip mu'cîz bir kitaptır. Yapılacak harfî bir tercüme ile Kur'an'ın tüm bu özellik ve güzellikleri yok olup gidecektir.¹⁷

Harfî tercümede asıl olan kaynak metnin lafızlarından uzaklaşmadan çeviriyi yapabilmektir. Kur'an için bunu düşündüğümüzde zor, hatta imkânsız bir iş olduğu görülecektir.

Harfî tercüme, aslın yerini tutan sözdür. Hâlbuki hiçbir çeviri Kur'an'ın aslını tutamaz, Kur'an'ın bütün 'icâz yönlerini yansıtamaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in söz kalıpları da manası da vahiydir. Çeviride Kur'an'ın bütün nüanslarıyla manasının başka dile aktarılacağını varsaysak bile o manaları ancak bizim koyacağımız kalıplar içinde ifade edebiliriz. Bu suretle çeviri, vahiy ürünü olan esaslı bir elemandan yoksun kalır ve Kur'an olmak vasfını kaybeder.¹⁸

Harfî tercümenin Kur'an'a uygulanmasında çıkacak sıkıntıları bir örnekle görelim:

İsrâ sûresi 29. ayet:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

Ayet, harfî olarak şu şekilde çevrilebilir: "*Hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma ki pişman olur, açık kalırsın.*" (E.Hamdi Yazır)

"*Elini bağlayıp boynuna asma. Ama onu büsbütün de salıverme. Sonra kınanır, hasret içinde bir köşede büzülür kalırsın.*" (Y.Nuri Öztürk)

¹⁶ Mustafa Öztürk, *Meâl Kültürümüz*, (Ankara: Ankara Okulu, 2011), 34.

¹⁷ Akpınar, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, 15.

¹⁸ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, (İstanbul: Hayat Yayın Gurubu, 2012), XII,XIII.

Tefsîrî tercüme olarak ise şu şekilde çevrilmiştir: "*Eli sıkı, cimri birisi olma; ama hepten savurganlık da yapma. Aksi hâlde, cimrilik yüzünden kınanır, savurganlık yüzünden de pişman olup üzülürsün.*" (Mustafa Öztürk)

"*Ne öyle ellerini boynuna kelepçeyle bağlamış gibi cimri ol, ne de keseyi sonuna kadar açan bir savurgan; yoksa ya cimriliğinden dolayı kınanmış bir halde, ya da savurganlığından dolayı pişmanlık ve üzüntü içerisinde oturup kalırsın.*" (Mahmut Kısa)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere ayette geçen *وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ* cümlesi, "elini bağlayıp boynuna asma" şeklinde harfî olarak tercüme edilmiştir ki bu durum ayetin anlamını tam olarak verememektedir. Halbuki diğer tefsîrî tercümelere bakıldığında söz konusu cümle, "cimri olma" şeklinde çevrilmiştir ki bu, ayetteki maksadı daha anlaşılır kılmıştır. Bu örnekte açık bir şekilde anlaşılıyor ki Kur'an'ın harfî tercüme yöntemiyle tercüme edilmesi pekte uygun olmamaktadır.

1.2. Tefsîrî Tercüme

Tefsîrî tercüme, diğer adıyla tercemetu'l-hurra, mefhûmî tercüme, manevî tercüme, meâlen tercüme, kültürel tercüme, kavramsal tercüme, bir sözün orijinal dizgisi ve kendisinden kastedilen bütün manalar korunmadan bir başka dilde açıklanmasıdır.¹⁹ Tefsîrî tercümede hedef, söz konusu olan anlatımın amaçladığı espriyi/mesajı öteki dile eksiksiz, artıksız ve her bakımdan uygun bir biçimde yansıtmaktır. Mütercimim anladığını, hissettiğini, tattığını anlatma, hissettirme ve tattırma çabasıdır.²⁰ Bu tür tercüme şu şekilde gerçekleşir: Öncelikle orijinal metinden kastedilen manayı anlarız, sonra hedef dilde sözün söylendiği amaca uygun biçimde manayı ifade edecek terkihi oluştururuz.

Tefsîrî tercümedeki gaye, metindeki mana ve gayelerin güzel bir şekilde ifade edilmesidir. Bu tercüme yapan kimse, cümlelerin delalet ettiği manayı diğer dilde de aynı şekilde ifade edecek bir şekilde anlatımda bulur.

¹⁹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 43.

²⁰ Akpınar, *Kur'an'ın Tercüme Teknikleri*, 21.

Günümüz tercümelerinde, kullanılışındaki kolaylık sebebiyle daha ziyade tefsîrî tercüme itimat edilmiş dolayısıyla bu tercüme şekli daha fazla kullanılır olmuştur.²¹

Kur'ân'ın çevirisi için uygulanması mümkün olan bu yöntem, sanıldığı kadar kolay değildir. Bu yöntemi uygulamak için iki aşamadan oluşan bir süreç izlenmelidir. Birinci aşama kaynak dille ilgili süreçtir. Bu süreçte mütercim, kaynak dilin/ayetin ne anlama geldiğini, neyi anlatmak istediğini eksiksiz bir şekilde anlamalı, anlamı zihninde tam olarak belirginleştirmeli, bir bakıma somutlaştırmalıdır. İkinci aşama hedef dille ilgili süreçtir. Bu süreçte mütercim, zihninde net bir şekilde vücut bulan manayı, hedef dile en iyi şekilde aktarma çabası içinde olmalıdır. Anladığını, zihninde belirgin bir halde olan anlamı, hedef dilde bu kez kendisi anlatmalıdır.²²

Manaya sadık kalınarak yapılan bu tercüme tarzında, yani tefsîrî tercümede yine de mütercim, asıl dildeki ifadeleri iyice anladıktan sonra onlardaki anlamı başka bir dile kendi üslûbuyla aktarırken nasların arka plan anlamlarına da dikkat etmek zorundadır. Aslına bakılırsa bu tercüme de Kur'an'ın bütün mana ve maksatlarını ortaya koyacak nitelikte değildir.²³

Tercüme Kur'ân'ın değil, mefhumunun üzerinden yapılmalıdır. Yani, mütercim doğrudan Kur'ân'ı değil, âyetlerden kastedilen manaları tercüme etmelidir. Bu doğrultuda yapılan bir çalışma “Kur'ân tefsirinin tercümesi” olarak isimlendirilebilir.²⁴

Özellikle Kur'an'ın tefsîrî tercümesine bakıldığında bu tercümenin hiçbir şekilde Kur'an'ın yerine geçemeyeceğini ve ondaki bütün anlamları hiçbir zaman aktaramayacağını bilmeliyiz. Çünkü Kur'an müciz bir kelam ve insanların benzerini getirmekten aciz olduğu bir kitaptır. Bu durum Kur'an'da şu şekilde ifade edilmektedir:

*De ki: “Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler.”*²⁵

Tefsîrî tercümenin şartlarını Zehebî (ö. 1397/1977)²⁶ şu şekilde sıralamıştır:

²¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 217

²² Abdulcelil Bilgin, “Harfî ve Tefsîrî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, (2010): 182.

²³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 35.

²⁴ M.Şerif Kahraman, “Kur'ân'ın Harfî ve Tefsîrî Tercümesi -Bakara 183-187 Âyetleri Örneğinde Bir Mukayese-”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/2, 160.

²⁵ İsrâ, 17/88.

1. Tercümeye ancak hadislere, Arap dili kurallarına ve İslam şeriatının yerleşmiş kurallarına uygun olduğu müddetçe güvenilebilir. Sadece kendi re'iyine dayanan veya bu esaslara dayanmayan mütercim Kur'an'ı tercüme etmesi caiz olmaz.

2. Mütercim, Kur'an'ın getirdiği esaslara aykırı olan akidelere meyletmekten uzak durmalıdır. Fasit akidelere meyleden mütercim, Kur'an'ı kendi hevasına göre tercüme eder.

3. Mütercimin iki dili yani kaynak dil ve hedef dili iyi bilmesi, bu dillerin inceliklerine vakıf olması ve vaz', üslup ve delalet yönlerine aşina olması gerekir.²⁷

Bütün bu bilgilere dayanarak Bakara sûresi 158. ayeti birkaç farklı meâlden inceleyip harfi ve tefsîrî arasındaki farkı görmeye çalışalım:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ.

"Safa ile Merve Allah'ın belliklerindedir. Beytullah'ı hac veya umre ile ziyaret edenin onları tavaf etmesinde kendisi için bir sakınca yoktur. Kim içinden gelerek bir hayır işlerse Allah Şâkir'dir, teşekkür eder, Alîm'dir, en iyi biçimde bilir." (Yaşar Nuri Öztürk)

"Şüphe yok ki Safâ ve Merve, Allah alâmetlerindedir. Artık kim hac veya umre etmek için Kâ'be'yi tavaf edip Safâ ve Merve arasında koşarsa suçsuzdur. Kim gönlünden koparak hayır işlerse şüphe yok ki Allah, ona mükâfatta bulunur ve her şeyi de bilir." (A.Gölpınarlı)

Yukarıda verilen çeviriler, "Allah'ın nişanelerinden ve/veya işaretlerinden olduğu bizzat Allah tarafından bildirilen Safâ ile Merve'yi hac veya umre esnasında ziyaret etmek sevap olması gerekirken niçin ayette 'sakınca veya günah yoktur' denilmiştir?" şeklinde bir soruyu akla getirmektedir. Bu sorunun işaret ettiği müphemlik tarihsel arka plana ilişkin kısa bir izahla giderilebilir ve dolayısıyla ayet daha serbest bir şekilde çevrilebilir.²⁸ Örneğin:

²⁶ Detaylı bilgi için bkz. M. Suat Mertoğlu, "Zehebî, Muhammed Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yayınları, 2012), 44: 188-189.

²⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 46.

²⁸ Öztürk, *Meâl Kültürümüz*, 51.

"[Ey Müminler!] Safa ve Merve [adlı iki tepe her ne kadar İslam ncesi dönemlerde İsaf ve Naile adlı putların bulunduğu meknlar olsa da sonuçta] Allah'ın değer atfettiği birer nişne, birer semboldür. Bu yüzden, hac veya umre yapan kişinin bu iki tepe arasında [ibadet maksadıyla] hızlıca gidip gelmesinde sakınca yoktur. Her kim ihlâs ve samimiyetle bir iyilik/ibadet yaparsa Allah katında bunun mkfatını görür. Çünkü Allah iyilikleri fazlasıyla mkfatlandırır; yaptığınız her iyiliği bilir." (Mustafa ztrk)

Kuşkusuz, Saf ile Merve, Allah'ın emirlerine itati simgeleyen kutsal alâmetlerindedir. O hâlde, Hac veya Umre için Kbe'yi ziyaret edenlerin, bunlar arasında sa'y etmesinin hiçbir sakıncası yoktur. Bilakis bu, -farz olmamakla beraber-haccın önemli ibdetlerindedir. Müşriklerin yanlış uygulamaları, sizi yanıltarak bu ibdetten alıkoymasın. Zira her kim, yapmakla yükümlü olmadığı hâlde, fazladan bir iyilik yaparsa, bunun mkfatını elbette görecektir. Çünkü Allah, bütün iyiliklerin karşılığını verendir, her şeyi en ince ayrıntısıyla bilendir. (Mahmut Kısa)

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere tefsir tercüme ayetlerin daha kolay ve daha doğru şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Harfi tercümede ise ayetin eksik ya da yanlış anlaşılma ihtimali bulunmaktadır.

2. Meâl Kavramı

Meâl kelimesi sözlükte "bir şeyin özü, hlasası, akıbeti veya eksik bırakmak" gibi manalara gelen "e-v-l" fiilinden türemiş olup bu fiilin mimli mastar ya da ism-i mekân kalıbıdır.²⁹

Türkçede bir söz veya ifadenin birebir aynısı değil de, yaklaşık olarak ne ifade ettiği anlatılmaya çalışılırken, mefhum cihetiyle, lafzen ve harfiyen olmayarak, mana ve mefhum itibariyle anlamında "meâlen" kelimesi kullanılır.³⁰

Meâl kelimesi son dönem Osmanlı Türkçesinde "mana, mefhûm" karşılığında kullanılmış ve bu kullanımda, "bir sözün lafzen veya harfiyen değil mana ve mefhum cihetiyle aktarılması" meâlen diye karşılanmıştır. Buna göre meâl kelimesinin Osmanlı

²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 30.

³⁰ Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri*, 52.

Türkçesinde sözün aktarım keyfiyetini ifade eden bir örfî anlam kazandığını, bilahare bu örfî anlamın, "Kur'an'ın harfi harfine değil, mana ve mefhûm itibariyle tercümesi" şeklinde ıstılahlaştığını söylemek mümkündür.³¹

Elmalılı M.Hamdi Yazır meâl kavramıyla ilgili *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirinin mukaddimesinde şunları ifade eder: "Meâl kelimesi de esasen te'vîlin me'hazı olan 'evl' manasına mastarı mimîdir. Bir şeyin varacağı gaye manasına ism-i mekân olur ki te'vîlin hâsılı demektir. Bundan başka meâl bir şeyi eksiltmek manasına da gelir, onun için urfte bir kelamın manasını her veçhile aynen değil de biraz noksanıyla hasılına göre ifade etmeye de meâl denilmiştir. Bizim meâl tabirini ihtiyar ettiğimiz de bu eksiklik haysiyetiyledir."³² Bu ifadelerden hareketle ilk olarak "meâl" kelimesini Kur'an tercümesi için kullanan Elmalılı'dır diyebiliriz.

Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'ân Dili* (Yeni Meâlli Türkçe Tefsir) tefsirinden sonra "Türkçe Kur'an" tamlaması pek rağbet görmemiş, aksine Kur'an tercümelerine meâl denilmesi teamül haline gelmiştir. Gerçi *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirinin neşrinden önce de meâl kelimesi kullanılmış, ancak bu kullanım yaygınlık kazanmamıştır.³³ Meâl kelimesinin bu şekilde kullanılmaya başlanmasının, hem Kur'an'ın müciz bir kelim olduğunu ifade etmek hem de günün siyasi emellerine alet olmamak amacıyla yapıldığını söylemek zor olamasa gerek. Çünkü o dönemde M.Akif Ersoy'a verilen meâl yazma görevini daha sonra kendisi, meâlin Kur'an yerine geçmesi endişesiyle bırakmak istemiştir. Devamında ise bu görev tefsir yazma göreviyle beraber Elmalılı'ya verilmiştir. Elmalılı Kur'an yerine geçmemesi amacıyla veya böyle bir düşünceye engel olmak amacıyla meâl kelimesini kullanmıştır diyebiliriz.

"Türkçe Kur'an" deyimine karşı ise şu şekilde sert çıkmıştır: "Cehaleti ileri gidenlerden bazılarını da duyuyoruz ki Kur'an tercemesi demekle dahi iktifa etmiyor da Türkçe Kur'an demeğe kadar gidiyor. Hatta bundan dolayı meb'uslardan birisi yazdığı manzumede 'Türkçe Kur'an mı var be hey şaşkın / Oynamaktır bu din ü imanla' demiştir. Filvaki böyledir."³⁴

³¹ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 7.

³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 63.

³³ Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meâl ve Tefsirin Serencamı*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 28.

³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1: 46.

Meâl kelimesine destek verenlerden biri de şüphesiz ki Hasan Basri Çantay'dır. Kuran'ın mûciz olduğunu ve beşerin tam olarak onu tercüme edemeyeceğini şu ifadeler ile açıklamıştır: "Kur'ân-ı Mubîn hem lafzı, hem manası ile mûciz, onu hakkıyla tercümeden beşer acizdir. Şimdiye kadar birçok yabancı diller buna yeltendi. Fakat onun ilahi belagat ve i'cazı hepsini yere serip yendi. Ne okuyanlar, ne de bizzat o yeltenenler bunları beğendi."³⁵ Ayrıca "Kur'an" ile "Kur'an Meâli" arasındaki farkı da şu şekilde açıklar: "Nihayet Allah kelamı ile beşer kelamı beynindeki fark tıpkı Yaradan'la yaratılan arasındaki farktır. Bu gerçektir, muhakkaktır. Bu farkı gidermeye ins ü cin şöyle dursun, melekler ve peygamberler bile muktedir değildir. Çünkü O 'ezeli', bu 'fani' bir dildir."³⁶

3. Kur'an Başka Dillere Tercüme Edilebilir Mi?

Kur'an evrensel bir kitaptır.³⁷ Bütün insanlığa gönderilmiş bir kitabı o dinin müntesibi olan kişiler tarafından rahatlıkla okunması ve anlaşılması gerekir.

Allah'ın, insanlar arasından elçi seçip onlara kitap indirmesinin hikmeti, o elçiler ve kitaplar vasıtasıyla kullarını doğru yola iletmektir. İbrahim sûresinin 4. ayetinde belirtildiği üzere her millete kendi içinden, kendi dili ile konuşan bir insan, peygamber olarak görevlendirilmiş; o peygambere, konuştuğu dilde kitabı oluşturan vahiy indirilmiştir.³⁸ Bu durum ayeti kerimelerde şu şekilde açıklanır:

*"İşte biz sana gerek Mekke halkını gerek Mekke civarında yaşayan insanları uyarman ve bilhassa gelip çatacağında hiç şüphe bulunmayan kıyamet günü hakkında ikazda bulunman için bütün bu ayetleri Arapça okunup tebliğ edilen bir hitabe olarak vahyettik. O gün gelip çattığında kimi insanlar cennete, kimi insanlar da cehenneme girecektir."*³⁹

*"İşte böylece bu kitabı Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda uyarı ve tehditlerimizi farklı üsluplarla anlattık. Ta ki insanlar Allah'a karşı gelmekten korunsunlar ve ta ki o, kendilerine bir ibret ve uyanış versin."*⁴⁰

³⁵ Hasan Basri Çantay, *Tefsirli Kur'an Meâli*, (İstanbul: Bilimevi Basım Yayın, 2015), 1: 13.

³⁶ Çantay, *Tefsirli Kur'an Meâli*, 1: 14.

³⁷ Sebe', 34/28. Ayrıca bkz. Nisâ, 4/79, Enbiyâ, 21/107, Fetih, 48/8.

³⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, XI.

³⁹ Şûrâ, 42/7.

⁴⁰ Tâhâ, 20/113.

Arap bir topluma inen vahyin/kitabın Arapça olmasından daha doğal bir şey olamazdı. Çünkü vahyin ilk muhatabı onlar idi. Fakat bu durum sonradan gelen ve anadilleri farklı olan din müntesipleri için bazı farklı uygulamaları zorunlu hale getirdi. Bu uygulamalardan biri de Kur'an'ın daha kolay anlaşılması için yapılan tercüme tercümelerdir. Tam da burada sorduğumuz soru ortaya çıkıyor: "Kur'an başka dillere tercüme edilebilir (çevrilebilir) mi?"

Kur'an, tüm insanlığa gelmiş evrensel bir mesajdır. İnsanların inançsızlık mazeretlerinin ortadan kalkması için bu mesajın herkesin kendi anlayabileceği dil ile ulaşması gerekir. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber, ashabına hakikatleri herkese ulaştırma görevi vermiş, ashabından yetenekli olanlara Arapça dışında bazı dilleri öğrenmelerini istemiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın muhtevasını merak eden herkesin onun dilini öğrenmesinin mümkün olamayacağı gerekçesiyle pek çok ilim adamı Kur'an'ın tercüme edilmesinin gerekli olduğunu söylemiştir.⁴¹ Klasik dönemdeki tefsir kitaplarının yazımını bunun bir göstergesi varsayabiliriz. Çünkü bütün tefsirciler Kur'an'ın insanlar tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamak için tefsir yazmışlardır. Hz. Peygamber'den sonraki ilk dönemde bu durum Arapça üzerinden ilerlemiş, İslam topraklarının genişlemesi ve farklı toplulukların İslam ile tanışmasıyla Arapça dışındaki diğer dillere de aktarma mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Nasıl ki ilk dönem alimler Kur'an'ın daha kolay anlaşılması için tefsirler yazmışlardır, onlardan sonra gelen alimler de aynı kaygıyı taşımış ve bu amaçla tefsirlerle beraber meâller de yazmışlardır.

3.1. Kur'an Başka Dillere Tercüme Edilebilir Diyenlerin Gerekçeleri

Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme edilebileceğini söyleyenlerin maksadı, onun tefsîrî tercümeleridir. Çünkü tercümedeki eksiklikler, Kur'ân'ın metnine değil, mütercimlerinin müsamaha ve noksanlıklarına hamledilir. Bundan dolayı tercümenin yanına metnin aslı da konulur. Yoksa Kur'ân tercüme edilebilir diyenler, asla harfî tercüme kastetmemişlerdir.⁴² Dolayısıyla tereddüt etmeden Kur'an'ın tefsîrî tercüme ile çevrilmesinin caiz olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü tefsîrî tercümenin kullanılması, Kur'an'ın indiği dilin dışında bir dil ile tefsir edilmesinden başka bir şey değildir.⁴³

⁴¹ Akpınar, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, 28; Ayrıca bkz. Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 198-203.

⁴² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 217.

⁴³ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1: 44.

Özetle Kur'an'ın tercüme edilmesini savunanların temel görüşleri şunlardır: I- Kur'an evrensel bir kitaptır. II- Kur'an bütün insanlar için hidayet kaynağıdır. III- Kur'an tebliğ edilmesi gereken bir kitaptır.⁴⁴

3.2. Kur'an Başka Dillere Tercüme Edilemez Diyenlerin Gerekçeleri

Kur'an'ın, bütün edebi üslûbu ile başka dile tercüme edilmesi imkânsızdır. Zira Kur'an'ın asıl manaları yanında yan anlamları da vardır. Asıl mana, cümlenin dizilişinden çıkan ve mesela emir, nehiy, tarihi kıssalar ve adabı ifade eden manalardır. Yan manalar ise belâgât ve i'caz bakımından kelimelerin içerdiği gizli manalardır. Kur'an-ı Kerim'in hem asıl hem de yan manalarını hakkıyla ve bütün belâgâtiyle ifade edecek yabancı bir dil, İslam bilginlerince tasavvur edilemez.⁴⁵

Yine Kur'an-ı Kerim mütercimlerinden olan İngiliz müsteşrik Marmaduke Pickthall, eserine yazdığı mukaddimesinde "Kur'an tercüme edilemez, en eski İslam alimleri bu kanaatte idiler, ben de bu kanaatteyim. Onun için Kur'an'ı tercümeyle muvaffak olduğumu iddia etmiyorum. Yalnız Kur'an'ın manalarını nakle çalıştım. Buna muvaffak olduysam kendimi bahtiyar sayarım. Fakat bu eser, bu tercüme hiç bir vakit asıl Kur'an yerini tutmaz ve hiç bir vakit bu maksadı istihdaf etmemiştir" sözleriyle aczini itiraf etmiştir.⁴⁶

Özetle Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkanların görüşleri şu şekildedir: I- Kur'an muciz bir eser olduğundan dolayı başka bir dile tercüme edilemez. Tercüme edilirse aslı özelliklerini kaybeder. II- Tercüme edilmesi halinde Kitab-ı Mukaddes gibi tahrif olunmayla karşı karşıya gelir. III- Arapça Müslümanların ortak dili olmasından dolayı ümmete birlik bilinci veriyor. Tercüme edilmesi halinde ümmetin birliği zedelenebilir.⁴⁷

Kur'an'ın tercümesi, beraberinde bir takım olumsuzluklar getirmiş olsa da, sağlayacağı faydalar dikkate alındığı zaman, tercümenin kesin bir zorunluluk olduğu tartışılmaz bir gerçektir. O halde tercümeyle karşı çıkmak yerine, bir yandan ehli tarafından yapılmış sağlam ve güvenilir tercümelere yaygınlaştırmak, diğer yandan da maksatlı ve kötü niyetli kişilerin yaptıkları tercümelere karşı insanları uyarmak daha

⁴⁴ Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümelere*, 64-76.

⁴⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, XIII.

⁴⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 218.

⁴⁷ Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümelere*, 63.

isabetli bir davranış olacaktır.⁴⁸ Dolayısıyla bütün zorluklarına rağmen Kur'an bütün dünya dillerine çevrilmeli ve böylece Allah'ın sonsuz mesajı tüm insanlığa ulaştırılmalıdır. Aksi halde insanlığın büyük bir çoğunluğu bu ilahî mesajı aslı kaynağından öğrenme imkânından mahrum kalır.⁴⁹

4. İlk Kur'an Tercümeleri

Kur'an tercüme tarihinde ilk olma özelliğine sahip olan tercüme, Hz. Peygamber tarafından bir kısım yabancı devlet başkanlarına gönderilen diplomatik mektuplarda⁵⁰ yer alan bazı ayetlerdir.⁵¹ Aslen İranlı olan Selmân-ı Fârisî'den İranlılar tarafından yapılan bir istek üzere Fâtîha suresini Farsça'ya çevirmesi de ilk tercüme için bir örnek olabilir. Bu tür örnekler bakarak ilk tercüme hareketlerinin kısmi de olsa Hz. Peygamber devrinde başladığını söyleyebiliriz.⁵²

Zamanımıza ulaşan en eski tercüme ise, Samanoğulları emiri Mansûr b. Nûh (ö. 365/976) tarafından yaptırılan Farsça tercüme olup bu tercüme İran'da birçok defa basılmıştır. İlk Türkçe Kur'an tercümesi de Şirazlı Muhammed b. el-Hâc Devletşah'ın 734/1333 tarihinde Oğuz Türkçesiyle yazdırmış olduğu tercümedir.⁵³

Osmanlı Türklerinde tercüme daha çok İstanbul dışında, Anadolu'nun farklı şehirlerinde, beyliklerde yapılmıştır. Bu türden 60 kadar tercüme tespit edilmiştir. Arapça eğitimin bol olduğu İstanbul'da ise buna pek ihtiyaç duymamışlardır. Gerekli olduğunda şifahi tercüme ve izah yoluyla bu ihtiyacı karşılamış olabilirler.⁵⁴

Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul'da başlayan Kur'an tercüme faaliyetleri, Cumhuriyet döneminde hız kazanmıştır. Şöyle ki Türkçe'de basılan ilk Kur'an tercümesi, Ayıntablı Mehmet Efendi (ö.1111/1699)'nin 1257/1841'de bulak

⁴⁸ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 267.

⁴⁹ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 35. Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Hidayet Aydar, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*, 234; Muhammed Gazali, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, 306-312.

⁵⁰ Bilindiği gibi bu mektuplar, Bizans kralı Heraklius'a, İran hükümdarı Kisra'ya, Habeş kralı Necaşi'ye ve Mısır hükümdarı Mukavkıs'a gönderilmiştir. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 318. Demirci, *Kur'an Tarihi*, s.267.

⁵¹ Bu ayetler şunlardır: Tâhâ, 20/47; Âl-i İmrân, 3/64; Nisâ, 4/171; Tevbe, 9/29.

⁵² Muhammed Hamidullah, *Kurân-ı Kerîm Tarihi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 105

⁵³ Demirci, *Kur'an Tarihi*, 268.

⁵⁴ Osman Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 215.

matbaasında Arapça harflerle basılan *Tefsîr-i Tibyân* tercümesidir.⁵⁵ Bu tercüme ayrıca *Terceme-i Tibyân Tefsiri* adıyla da geçmekte olup başta Begâvî, Beyzâvî ve Râzî tefsirleri olmak üzere, Suyûtî'nin *İtkân*'ı, Semerkandî'nin *Bustânü'l-Ârifin ve Tenbîhu'l-Gâfilîn*'i İmam-ı Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmu'd-Dîn*'i, İbn Arâbî'nin *Futûhât-ı Mekkiyye*'si, İmam Şa'rânî'nin *Levâkihu'l-Envâr*'ından tercümelerle hazırlanmıştır. Bu tespitlere göre Ayntabî'nin bu eseri tercüme değil, telifdir.⁵⁶

Ayrıca Osmanlıca yazılmış birçok Kur'an tercümesinden de söz edilmektedir ki bunların sayısı 17 kadardır. Batıda ise en eski Kur'an tercümesi, 1143 tarihinde hazırlanıp 1543 de İsviçre'de basılmış Latince tercümedir. Bundan sonra gerek doğuda, gerekse batıda pek çok Kur'an tercümesi yapılmıştır. Çeşitli dünya dillerine yapılan Kur'an tercümelerinin sayısı da, 160 civarındadır. Hemen belirtelim ki Latin harfleriyle kaleme alınmış Türkçe Kur'an tercümeleleri de bugün için sayı itibarıyla 300'ü aşmış durumdadır. Bu açıdan bakıldığında ilmî güvenilirlik, anlam takdirlerinde isabetlilik gibi hususlar açısından Elmalılı Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay'a ait meâller halen aşılamamıştır.⁵⁷

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk Kur'an tercümeleri cümlesinden olarak Şeyh Muhsin-i Fani Mahlaslı Hüseyin Kazım Kadri'nin *Nûru'l-Beyân*'ı (1924); Hristiyan Araplardan Zeki Meğâmiz'in tercümesi (1926); 1907'de bir komisyon tarafından tetkik edilen ve Süleyman Tevfik tarafından hülâsa edilen *Tafsîlu'l-Beyân*⁵⁸ Cemil Said'in Fransızca'dan yaptığı tercümedir. Bunların hepsi Arap harfleriyle basılmışlardır.⁵⁹

5. Kur'an'ın Harfî Tercümesinin İmkânı

Alimlerin çoğunluğuna göre harfî tercümenin Kur'an'a uygun olmadığını daha önce belirtmiştik. Bunun nedeni ise Kur'an'ın birebir aynısının getirilemeyeceği ve Kur'an'ın özellik ve güzelliklerinin başka bir dile tıpkısının aktarılamayacağıdır.

⁵⁵ Akpınar, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, 31.

⁵⁶ Öztürk, *Meâl ve Tefsirin Serencamı*, 18; Daha geniş bilgi için bkz. Orhan İyibilgin, *Ayntabî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsiri'nin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi*, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 2008.

⁵⁷ Öztürk, *Meâl ve Tefsirin Serencamı*, 73.

⁵⁸ Cumhuriyet döneminde neşredilen ilk çeviridir.

⁵⁹ Akpınar, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, 32.

Mevdûdî bu konuda ki görüşünü *Tefhîmu'l-Kur'ân* isimli tefsirinin önsözünde şu şekilde açıklamıştır:

"Motamot tercüme okunurken cümlenin akışı kesildiği gibi dilin edebî güzelliği de yok olmaktadır. Böylece Arapçanın belagat ve etkileyiciliğinden okuyucu mahrum kalmaktadır. Kur'an satırları altında cansız bir tercüme bulunduğundan dolayı okuyucu bu tercüme okurken ruhu vecde gelmemekte, tüyleri ürpermeyip, gözlerinden yaş akmamakta, velhasıl içinde fırtınalar kopmamaktadır. Öyle ki okuyucu, Kur'an'ın akli ve düşünceyi fetheden, kalbin derinliklerindeki ince noktaları etkisi altına alan uslûbunu hissetmemektedir. Değil okuyucuda bu tür tesirler uyandırmak, zaman zaman bu kitabın herkese meydan okuyan eksiksiz söz olduğundan bile kuşkuya kapılmaktadır. Tüm bunların nedeni, motamot tercümenin, eleğin altından akan kuru parçalar olup, Kur'an'ın ruhunun, edebî ve büyüleyici uslûbunun yukarıda kalmasındandır. Gerçekten de bu uslûbu hiçbir motamot tercümenin aktarabilmesi mümkün değildir. Oysa Kur'an'ın etkileyiciliğinde, onun saf mesajı ve bahsettiği konularla birlikte büyüleyici üslûbunun da payı vardır."⁶⁰

Kur'ân'ın harfî tercümesi iki sebepten ötürü mümkün olmamaktadır:

1. Harfî tercüme asıl metnin misli olma iddiasında bulunur. Hâlbuki Kur'an, benzerinin getirilemeyeceğini bildirmiştir.

2. Vahye doğrudan muhatap olan sahâbiler dahi Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından tebyîn edilmesine ihtiyaç duymuşlardır. Sahâbenin murâdullahı (ayetlerden kastedilen anlamı) anlamak için Hz. Peygamber'in açıklamasına ihtiyaç duyması, bize Kur'an meâllerinin de mübeyyen, açıklamalı olması gerektiğini göstermektedir.⁶¹

Harfî tercümenin caiz olduğu bir an için kabul edilecek olsa, yine de bu tercüme Kur'an'ın indiği dilin dışında başka bir dil ile tefsiri sayılmaz. Çünkü bu tercüme, Kur'an'ın sûretinin eksik halinden ibarettir. Bu tercümede Kur'an'ın bir kısım anlamını ifade etmede bir lafzın yerine onun yerini tutacak başka bir lafzın konulmasından başka bir işlev söz konusu değildir.⁶²

Harfî tercümenin kifayetsizliğini açıkladıktan sonra Mustafa Öztürk *Meâl Kültürümüz* isimli kitabında şu açıklamaya yer verir: "Çeviride okuru kaynak metne götürmek değil, kaynak metni okurun dil dünyasına getirmek temel hedef olmalıdır. Ne var ki lafzî-literal tercümenin imkân ve sınırları dâhilinde bu hedefe ulaşmak pek

⁶⁰ Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 1: 24.

⁶¹ Kahraman, "Kur'ân'ın Harfî ve Tefsîrî Tercümesi -Bakara 183-187 Ayetleri Örneğinde Bir Mukayese-", 158.

⁶² Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 42-43.

mümkün değildir. O halde, Kur'an'ın özellikle ne demek istediğini Arapça dışındaki bir dile sağlıklı biçimde aktarmayı mümkün kılacak çeviri yöntemi, anlam-yorum merkezli çeviri (tefsîrî tercüme) yöntemidir."⁶³

Harfî tercümenin Kur'an'a uygun olmadığını birkaç örnekle açıklayalım:

1.Örnek: Bakara sûresi 183. ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey iman sahipleri! Oruç sizden öncekiler üzerine yazıldığı gibi sizin üzerinize de yazılmıştır. Bu sayede korunmanız umulmaktadır." (Y.Nuri Öztürk)

"Ey o bütün iman edenler! Üzerlerinize oruç yazıldı, nitekim sizden evvelkilere yazılmıştı gerek ki korunursunuz." (E.Hamdi Yazır)

Yukarıdaki meallere bakıldığında "kutibe" kelimesi "yazıldı" olarak motamot bir çeviri ile çevrilmiş, hâlbuki *"Ey İnananlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye, size sayılı günlerde farz kılındı."* (D.İ.B)⁶⁴ şeklinde daha anlaşılır bir çeviri yapılabilmektedir.

2.Örnek: Bakara sûresi 186. ayet:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

"Ve kullarım sana beni sorarlarsa... Oysa ben çok yakınım; bana çağırdığında, çağıranın çağrısına cevap veririm. Öyleyse, benim çağrıma uysunlar ve bana inansınlar. Belki doğru yola yönelirler." (M.Hamidullah)

"(Ey Muhammed!) Kullarım sana benden sorarlarsa, ben, şüphesiz, onlara yakınım. Bana duâ edenin, duâ ettiği zaman, duasını kabul edenim; o halde, onlar da benim davetimi kabul etsinler ve bana inansınlar. Ola ki doğru yolu bulurlar." (T.Koçyiğit)

"Kullarım, sana beni sorarlarsa bilsinler ki ben, muhakkak onlara pek yakınım. Beni çağırın, bana dua eden kişiye çağırdığı, dua ettiği anda icabet ederim. Artık onlar da benim çağırmama koşsunlar, bana inansınlar da doğru yolu bulsunlar." (A.Gölpınarlı)

⁶³ Öztürk, *Meâl Kültürümüz*, 52.

⁶⁴ D.İ.B meâli Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlamış olduğu meâldir.

Yukarıdaki ayette Yüce Allah, dua ettiklerinde dualarına karşılık verecek kadar kullarına yakın olduğunu, kullarından da onun davetini ve çağrısını kabul etmelerini istediğini bizlere bildirmektedir. Buradaki yakınlık Allah'ın zatıyla ilgili bir durum olmayıp yapılan dualarda, yakarışlarda Rabbimizin karşılık verip vermeyeceğiyle ilgili bir şüphenin izalesi amacıyla kullanılmıştır. Oysa meâllerimiz bu yakınlığı zatî olarak anlaşılacak şekilde yansıtmışlardır.⁶⁵

3.Örnek: Meryem sûresi 4. ayet:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

"Şöyle demişti: 'Rabbim! Gerçekten kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Sana yalvarmakla şimdiye kadar bedbaht olup bir şeyden mahrum kalmadım.'"
(D.İ.B)

"Demişti: yarab işte ben artık kemik gevşedi benden, ve baş bembeyaz alev aldı, sana duâ ile ise rabbim hiç bir zaman bedbaht olmadım." (E.Hamdi Yazır)

Harfî tercümeyle örnek olan ilk iki meâlde kemiklerin zayıflamasından bahseder. Halbuki çevirinin; "Vaktiyle Zekeriyya içten içe rabbine şöyle yakardı: "Rabbim! Ben çok yaşlandım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı; saçım-sakalım ağardı. Rabbim! Bu zamana kadar sana kaç kez el açıp yakardıysam eli boş döndüğüm hiç olmadı." (Mustafa Öztürk) şeklinde olması ayeti daha anlaşılır kılacaktır. Zira Zekeriyya as., yaşlandığını ifade etmek için "kemiklerim zayıfladı" ifadesini kullanmıştır.

4.Örnek: Şuarâ sûresi 225. ayet:

أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ

"Görmez misin onları ki, her vadide şaşkın-tutkun dolaşırlar." (Y.Nuri Öztürk)

"Bilmez misin ki onlar, her vâdide şaşkın dolaşırlar." (T.Koçyiğit)

"Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve yapmadıklarını yaptık dediklerini görmez misin?" (D.İ.B)

Görmez misin o şairler, her yöne meyleder ve boş şeylere dalarlar. (A.Fikri Yavuz)

⁶⁵ Kahraman, "Kur'ân'ın Harfî ve Tefsîrî Tercümesi -Bakara 183-187 Âyetleri Örneğinde Bir Mukayese-", 167.

Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi? (E.Hamdi Yazır)

Yukarıdaki ayetteki *فِي كُلِّ وَادٍ يَهيمُونَ* ibaresi mecazî bir anlam içermektedir. Daha açıkçası, bu ibare, şairlerin her konuda gelişigüzel konuştuklarına, tabir caizse her telden çaldıklarına, bugün doğru kabul ettikleri bir şey için, yarın yanlış dediklerine, hâsılı şairlerin hakşinaslık, dürüstlük ve tutarlılık gibi vasıflara sahip olmadıklarına işaret etmektedir.⁶⁶

Meâllerde tefsîrî tercümenin yaygın bir şekilde ihmal edildiğini söylemek mümkün olmakla birlikte; bütün meâllerin harfî tercüme ürünü olduğunu söylemek de haksızlık olacaktır. Görebildiğimiz kadarıyla her hangi bir meâlin sadece harfî tercüme ürünü olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi sadece tefsîrî tercüme ürünü olduğunu söylemek de mümkün değildir. Ancak rahatlıkla söyleyebileceğimiz bir şey vardır ki, Kur'ân'ın çevirisi söz konusu olduğunda, işlevsel olabilecek yegâne yöntem olan tefsîrî tercüme yöntemi, maalesef atıl bırakılmıştır.⁶⁷

⁶⁶ Öztürk, *Meâl Kültürümüz*, 43.

⁶⁷ Bilgin, “Harfî ve Tefsîrî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri”, 181.

İKİNCİ BÖLÜM

YAZAR-ESER TANITIMI VE HARFÎ TERCÜMEYE ÖRNEKLER

1. Yazarlar ve Eserlerin Tanıtımı

1.1. Muhammed Hamidullah ve *Aziz Kur'an*

1.1.1. Muhammed Hamidullah

İslam âleminin saygın alimlerinden olan Muhammed Hamidullah 19 Şubat 1908'de Hindistan'ın Haydarâbâd kentinde doğmuştur. Ailesi, yörenin en köklü ailelerinden biriydi. İlmî seviyesi yüksek ve dindar bir aileden gelmekteydi. Yüz yıllardan beri İslâmî alanlarda bilgin yetiştirmiş, bu ilim geleneğinin verdiği fedakârlık duygusuyla binlerce el yazması kitabı özel kütüphanelerinde muhafaza ederek bize kadar gelmelerini sağlamış örnek bir Müslüman aile olup Arap müfessir ve mutasavvıfı Mahdûm Mehâimî'nin (ö. 835/1432) soyundan gelmektedir.⁶⁸

İlk dinî eğitimini Haydarâbâd Nizamlığı başmüfettişlerinden olan babası Ebû Muhammed Halîlullah'tan almış, sonra "Câmia-i Nizâmiyye'de" tamamlamıştır. Daha sonra üstün başarılarından dolayı yüksek lisans derecesine denk bir seviye olan "Mevlevî Kâmil" unvanını almıştır. Ardından mezun olduğu Osmâniye Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde (Haydarabad) devletler hukuku alanında yüksek lisans yapmıştır. Muhammed Hamidullah, Osmâniye Üniversitesi Hukuk Fakültesinde İslam hukuku ve devletler hukuku profesörü olarak on yıl süreyle (1936-1946) görev yapmış ayrıca dinî ilimler fakültesinde dersler vermiştir.⁶⁹ Ayrıca kuzey Afrika şehirlerindeki kütüphanelerde de bir süre araştırmalar ve çalışmalar yapmıştır. Muhammed Hamidullah daha sonra ülkesine dönerek *Osmâniye Üniversitesi Hukuk Fakültesi*'nde profesör unvanıyla 1947 yılına kadar hocalık yapmıştır. M.Hamidullah yurt dışında olduğu bir sırada (1947) Hindistan işgal kuvvetleri Haydarâbâd'ı işgal ederek Haydarâbâd nizamlığına son verdi. Bunun üzerine M.Hamidullah siyâsî mülteci olarak Fransa'ya yerleşmiştir.⁷⁰

⁶⁸Salih Tuğ - M. Kâmil Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, , (Ankara, TDV Yayınları, 2012), 16: 534.

⁶⁹Tuğ - Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah", *DİA*, 16: 534.

⁷⁰Ramazan Altınay, "Örnek Bir Çağdaş İslam Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, (2000), 263-298.

1950'lerin başlarında bir süre Pakistan devletinin ilk anayasası ile ilgili hazırlık çalışmalarına katılan ve akademik çalışmalarını Paris'te sürdüren Muhammed Hamidullah, Paris'teki Bilimsel Araştırmalar Milli Merkezi'nde (Centre National des Recherches Scientifiques) 24 yıl süreyle (1954-1978) araştırmacı olarak görev yapmış, aynı zamanda Paris Camii'nde Cuma günleri dersler vermiştir. İslam Kültür Merkezi'nin kurulmasına katkıda bulunarak uzun süre aylık France-Islam dergisini yayınlamıştır. Ayrıca Avrupa Müslümanları Dostluk Derneği'nin (Amicales des Musulmans en Europe) faaliyetlerine katılmış, Fransa Müslüman Öğrenciler Derneğinde (l' Association des Etudiants Islamiques en France) haftalık konuşmalar yapmıştır.⁷¹

1952 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde misafir profesör sıfatıyla ders vermiş, Türkiye'nin farklı şehirlerinde sempozyum ve konferanslara katılmıştır. Burada bulunduğu sırada kendisine asistanlık yapanlar arasında Fuat Sezgin ve Salih Tuğ da yer almaktadır.⁷²

Muhammed Hamidullah'ın yaşadığı dönemlerde Hint alt kıtasında etkili olan birçok ilmî ve akademik kurumlar vardı. Bu ilmî ve akademik kurumlar Hint alt kıtasında Diyobendî ekolüne bağlı kurumlar, *Ehl-i Hadis müesseseleri*, *Nedvetü'l-ulemâ* ve Şiblî Nu'mânî tarafından yürütülen faaliyet ve kurumlar, *Aligarh Koleji* ve üniversitesi ile bunların uzantıları ve müstakil *Osmâniye Üniversitesi* olarak kendisini göstermektedir. Bunun yanında bir de misyonerler ve batılılar tarafından kurulan ilmî akademik kurumlar vardır.⁷³

Muhammed Hamidullah nezaketi, alçak gönüllülüğü ve dindarlığı ile tanınan biriydi. Hayatında hiç evlenmemiş olan Muhammed Hamidullah yaklaşık elli yıl kadar Paris'te asansörü bulunmayan beş katlı eski bir binanın çatı katında yaşamını sürdürmüştür. Eserlerinden hiçbir zaman telif ücreti almamıştır. Pakistan devleti, 1987 yılında kendisine hilal-i imtiyaz ödülünü layık görmüş ödülünü dönemin devlet başkanı Ziyaü'l-Hak'ın elinden almıştır. Kendisine takdim edilen para ödülünü ise kabul etmeyerek İslamâbâd'da ki *İslâm Üniversitesinin* bünyesinde mevcut olan *İslâm*

⁷¹ M.Kamil Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah'ın Hayatı Eserleri", *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamidullah Sempozyumu*, (Bursa: Bursa İl Müftülüğü Yayınları 2005), 43-44.

⁷² Tuğ - Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah", *DİA*, 16: 587.

⁷³ Abdülhamit Birişik, "Muhammed Hamidullah'ın Yetiştirdiği ve Oluşumuna Katkıda Bulunduğu Kurumlar", *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamidullah Sempozyumu*, (Bursa: Bursa İl Müftülüğü Yayınları 2005), 62. Daha geniş bilgi için bkz. Abdülhamit Birişik, "Hint Alt Kıtasında İslam Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar-İlmi Faaliyetler-Şahıslar-Eserler", *Divan İlmî Araştırmalar*, sy. 17, İstanbul 2004/2, 1-62.

Araştırmaları Enstitüsüne bağışlamıştır. Kral Faysal ödülüne layık görülen Muhammed Hamidullah bazı nedenlerden dolayı bu ödülü kabul etmemiştir. Türk yazılı edebiyatının gelişmesine yaptığı katkılardan dolayı kendisine *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı* tarafından takdim ve teşekkür belgesi yanı sıra İstanbul'daki bir kültür vakfi tarafından "Türk Milli Kültürüne Hizmet Şeref Armağanı" ödülü de verilmiştir.⁷⁴

Yaşantısı ile bütün Müslümanlara ve insanlığa örnek olabilecek yönleri bulunan Hamidullah, İslâm'a bakışı ve İslâm ilimleri alanında yaptığı araştırmalarıyla da bu alanda faaliyet gösteren bütün bilim adamlarına davranışları, donanımları, tetkikleri, çalışma yöntemleri açısından gerçekten örneklik teşkil edecek özelliklere sahip, ender bilim insanlarından biridir.⁷⁵ Muhammed Hamidullah'ın talebelerinden olan İhsan Süreyya Sırma, Muhammed Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi* kitabının takdim bölümünde hoca ile olan bir anısını şöyle anlatır: "Rahmetli Hoca, fevkalade kibar ve örnek bir Müslüman alimiydi. Biz öğrenciler gibi, İmam Gazzâlî ve Ahmed b. Hanbel üzerindeki çalışmalarıyla ünlü oryantalist Henri Laoust'un, College de France'daki konferanslarına devam ederdi. Prof. Laoust, derslerinde, Gazzâlî'nin İhyâ'sını analiz ediyordu. Hamidullah Hoca'nın, Laoust'un anlattıklarına ihtiyacı olmadığını bildiğim için, bir gün kendisine, neden vaktini harcıyıp bu seminerlere devam ettiğini sordum. Sessizce bana şunları mırıldanmıştı: Seminerlere devam eden öğrencilerin tamamı Müslüman ve hiçbiri İhyâ'yı okumamış. Ben hazır bulunursam, Mösyö Laoust onlara yanlış şeyler anlatmaz! Size fikrî bekçilik yapıyorum! Gerçekten de Mösyö Laoust, zaman zaman anlattıklarının doğruluğunu Hamidullah Hoca'ya tasdik ettirirdi."⁷⁶ Yine Muhammed Hamidullah hakkında Ali Osman Koçkuzu kendisi ile yapılan bir mülakatta şu ifadeleri kullanır:

"Hayatımda bana ve benim ruh halime müthiş etkisi olan birkaç kişiden biri Muhammed Hamidullah Bey olmuştur. Bunun sebeplerini bilememekteyim. O tarihlerde memleketimizden ayrılmış, gurbete çıkmıştık. Aile şartlarımız böyle bir tahsile ve Konya'dan ayrılmaya elvermemekteydi. Resmi, maaşlı imam-hatip idik. Ailemize bu maaşla yardım ediyorduk. İstifa ederek yatılı öğrenci olduk, birçok yönden kolumuz kanadımız kırık. Ama bu zatı gördük, ilk önce yüzü, gözleri, sakalı, bıyığı, tatlı beti benzi, nahif vücudu ve yüksek Müslüman ahlakı bizi mest etti. O kadar alçak gönüllü idi ki. Bizim gibi öğrenci olan Hayreddin Karaman ağabeyle

⁷⁴ Yaşaroğlu, "Muhammed Hamidullah'ın Hayatı Eserleri", 45.

⁷⁵ Altınay, "Örnek Bir Çağdaş İslam Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah", 266.

⁷⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri*, trc. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 14.

odasına birkaç defa girdiğimizi hatırlarım. Siyah deri koltukları bize veriyor, kendileri ahşap taburede oturuyorlardı. Bu duruma biz, yerlere geçerek katlanıyorduk. Israrımız da para etmemekteydi. İlmî, ahlakî, insanlığı, sade giyim-kuşamı hulasa, tespit ve zaptından aciz kalacağımız her hali bizde etkili idi. Beyazıt Camii'nde namaz kılışını dakikalarca seyrettiğimi hatırlarım. Sonra Divan yolundaki oteline gidinceye kadar, siyah, kahverengi veya kurşuni güzel kalpaklarının, başında duruşunu hayran hayran seyrettiğimi hatırlarım.”⁷⁷

Hamidullah'ın Türkçe'ye çevrilerek yayımlanan başlıca eserleri şunlardır: *İslâm'a Giriş* (1961), *Hz. Peygamber'in Savaşları* (1962), *İslâm'ın Hukuk İlmîne Yardımları* (1962), *İslâm'da Devlet İdaresi* (1963), *İmam-ı Azam ve Eseri* (1963), *Modern İktisat ve İslam* (1963), *İslam Fıkhi ve Roma Hukuku* (1964), *Kur'an-ı Kerim Tarihi* (1965), *İslâm Peygamberi* (1966, 2 cilt), *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahifa-i Hemmâm b. Münebbih* (1967), *Resulullah Muhammed* (1973), *İslâm Hukuku Etüdları* (1984), *İslâm Müesseselerine Giriş* (1984), *İslâm, Bilim ve Felsefe* (1990), *İlk İslâm Devleti* (1992), *İslâm'ın Doğuşu* (1997), *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* (1998), *İslâm Anayasa Hukuku* (1998), *El Vesaiku's-Siyasiyye* (1998), *İslâm Tarihine Giriş* (1999), *Aziz Kur'an –Çeviri ve Açıklama-* (2000), *İslâmiyet ve Hıristiyanlık* (2004), *İslâm'ın Hukuk İlmîne Katkıları* (2005).⁷⁸

1.1.2. Aziz Kur'an

1.1.2.1. Eserin Şekilsel Özellikleri

Muhammed Hamidullah tarafından yapılan Kur'an'ın ilk Fransızca çevirisi olan *Aziz Kur'an(Le Saint Coran)*, aynı zamanda Kur'an'ın bir batı dilinde en çok okunan tercümesidir. Muhammed Hamidullah, meâlinin giriş kısmında Kur'an yazarı, vahiy, Kur'an hadis veya sünnet, Kur'an'ın ve kitab-ı mukaddesin üslubu, Kur'an'ın içeriği, israilîler'e göndermeler, Kur'an'ın hayat anlayışı, Kur'an'da kadın, kölelik, Kur'an'daki veriler çerçevesinde Hz. Muhammed'in hayatının özeti, Kur'an'ın yazıya geçiriliş tarihi, ayetlerin ve surelerin sırası, yazı, nasih ve mensuh meselesi vb. konularda bilgiler vermektedir. Daha sonra da Avrupa Dillerindeki Kur'an Çevirilerinin Listesi başlığıyla bazı bilgiler vermektedir.

⁷⁷ Zekeriya Güler, “Muhammed Hamidullah'ın Kişiliği ve Araştırmaları Üzerine Ali Osman Koçkuzu İle”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2, (2004), 154.

⁷⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri*, I.

Eserin dizilişii genel meâllerin tersine soldan başlar. Ortaya alınan orijinal metnin etrafına meâl verilmiştir. Ayrıca her sûrenin başında -Tevbe sûresi hariç- o sûrenin bir ayeti olarak değerlendirmeksizin -Fatiha sûresi hariç- “Rahman, Rahim Allah adına” diye başlayarak besmeleyi de ekler.

Muhammed Hamidullah’ın *Aziz Kur’an* adlı meâli, harfî tercüme iddiası ile kaleme alınmıştır. Bu konu, yayın kurulu tarafından, *Aziz Kur’an* meâlinin sunuş kısmında şu şekilde belirtilmiştir: “Sözcüğü sözcüğüne/harfî çeviri yöntemiyle yapılmış bir çeviri örneğine rastlamak mümkün değildir. Bu yöntemin bilinçli seçilip ve başarıyla uygulandığı ilk örneği, Muhammed Hamidullah’ın elinizdeki çalışması *Aziz Kur’an* oluşturmaktadır. Çağımızın en saygın İslâm bilginlerinden biri olan Muhammed Hamidullah’ın Fransızca’ya yaptığı Kur’an çevirisi, bir Müslüman âlim tarafından yapılan ilk sözcüğü sözcüğüne/harfî harfine çeviri sayılabilir.”⁷⁹

Fakat Salih Tuğ ve M.Kâmil Yaşaroğlu’nun beraberce yazdıkları Diyanet İslam Ansiklopedisindeki maddede *Aziz Kur’an*’ın tercüme çeşidinin tefsîrî tercüme çeşidi olduğunu şu sözlerle ifade etmişlerdir: “Bir tür tefsîrî tercüme özelliği taşıyan meâlde açıklamalar çoğunlukla notlar şeklindedir. Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık tarafından *Aziz Kur’an* adıyla Türkçe’ye tercüme edilen eserin (İstanbul 2000) daha önce yalnız giriş kısmının çevirisi yapılmıştır.”⁸⁰

Oysa hem *Aziz Kur’an* meâlini Türkçeye kazandıran yayın kurulunun ifadeleri, hem de *Aziz Kur’an*’ın muhtevası bunun böyle olmadığını açık bir şekilde gösterir. Yine bu konuda yayın kurulu, sunuşun devamında şu ifadelere de yer verir: “Le Saint Coran’da her kelime, kural olarak bir tek kelimeyle karşılanmış, kelimeye bir cümle ya da belli bir bağlam içinde yeni bir anlam yüklenmiş olsa bile bu, bir tutum değişikliğine yol açmamıştır. Deyimler ve mecaz anlamlı kelimeler bile, eşdeğerli deyim ya da kelimeler yerine temel anlamın karşılığı olan kelimelerle karşılanmaya çalışılmıştır. Kelime dışındaki tüm anlatım öğeleri de eksiksiz çevrilmiş, böylece dil ve anlatım düzeni de olduğu gibi korunmuştur. Dahası aynı cümle içinde görülen kişi ve zaman değişimlerini de olduğu gibi yansıtmıştır. Bu nedenle aynı cümle içinde örneğin

⁷⁹ Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur’an*, trc. Prof. Dr. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 10.

⁸⁰ Tuğ – Yaşaroğlu, “Muhammed Hamidullah”, *DİA*, , 16: 536.

Tanrı'yla ilgili olarak birinci, ikinci ve üçüncü kişi ekleri ya da zamirleri bir arada kullanılmıştır.”⁸¹

1.2.2.2. Eserin Genel Özellikleri

Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an* isimli meâlinde parantez kullanmaz fakat buna karşılık olarak dipnotlara sıkça yer verir. Muhammed Hamidullah, bazen ayette bulunan bir kelimeyi açıklamak, bazen ayetin nüzûl sebebini veya ayetin muhteva olarak neden bahsettiğini açıklamak, bazen de ayetle ilgili olan başka ayetlere işaret etmek veya diğer kutsal kitaplarda yer alan bazı bilgilerle karşılaştırmak amacıyla dipnot kullanır. Örnek verecek olursak Muhammed Hamidullah, Enfâl sûresi 27. ayetin meâlini şu şekilde vermiştir:

“Ey inananlar! Allah'a ve Elçi'ye ihanet etmeyin. Kendi emanetlerinize bile bile ihanet eder misiniz?” Bu ayette geçen “emanet” kelimesine şu şekilde bir dipnot düşerek açıklamıştır: “Emanet, birisine korunması için bırakılan şey anlamına gelmektedir. Ayette demek istenen ise şudur: Eğer yanınıza, size güven duyularak bırakılan bir emanet olsaydı, elbette hıyanet etmezsiniz. İşte Allah ve Elçisi de size bir şeyi emanet etmişse, bu da sizin koruma ve gözetiminiz altındadır. Size emanet edilen emir ve yasaklara hainlik ederek ve onlara itaatsizlik ederek ancak kendinize zarar vermiş olursunuz.”⁸²

İsrâ sûresinin 74. ayetinin meâlini ise şu şekilde vermiştir:

“Ve sana direnme gücü vermemiş olsaydık, gerçekten, onlara doğru birazcık meyledecektin.” Bu ayetin dipnotunda Muhammed Hamidullah şu açıklamaya yer verir: “Ayet, muhtemelen, peygamberliğin 6. senesinde Hz. Peygamber ve ailesinin dışlanması ve boykot edilmesi olayından hemen öncesine işaret ediyor. O zaman Mekkeli çok tanrıcular, şu barış önerisinde bulunmuşlardır: ‘Sen bizim tanrılarımıza dil uzatma, biz de senin tanrı'na dil uzatmayalım.’ Bkz. ayet: Kâfirûn, 6. âyetin notu.”⁸³

Tâhâ sûresi 130. ayetin meâlini ise şu şekilde vermektedir:

⁸¹ Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 10-11.

⁸² Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 327.

⁸³ Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 436.

“Öyleyse, onların söylediklerine sabret, güneşin doğmasından ve batmasından önce, gece saatlerinde övgüyle Rabb’ini tenzih et ve gündüzün uçlarında da. Belki hoşnut kalırsın?” Bu ayetin açıklamasında ise Muhammed Hamidullah, şöyle bir dipnot düşer: “Bu ayet, günlük beş vakit namazdan bahsediyor. Gerçekten çoğul olan “etrâf” gündüzün bütün uçları” kelimesinde, daha önce Hûd, 114’de geçen “tarafey’ iki ucunda” şeklinde, ikil olarak geçen kelimedeki gerçeğin aynısını bulmak mümkündür. Arapça dil bilginleri, buna çoğulun en azı *cem*’i *killet* adını verirler.”⁸⁴

Bazen de Muhammed Hamidullah, başka ayetlere gönderme yaparak okuyucuyu ayetleri karşılaştırmaya sevk eder. Örneğin Âl-i İmrân sûresinin 54. ayetinin meâlini şu şekilde vermektedir:

“*Ve diğerleri plan yaptılar. Allah da plan yaptı. Ve Allah plan yapanların en iyisidir!*” Bu ayetin dipnotunu ise şu şekilde vererek farklı ayetlere gönderme yapmaktadır: “Plan yapma: (Mekr), (bu âyette ve Enfâl, 30; Ra’d, 42; Neml, 50, ayetlerinde geçtiği gibi), kandırma (hud’a), (Nisâ, 142. ayetinde geçtiği gibi), düzen (keyd) örneğin, (Târik, 16) Allah’a karşı kula isnad edilmiş, arkasından da bunların cezasını verme anlamında Allah’a isnad edilmiştir. Buradaki yalın düşünce şudur: Allah’ı aldatmaya çalışan, kendi kendini aldatır. Çünkü Allah ona bu dünyada bir süre verir.”⁸⁵

Muhammed Hamidullah’ın, bazen de diğer kutsal kitaplarla karşılaştırma olacak şekilde bilgiler verdiğini yukarda belirtmiştik. Buna örnek olarak ise Şuarâ sûresi 18-19. ayetleri verilebilir. Bu iki ayete şu şekilde meâl vermiştir:

“*Firavun dedi ki: Biz seni, çocukken yanımızda büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?*”(18) “*Sonra, o yaptığın kötülüğü de yaptın ve sen nankörlerden oldun!*”(19)

Bu ayetlerin dipnotunda şu bilgileri verir: “Kitab-ı Mukaddes yorumcularına göre Firavun, Musa’ya öylesine iyi davranıyordu ki, büyüdüğünde, Habeşistan’a karşı sefere çıkan ordusuna komutan atamıştı. (Belki de sayılar, 12/1’in belirttiği, Habeşistan’lı bir kadınla evlenmesi bu vesileyledir.)”⁸⁶

⁸⁴ Hamidullah, *Aziz Kur’an*, 468.

⁸⁵ Hamidullah, *Aziz Kur’an*, 204.

⁸⁶ Hamidullah, *Aziz Kur’an*, 514.

1.2. Süleyman Ateş ve *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâlî*

1.2.1. Süleyman Ateş

1933 yılında Elazığ'ın Tadım köyü'nde doğmuştur. İlk eğitimini köy hocasından aldı. On yaşında hafızlığını tamamladıktan sonra, mahallî hocalardan din bilgileri ve Arapça dersleri aldı. 1960 yılında imam hatip lisesini bitirdi. 1964 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden birincilikle mezun oldu. Bir yıl öğretmenlik görevinde bulundu. Temmuz 1965'de, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Kürsüsüne asistan oldu. 1968'de Tefsir dalında doktorasını bitirip ilâhiyat doktoru unvanını aldı. 1969-1971 yıllarında yedek subay olarak vatanî görevini yapıp fakülteye geri döndü. Bu arada *Devlet Lisan Okulu*'nun İngilizce bölümünü de bitirdi.

Meslekî tetkiklerde bulunmak üzere 1973 yılında Irak ve Mısır'da bulundu. Aynı yılın Kasım ayında "İşârî Tefsir Okulu" teziyle doçent oldu. 1976 yılında, Üniversitenin izniyle Diyanet İşleri Başkanlığına atandı ve 07.02.1978 tarihine kadar bu görevde kaldı. Başkanlıktan ayrıldıktan sonra tekrar Fakülte'deki görevine geri döndü. 1979 yılında profesör olarak atandı. Altı aylığına Almanya'ya gönderilerek *Bochum Ruhr Üniversitesi*'nde, alanıyla ilgili araştırmalarda bulundu. Daha sonra davet üzerine gittiği *Suudi Arabistan İmam Muhammed Üniversitesi*'nde yedi yıl, 1987-1988 öğretim yılında da *Cezayir Emir Abdulkadir İslâm İlimleri Üniversitesi*'nde hocalık yaptı. Sonra yurda döndü ve *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri* bölüm başkanı olarak görevini sürdürdü. 1995 yılında *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* öğretim üyeliğine atandı. Burada Temel İslâm Bilimleri bölüm başkanlığını da üstlendi. 1999 yılında emekliye ayrıldı.⁸⁷

Süleyman Ateş ile 1997 yılında yapılan bir söyleşi de kendisine sorulan "Çalışmalarınız sizi yormuyor mu?" ve "Çalışmanızdaki amacınız nedir? Sorularına şu şekilde cevap vermiştir: "Evet, çalışırken dinleniyorum. Çalışmak beni yormuyor; çalışmadığım zaman yoruluyorum. Kur'an üzerinde duruyorum. Bu benim için büyük bir zevktir. Çalışmadan dolayı Allah'a şükür yorulmuyorum. Bu çalışma, çocukluğumdan beri devam ediyor. Gece saat ikide uyanıyordum. Sabah saat beşe kadar Kur'an ezberliyordum: Böyle alıştım. Allah'a çok şükür hep böyle gidiyor. Bir söz

⁸⁷ <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Person/PresidentDetail/36/prof-dr-suleyman-ates>

vardır: Sanat, sanat için yapılır. Yani gaye, sanatı herhangi bir çıkar sağlamak için değil, sanat zevki için yapmaktır, işte gerçek sanatçı budur. Şimdi çalışmadaki amacım nedir? Öncelikle çalışmam rahat edemem. İlim adamı olarak bu sahaya atıldık. Çalışmak ve bilmediği yeni şeyleri öğrenmek insana zevk veriyor. Zira insan tekâmüle yönlendirilmiştir, yaratılışından itibaren. Çalışmamın temel sebebi, İslam dininin, yüce Kur'an'ın insanlar tarafından anlaşılması ve bunların anlaşılmasına yardımcı olmaktır.”⁸⁸

Müslümanlar hakkındaki fikirlerini ve Müslümanların yapmaları gerekenleri de şu şekilde dile getirmektedir: “Yirminci asrı bitirmek üzere olduğumuz şu sıralarda, İslam aleminin durumunu ve Müslümanların genel düşünce düzeylerini düşündüğümde fazla umut var olamıyorum. Çağımızda bilgiye ulaşmak bu kadar kolay olduğu halde, hala biz temel kaynaklara ulaşmak yerine taklitçilik batağında bocalayıp duruyoruz. Orijinal, üretici ve gerçek bir fikir düzeyine ulaşabilmek için önce zihniyetimizi programlayan gelenekçi çevre koşullarından kurtulmamız, bizi bilgiye, gerçeğe ulaştıracak bir metotla düşünmemiz, yani kendimizi tazelememiz gerekir.”⁸⁹

Süleyman Ateş'in tefsir usûlü ile ilgili farklı görüşleri de vardır. Örneğin nesih ile ilgili şunları söyler: “Dinin yanlış anlaşılmasına ve zorlaşmasına neden olan faktörlerden biri de nesih anlayışıdır. Yüce Allah, bir ayeti neshettiği veya unuttuğu zaman onun yerine mutlaka onun dengi veya ondan daha iyi bir ayet getireceğini bildirmektedir.”⁹⁰ Bu ayetlerde kastedilen nesih, unutmaya ile beraber bulunmaktadır. Allah'ın bir hikmeti uyarınca Hz. Muhammed as. kendisine gelen bazı ayetleri unutmuş; işte o unutulmuş ayetlerin yerine yenileri vahyedilmiştir. Yahut da bu ayetlerde kastedilen nesih, daha önceki kitaplarda bulunan bazı bağlayıcı, zorlaştırıcı hükümlerin kaldırılması demektir. Nitekim Kur'an'ın, Tevrat'ta bulunan birçok yasağı kaldırmış olduğunu ve zaten Hz. Muhammed'in görevlerinden birinin de insanları bu tür zorluklardan, bağlardan kurtarmak olduğunu biliyoruz.”⁹¹ Yine bu konuyla ilgili kendisine sorulan; “1979 yılında yazmış olduğunuz bir kitapta, "Kur'an'da Nâsîh ve Mensûh"u kabul edenlerden olduğunuz halde 1991 yılında basılan *Çağdaş Kur'an Tefsiri* adlı eserinizde, Kur'an' da Nâsîh ve Mensûhun olmadığını savunuyorsunuz.

⁸⁸ Hikmet Selçuk, “Prof.Dr. Süleyman Ateş ile Söyleşi”, *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (1997), 67-68.

⁸⁹ Süleyman Ateş, “İdeal Anlamda Bir Meâl ve Tefsir Yazabilmek İçin Metod ve Düşünce Tazeliği Şarttır”, *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, (Ankara-1995), 382.

⁹⁰ Bakara, 2/106, Nahl, 16/101.

⁹¹ Ateş, “İdeal Anlamda Bir Meâl ve Tefsir Yazabilmek İçin Metod ve Düşünce Tazeliği Şarttır”, 390.

Sebebini açıklar mısınız?” sorusuna şu şekilde cevap vermiştir: “Size söyleyeyim. Tabii ki kendi kendisini tazeleyen insan, araştıran insandır. Yani araştıran insan, kendi kendisini tazeler. Yanlış fikirlerden döner. 1968, 69, 70 hatta 78'e kadar ben, netice itibarıyla belli şeyleri, klasik şeyleri öğrenip onları kitaplarıma Türkçe üslûbu ile geçiren bir insandım. Ben asıl olarak Kur'an'ı, 1979'dan sonra, yani Tefsir hareketine girdikten sonra anlamaya başladım ve tabii ki o zamandan itibaren de eski yanlış bazı şeylerden, yanlış düşüncelerden dönmüşümdür. Kur'an'da Nâsîh ve Mensûh'un mevcudiyeti, klasik kitaplarda yazılıdır. Ben de onları tekrar etmişimdir. Bir ders kitabı olarak yazdığım *Tefsir Dersleri* kitabında onu yazmıştım. Ama şimdi ondan vazgeçtim. *Kur'an'da Nesh Meselesi* adında bir kitabım var. O kitapta, Kur'an ayetleri arasında bir çelişkinin yani Nesh'in olmadığını ayrıntılarıyla izah etmeye çalıştım. Bir insanın araştırması neticesinde kendisini tazelemesi, yanlış düşüncelerinden vazgeçmesi, onları değiştirmesi nedir? Bir fazilettir (erdemdir). Yani bu, tenkit edilecek bir şey değildir ve İslam alimlerinden pek çoğunda bu görülür. İmam Gazzâlî'ninde ilk eserleri ile son eserleri arasında farklar vardır. Bunlar gayet doğaldır.”⁹²

Yine “Hocam, son zamanlardaki tefsir çalışmaları ve meâller hakkında ne dersiniz? Gerek Türkiye'deki ve gerekse yurt dışındaki çalışmaları değerlendirebilir misiniz?” şeklinde kendisine yöneltilen bir soruya ise şu şekilde cevap vermiştir: “Tabii yurt dışında meâl, yani başka dillere yapılan tercümeleri söylüyorsunuz herhalde. Onlar hakkında fikir verecek durumda değilim. Onların hepsini inceleme şansım olmadı. Ve tabii ki Kur'an, hemen hemen bütün dillere tercüme edilmiştir. Bir Almanca Kur'an meâli okumuştum. Beğendim. ‘Annemarie Schimmel'in’ önsözü vardı. İngilizce meâl vardı, Yusuf Ali'nindi galiba. ‘Marmaduke Pickthall'in’ meâli güzeldi. Türkiye'de ise son zamanlarda bir meâl furyası başladı. Kur'an'a hizmetten daha çok, daha fazla para kazanmak için bu işi yapıyorlar. Maalesef bugün, hemen hemen her kitabevi, benim de bir meâlim olsun diyerek doğru dürüst Arapça bile bilmeyen birisine yaptırıyorlar. Hemen o da oradan buradan çalarak - veyahut da artık şimdi bilgisayar da var - aktarma yaparak hemen bir meâl ortaya çıkarıyorlar. Ve maalesef Arapça bilmeyenler bile bunu yapabilme imkânına sahip. Pek tabii olarak burada çok büyük felaketler de işleniyor.

⁹² Selçuk, “Prof.Dr. Süleyman Ateş ile Söyleşi”, 69-70.

Yani bu kadar çok meâlin olması doğru değildir. 50-60 kadar meâl olmuş. Bu kadara lüzum yok. Meâle, ihtiyaç varsa, gerekli duyulursa yapılır. Bu Allah'ın kitabıdır.”⁹³

Meâl'in gerekliliği konusunda ise Süleyman Ateş şunları demiştir: “Bütün güçlüklerine rağmen yine de Kur'an'ın başka dillere çevrilmesi gerekir. Arapça bilmeyen Müslümanlara, Allah kelamının manasını mümkün olduğu kadar anlatmak ve Müslüman olmayan ülkelere İslam'ı doğru bir biçimde tanıtmak amacıyla Kur'an'ın tercüme edilmesi zorunludur. Esasen bu iş, ta baştan beri yapılagelmıştır. Ancak Kur'an çevirilerine tercüme yerine meâl denmiştir. Çünkü çeviri aslın yerini tutar. Meâl ise sözü biraz eksik olarak başka bir dile aktarma çabasıdır. Yapılan çevirinin, aslın yerini tutmayıp eksik kaldığını belirtmek için Kur'an çevirilerine meâl denmesi daha uygun görülmüştür.”⁹⁴

Diğer meâller ve özelde de kendi meâli için ise kendi meâlinin girişinde şu ifadeleri kullanmıştır: “Hiçbir tercümenin ilahî vahyi, bütün belâgâtıyla yansıtamayacağı muhakkaktır. Kur'an'ın aslındaki senfoni, nimetleri tasvir eden ayetlerdeki letafet, peygamber kıssalarındaki duygu ve gözyaşları, cehennemi canlandıran ayetlerdeki ateşin ifadeleri, tercümelerde sönük kalmaktadır. Bundan dolayı meâl adını verdiğimiz bu tercüme, Kur'an'ın kendisi değil, anlamıdır. Ama bu anlam da iyi niyetle ve özenle okuyanlara ilahî vahyin ihtişamını yansıtır.”⁹⁵

Süleyman Ateş'in yayınlanmış yüzü aşkın eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: *İslâm'a İtirazlar, Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar* (1966), *Allah Katında Din İslâm'dır* (1968), *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri-Doktora tezi-* (1969), *Cüneyd-i Bağdâdî ve Mektupları* (1970), *Minberden Öğütler* (1973), *Yeni İslâm İlmihali* (1973), *İşârî Tefsîr Okulu* (1974), *İslâm Tasavvufu* (1974) -genişletilmiş 3. baskı, (1992), *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli* (1975-2005), *İnsan ve İnsanüstü* (1979), *İnsan ve İnsanüstü Varlıklar* (2002), *Kur'an Nizamı* (1979), *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri - 12 cilt -* (1988-1992), *Kur'an-ı Kerim Tefsîri - 6 cilt, bir öncekinin özeti -* (1995),

1.2.2. Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli

⁹³ Selçuk, “Prof.Dr. Süleyman Ateş ile Söyleşi”, 73.

⁹⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, XIII.

⁹⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, XIII.

1.2.2.1. Eserin Şekilsel Özellikleri

Süleyman Ateş, meâlinin⁹⁶ giriş bölümünde Yazar, Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim'in Vahyi, Vahyin Yazılması ve Ezberlenmesi, Kur'an-ı Kerim'in Ezberlenmesi, Kur'an-ı Kerim'in Toplanması, Kur'an-ı Kerim'in Âyet ve Sûreleri (Burada ayet ve sûre kelimelerinin manalarına değinmektedir.), Kur'ân-ı Kerîm'in İçeriği, Kur'an Gönüllere Şifa, Kur'ân-ı Kerîm'i Okuyup Anlamanın Önemi, Kur'ân-ı Kerîm'i Tercüme Sorunu, Meâlen Tercüme ve Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Tercüme başlıklarına yer verir ve bu başlıklar altında Kur'an'a giriş mahiyetinde bazı bilgiler verir. Bu bilgilerden sonra sûre fihristi, harf sırasına göre sûre fihristi ve okuyucuların istedikleri konuya rahatça ulaşabilmeleri için konu fihristine yer vermiştir.

Eserin dizilişi genel meâllerde olduğu gibi sağ taraftan başlar. Eserde Kur'an metni ilk baskılarda yer almazken daha sonraları Kur'an metni esere alınıp etrafına meâl verilmiştir.

Her sûrenin başında sûre ile ilgili genel bilgiler verilir. Yazar genellikle ilk önce sûrenin adının nereden geldiğini, nerede ve ne zaman indiğini, kaç ayet olduğunu, Mushaf ve nüzûl sırasını açıklar. Bazen de sûre ile ilgili farklı bilgiler verir. Ayrıca her sûrenin başında -Tevbe sûresi hariç- o sûrenin bir ayeti olarak değerlendirmeksizin "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla..." diye başlayarak besmeleyi de ekler.

1.2.2.2. Eserin Genel Özellikleri

Süleyman Ateş, meâlinde genel olarak dipnotlara yer verir. Bu dipnotlarda ayetin başka hangi ayetlerle ilişkili olduğuna, ayetin nüzûl sebebine, hadislerle, daha iyi anlaşılması için bazı bilgilere, modern bilimlere dayalı bazı fikirlerine ve benzerlerine yer verir.

Süleyman Ateş, bazı ayetlerde başka ayetlerle ilgili olan ayetlere gönderme yaparak okuyucuyu karşılaştırmalı okuma yapmaya sevk eder. Mesela Nahl sûresinin 118. ayetinin meâlini şu şekilde vermektedir:

"Yahudi olanlara da, bundan önce sana anlattıklarımızı haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik; fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı!" Bu ayetin "haram

⁹⁶ 2012 tarihli Hayat yayıncılıktan çıkan baskı esas alınmıştır.

kılmışık” kısmından hemen sonra şu şekilde dipnot vererek okuyucuyu diğer ayetlere sevk eder: “En’âm, 6/146; Âl-i İmrân, 3/93; Nisâ, 4/160.”

Süleyman Ateş, bazen de dipnotlarda ayet ile ilgili sebep-i nüzûlü verir. Buna örnek olarak ise Nahl sûresinin 106. ayetini verilebilir. Ayetin meâlini şu şekilde vermektedir:

“İnandıktan sonra Allah'a nankörlük eden, - kalbi imanla yatışmış olduğu halde (inkâra) zorlanan değil - fakat küfre göğüs açan (küfürle sevinç duyan) kimselere Allah'tan bir gazab iner ve onlar için büyük bir azab vardır.” Ayetin dipnotunda ise şu bilgilere yer verir: “Kureyş, Ammâr'ı, babası Yâsir'i ve annesi Sümeyye'yi inkâr etmeye zorladı. Onlardan hiçbiri onların isteklerini kabul etmeyince Sümeyye'nin her ayağını bir deveye bağlayarak: "Sen erkekler için Müslüman oldun!" diyerek bir darbe ile vücudunu ortadan ikiye ayırdılar. Yâsir'i de öldürdüler. İslam'da ilk şehid Sümeyye ve Yâsir'dir. İşkence yapılmaya devam edilen Ammâr, diliyle onların istediklerini söyleyip inkâr etmek zorunda kaldı. Hz. Peygamber'e, Ammâr'ın inkâr ettiği haberi varınca: "Ammâr, başından ayağına kadar imanla doludur; îmân onun etine, kanına karışmıştır." diyerek yanında bulunan Ammâr'ın gözyaşlarını sildi ve: "Seni yine zorlarlarsa, istediklerini söyle!" dedi. Bu da bizlere gösteriyor ki zorlama karşısında kalben değil, fakat sözle inkâr câizdir. Metânet göstermek ise daha efdaldir.”

Bazı ayetlerde ise Süleyman Ateş, ayetin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak üzere bazı hadisler vermektedir. Örneğin Bakara sûresinin 180. ayetinin meâlini şu şekilde vermektedir:

“Birinize ölüm geldiği zaman eğer bir hayır (mal) bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek, korunanlar üzerine bir borçtur.” Bu ayetin dipnotunu ise şu şekilde vermektedir: “Ayetteki hayır mal anlamına gelmektedir. Hz. Alî ve Hz. Âişe'nin anlatımlarına göre bırakılacak az miktarda maldan değil, çok maldan vasiyyet edilir. Mîrâs ayetleri gelmezden önce kişinin, bıraktığı maldan, anne babasına ve akrabasına bir hisse verilmesini vasiyyet etmesi bu ayetle farz kılınmış idi. Fakat Nisâ, 4/11-12. âyetleriyle yakın akrabânın mîrâs payları belirtildiğinden ve Hz. Peygamberin de: "Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, artık vârise vasiyyet olmaz" (Ebû Dâvûd, Vasâyâ: 6, Buyû: 88) dediği rivâyet edildiğinden, bu ayetin, ana babaya vasiyyet hükmünün kaldırıldığı görüşü yaygınlaşmıştır...”

Başka bir örnek olarak Süleyman Ateş Kehf sûresi 9. ayetin meâlini şu şekilde verir:

“Yoksa sen, sadece Kehf ve Rakîm sahiplerinin bizim şaşılacak ayetlerimizden olduklarını mı sandın? (onlardan başka çok daha acayip ayetlerimiz vardır. Arzı yeşertip sonra kurutmamız da şaşılacak ayetlerimizden değil midir?)” Ayeti bu şekilde tercüme ettikten sonra ayette yer alan Kehf ve Rakîm sahiplerinin kim veya kimler olduğu ile ilgili şu dipnotu verir: “Kehf “dağdaki mağara”; rakîm da mağaranın bulunduğu dağın adıdır. Yahut rakîm, Ashâb-ı Kehf’in isimlerini taşıyan Kitâbenin adıdır. Bir rivâyete göre de Ashâb-ı Kehf başka, Ashâb-ı Rakîm de başkadır. Beyzâvî’nin anlattığına göre Ashâb-ı Rakîm, Buhârî ve Müslim’de öyküleri anlatılan üç yolcudur. Tefsîru’l-Celâleyn’in ifâdesine göre Rakîm, Ashâb-ı Kehf’in başına konan kitâbedir. Tahmine dayalı başka görüşler de vardır.”⁹⁷

Ayrıca Süleyman Ateş modern bilimlere dayalı bazı görüşlerini de dipnotlarda açıklamaktadır. Örneğin Enbiyâ sûresi 31. ayetin meâlini şu şekilde vermektedir:

“O nankörler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık? Hala inanmıyorlar mı?” ayetin dipnotunda ise şu bilgilere yer verir: “Bilimsel teoriye göre bütün kâinat, başlangıçta bir gaz bulutu halinde idi. Sonra bir patlama ile bu gaz kütesinden galaksiler, bunlara bağlı yıldız kümeleri, güneş sistemleri oluşmuştur. Önceleri bir ateş bulutu halinde bulunan dünya da yavaş yavaş soğuyup kabuk bağlamıştır. Oluşum sırasında dünya üzerinde yükselen gazlar ve buharlar yağmur biçiminde dünyaya dökülmüş; denizler, okyanuslar oluşmuştur. Denizlerde yosun biçiminde başlamış olan bitkisel hayat gelişerek insana kadar varan canlılar meydana gelmiştir. Yani önceleri ratk (bitişik) olan gök cisimlerinin fatk ile (birbirinden ayrılması) dünya meydana gelmiş ve dünyada oluşan sudan, hayat doğmuştur. İşte ayet, gayet öz bir ifade ile bu gerçeği anlatmaktadır.”⁹⁸

Meâlinde paranteze sıkça yer veren yazar, ayetlerle ilgili açıklamaların bir kısmına parantez içerisinde değinir.⁹⁹ Özellikle kendisine göre muğlak kalan, yanlış

⁹⁷ Ateş, *Kuran’ı Kerim ve Yüce Meâli*, 293.

⁹⁸ Ateş, *Kuran’ı Kerim ve Yüce Meâli*, 323.

⁹⁹ Mehmet Yolcu, Ayşe Tokay, Ayşenur Bıçak, “Süleyman Ateş ve Abdullah Parlıyan’ın Meâllerinin Karşılaştırılması”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10/4 (2018): 1333.

anlaşılma ihtimali olan yerlerin daha iyi anlaşılması için parantez kullanır. Parantezlerin kullanımına bir örnek olarak Bakara 237. ayet verilebilir:

“Bir mehir kestiğiniz takdirde, henüz dokunmadan onları boşamışsanız, kestiğinizin yarısını (verin). Ancak kadınlar vazgeçer yahut nikâh bağı elinde bulunan (erkek) vazgeçerse başka. (Erkekler,) Sizin affetmeniz (müsamaha gösterip mehrin tümünü vermeniz) takvaya daha yakındır. Aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görür.” Burada birinci cümlenin sonunda parantez içine “verin” emir fiili getirilerek ayetin daha anlaşılır kılınmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca ikinci cümlede ayetin orijinalinde fail/özne zikredilmediği halde burada “erkek” kelimesi parantez içine alınarak fail belirtilmiş oldu. Üçüncü cümlede ise hitabın kime yapıldığına dair ayetin orijinalinde yer almazken parantez içinde olmak suretiyle “erkekler” ibaresi getirilerek hitabın kime olduğu belirtilmiştir. Yine ayetin devamında yer alan “Sizin affetmeniz” ibaresinin kapalı olduğu düşünülerek “müsamaha gösterip mehrin tümünü vermeniz” parantez içi cümlesiyle parantez dışı olan cümle açıklanmaktadır.

2. “AZİZ KUR’AN” VE “KUR’AN-I KERİM VE YÜCE MEÂLİ” ESERLERİNDE HARFÎ TERCÜME ÖRNEKLERİ VE İMKÂNI

M.Hamidullah’ın mealinde harfî tercüme örnekleri bir hayli fazladır. Bunun nedeni ise zaten M.Hamidullah’ın harfî tercüme yöntemini yöntem olarak belirlemesidir. Buna karşılık S.Ateş’in mealinde harfî tercüme örneklerine daha az rastlanmaktadır. Pek tabii ki iki meâlde de yer alan bütün harfî tercüme örneklerini burada ele almak imkansızdır. Buna binaen harfî tercüme örnekleri üç başlık altında ele alınacaktır.

2.1. Deyimsel ve Meczâî Anlamlı Ayetlerin Çevirisi

Deyim bir dildeki en üst seviyedeki mecazî ve farklı şekillerde meramı anlatma yoludur. Arapçada da deyimler çok fazla kullanılır. Bundan dolayıdır ki bir şeyi anlatmak için bile birçok sayıda deyim mevcut olabiliyor. Kur’an’da da birçok deyim vardır. Anlamı daha fazla güçlendirmek ve meramı farklı bir yol ile anlatmak amacıyla kullanılmıştır.¹⁰⁰

Kur’an’ın tercümesi yapılırken karşılaşılan sıkıntılardan biri de deyim ve mecazî ifadelerin hedef dile aktarılması yer almaktadır. Özellikle deyim ve mecazın (vb. istiare, teşbih, kinayenin) olduğu yerlerde harfî tercüme yapmak imkânsız iken maalesef meâllerin birçoğunda bu yola başvurulmuştur.

Bu bağlamda M. Hamidullah ve S.Ateş’in yapmış oldukları meâllerdeki deyimsel ifadeler ve mecazî kullanımların nasıl tercüme edildiği bazı örneklerle incelenecektir.

1-) A’râf, 7/176:

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

M.Hamidullah: “*Ve dileyseydik, o delillerle onu yükseltirdik ama o, dünyaya saplandı ve tutkusunun peşine düştü. Onun durumu, üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumuna benzer. İşte*

¹⁰⁰ Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Dücane Cündioğlu, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014) 31-69.

delillerimizi yalanlayan kimselerin durumu böyledir. Peki, sen anlatıyı anlat! Belki düşünürler?”

S.Ateş: “Dileseydik elbette onu o ayetlerle yükseltirdik, fakat o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu, tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, onu bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte ayetlerimizi yalanlayanların durumu budur. Bu kıssayı anlat, belki düşünür(öğüt alır)lar.”

Yukarıdaki ayette geçen **أَخْلَدَ** ifadesi, bir yere yerleşti, ikamet etti manasındadır. Bir kişi bir yere yerleşip artık oradan çıkmayınca **أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ** denilir.¹⁰¹ Dolayısıyla cennetin isimlerinden biri de **أَخْلَدٌ** 'dur. Cennete, **دَارُ الْخُلْدِ** denmesi ise ahiret ehlinin orada devamlı olarak kalacakları sebebiyledir. **أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ** hevasına, arzusuna tabi oldu anlamına da gelir. Yani o yere yerleşti ve oturdu. O yere meyletti ve o yerden hoşnut kaldı. Hz. Ali'den gelen bir rivayette: “Her kim dünyaya boyun eğer ve oraya yerleşir, ikamet eder, devamlı kalmak isterse...”¹⁰². Anlamında **أَخْلَدَ إِلَيْهَا** ifadesini kullanmıştır. Bu ise bir şeyin varlığını devamlı kılmak veya adeta onun varlığının devamlı olduğuna hükmetmektir. Dolayısıyla yukarıdaki çevirilerde “Fakat o yere saplandı kaldı” şeklinde yapılan çeviri de bu anlamdadır; yani orada sonsuza dek kalacağını sanarak oraya yerleşti.¹⁰³

Muhammed Ali Sâbûnî söz konusu ayetin tefsirindeki **أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ** bölümünde şu ifadeler yer vermiştir: “Eğer dileseydik onu iyi, salih olan âlimlerin mertebesine yükseltirdik. Fakat o, dünyaya meyletti ve orayı mesken edindi. Dünyanın lezzetini ve şehvetini ahirete tercih etti. Nefsinin emrettiklerine tabi oldu. Sonunda aşağıların da aşağısına battı.”¹⁰⁴

Tüm bu dilsel verilere ve tefsirlere bakıldığında **أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ** ibaresinin kişinin devamlı olarak dünyada kalma isteğini ifade ettiği açıktır. Dolayısıyla M.Hamidullah'ın, “dünyaya saplandı” şeklinde çeviri yapması yerinde bir çeviridir. Hâlbuki harfi çeviri iddiasında olan bu çeviri ayette geçen **أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ** kelimesini “dünya” olarak değil de “yer” olarak çevirmeliydi. S.Ateş ise harfi tercümeden ödün

¹⁰¹ Ebu'l-Hasen Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luga*, Tahkik: Abdusselâm Muhammed Harûn, (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 2: 207-208.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 164.

¹⁰³ İsfehânî, *Müfredât*, 354.

¹⁰⁴ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, (Lübnân: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1435/2014), 1: 411.

vermeyerek الْأَرْضِ kelimesini “dünyaya saplandı” şeklinde çeviri yapmayıp “yere saplandı” şeklinde çeviri yapmıştır.

Diğer taraftan deyimın anlamını tam olarak yansıtma işlemi ise iki yazar tarafından da tam olarak yapılamamıştır. اخذ الى الارض deyimini “yere/dünyaya saplanmaktan” ziyade “dünyaya meyletme, kendini oraya adamak” gibi anlamlara gelmektedir. Bu ayetin ilgili kısmının D.İ.B, Ömer Nasuhi Bilmen, Talat Koçyiğit gibi meallerde “...dünyaya meyletti...” şeklinde çevrilmesi hem daha uygun hem de deyimın anlamını tam olarak aktarma açısından gayet yerindedir. Dolayısıyla diğer bazı meallerde de verildiği üzere ayetin tefsîrî tercümesinin şu şekilde yapılması ayetin maksadını daha anlaşılır kılacaktır: “Allah dilemiş olsaydı o kişiyi âyetlerinden yararlandırarak yüceltirdi. Fakat o şahıs, bunu istemedi, bulunduğu yere saplanıp kaldı, kendini dünyaya kaptırdı, yücelmeyi istemedi. Bunun yerine dünyaya çakılıp kalmayı tercih etti. Fıtratındaki yüksek ruhî ve zihnî melekeler onu imana çağırırken o nefsanî tutkularının peşinden gitti. Yani yücelmeyi tercih etmeyip dünyaya saplanıp orada devamlı olarak kalmak istedi.”¹⁰⁵

2-) Hûd, 11/5:

أَلَا إِنَّهُمْ يَبْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَعْشُونَ نَجَاتَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

M.Hamidullah: “Onlar, O’ndan gizlenmek için göğüslerini bükerek değil mi? Giysilerine büründüklerinde bile O, gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir, değil mi? Evet, O, göğüslerdekini bilendir.” (Göğüslerini bir mektup gibi büküp katlamaları, başkasının okumasından duydukları korkudan dolayıdır.)

S.Ateş: “İyi bilin ki, onlar O’ndan gizlenmek için göğüslerini bükerek. Yine iyi bilin ki onlar, örtülerine büründükleri zaman dahi (Allah onların) içlerinde gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, göğüslerin özünü bilendir.”

Yukarıdaki ayet, Hz. Peygamber’in risâletine karşı şiddetli düşmanlık göstermeseler de, muhalefetten geri durmayan Mekke müşriklerinden söz etmektedir. Onlar, ne Hz. Peygamber’in getirdiği mesajı işitmek, ne de onunla karşılaşmak

¹⁰⁵ Hayrettin Karaman v.dğr, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2: 628.

isterlerdi. Hz. Peygamber’i bir yerde oturur ya da insanlarla konuşur halde gördüklerinde hemen oradan uzaklaşırlardı. Hz. Peygamber’in kendilerine doğru geldiğini gördüklerinde de hemen gizlenmek isterlerdi. Hakikatle karşı karşıya gelmekten korktukları için başlarını deve kuşu misali gömmüşlerdi; Öyle ki eğer gizlenirlerse hakikatin kendilerinden uzak olacağına kendilerini inandırmışlardı.¹⁰⁶

Söz konusu ayette geçen *يَتَّوْنُ صُدُورَهُمْ* ifadesi söz konusu meallerde de görüldüğü gibi diğer bir birçok mealde, “göğüslerini bükerek” şeklinde çevrilmiştir. Ancak bu çeviri Türkçe açısından pek anlaşılır bir ifade gibi görünmemektedir. Arapçada *ثنى الصدر* ifadesi “bir şeye inanmamak, onu dikkate almamak veya ondan uzak durmak” gibi manalar taşıyan bir deyimdir.¹⁰⁷ Bu deyimle ilgili Elmalılı şu ifadeler yer verir: “Bizim dilimizde "göğüs bükme" şeklinde bir deyim bilinen bir şey değildir. Fakat bilinmektedir ki, kalabalık bir mecliste başkalarından gizli bir şeyler yapmak isteyen bir kimse göğsünü öne doğru eğer veya yan tarafa çevirir veya sırtını döner. Aynı şekilde göçtüğü bir kimseye rast geldiği zaman yüzünü gizlemek isteyen de bunu yapar. Rivayet olduğuna göre, Mekkeli müşriklerin bir kısmı, Rasulullah geçerken böyle göğsünü bükerek, sırtını döner, elbiselerini başlarına çeker de bürünürlerdi. Allah’ın Resulünden böyle gizlenmekten maksatları da Allah kelâmını işitmekten kaçınmaktı. Bu da bir anlamda Allah’tan gizlenmeye çalışmak demek olduğu için burada buna işaret olunmaktadır. Kâfirlerin haktan yüz çevirmelerinden kinaye olarak bu deyim kullanılmaktadır. Yani, "göğüs bükme" mecaz ve kinaye olarak, Allah’tan gizlenmek, O’ndan yan çizip kaçınmak anlamına gelmektedir. Ayrıca "göğüs bükme" deyimini, kalp çarpıklığından, dıştan iyi görünüp, dost görünüp, içten içe münafıklık etmek manasından da kinaye olabilir.”¹⁰⁸

Ancak şu var ki yukarıda meâllerini verdiğimiz M.Hamidullah ve S.Ateş’in “göğüs bükme” ifadeleri Türkçe açısından pek te anlaşılır olmamaktadır. Zira böylesi bir tercüme, deyimden kastedileni anlaşılır kılmamaktadır. Hâlbuki deyimini daha anlaşılır kılacakken uygun çeviri “görmezlikten gelmek, yüz çevirmek, sırt çevirmek, kulak asmamak” tarzında olmalıydı. Bu anlamda M.Öztürk’ün “*Bakın, o müşrikler*

¹⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 375-376.

¹⁰⁷ Zemahşerî, Mahmûd ibn Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğevâmidi 't-Tenzil ve Uyûni 'l-Ekâvil fi Vucûhi 't-Te 'vil*, tahkik: Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavvid, (Riyad: Mektebetu Ubeykân, 1418/1998), 3: 182-183; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 258.

¹⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5: 128.

haktan yan çiziyorlar” şeklindeki tercümesi ile A.Fikri Yavuz’un “...göğüslerini haktan çevirirler, arkalarını dönerler...” şeklindeki tercümesi deyimim karşılığını verme açısından daha uygundur denilebilir.

3-) Nahl, 16/112:

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

M.Hamidullah: “*Ve Allah size, güven ve huzur içinde olan bir kenti örnek verir: Her taraftan, oraya bol bol ürün geliyordu. Sonra o, Allah’ın iyiliklerine nankörlük etti. Allah da yaptıklarına karşılık, onlara, açlık ve kaygı karışımını tattırdı.*”

S.Ateş: “*Allah şöyle bir kenti misal olarak anlattı: Güven, huzur içinde idi; her yerden rızık bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah’ın nimetlerine nankörlük etti, bunun üzerine (halkının) yaptıklarından ötürü Allah ona açlık ve korku elbisesi tattırdı.*”

Kur’an Yolu isimli tefsirde لِبَاسِ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ ifadesi, “genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı.” şeklinde çevirerek şu ifadelere yer vermiştir: “Meâlde geçen “açlık ve korku felâketi” ifadesindeki felâket kelimesinin ayet metnindeki aslı “elbise” anlamına gelen libâstır. Burada elbise nasıl bedeni sarar kuşatırsa, yaptıkları yüzünden müstahak olanlara Allah’ın vereceği açlık ve korkunun da onları kuşatacağı, kaplayacağı, çektikleri açlık ve korku duygularının dışlarına yansıtacağı anlatılmak istenmiştir.”¹⁰⁹

Yukarıdaki ayette geçen لِبَاسِ “giysi/elbise” insanı bir elbise gibi her taraftan kuşatan felaketi ifade etmek amacıyla klasik Arapça’da kullanılan deyimsel bir ifadedir. Bu, Allah’ın insana nasip ettiği hesapsız rızık ve nimetlere karşılık insanların bilinçli veya kasıtlı nankörlüğün, yani Allah’ın Hz. Peygamber aracılığıyla gönderdiği vahye, ilahî mesaja bile bile karşı çıkmanın, bütün bir toplumsal hayat için sadece ahirette değil, dünyada da başlarına kötü ve sıkıntı verecek sonuçlar ve felaketler açacağını göstermektedir. Yani Allah’a karşı yapılacak nankörlükler ahirette mutlaka,

¹⁰⁹ Karaman v.d., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 447.

dünyada ise Allah'ın takdirine bağlı olarak karşılık bulacaktır. Dünyada ise bu, açlık, korku ve benzeri felaketlerle gerçekleşebilir. Yeryüzünde bulunan hiçbir toplum, köklerini, insanın “Allah ile olan bağlantısı” veya “sözleşmesi” kavramının derinliklerinde var olan ahlaki ve toplumsal kurallara dayandırmadıkça, güvenlik, huzur ve refah içinde yaşamayı umamaz. Güvenlik ve refahı ancak Allah ile bağlantısını kuvvetlendirince yakalayabilir.¹¹⁰

إذاعة kelimesi, Araplarca çok kullanıldığından dolayı bela ve felaketlerde de hakiki mana gibi kullanılmış. “Falan kişi azabı tattı” derler. Zarar ve acıdan duyulan his, acı ve tiksindirici yemeğe benzetilmiştir. لباس ise, giyen kişiyi kapsadığı için söylenir.¹¹¹ Açlık ve korkuyu, daha canlı biçimde tasvir etmek amacıyla, tasvir ve temsil yoluyla elbise olarak gösterilmiştir. Bunun dildeki benzer kullanımları ise şu şekildedir: تضرع falan adam fakirliği zırh edindi ve لبس الجوع açlığı giyindi vb. deyimler kullanılır.¹¹²

Ayrıca ayette, tattırma ve elbisenin beraberce zikredilmesi, bununla deneme ve sınama kastedilmesinden dolayıdır. Yani Allah, onları açlık ve korkuyu gerçek anlamda yaşayacak duruma soktu. Bazılarına göre ayette; “Allah onlara açlık ve korkuyu tattırdı ve onlara bu ikisinin elbisesini giydirdi.” şeklinde iki söz takdir edilmiştir.¹¹³

İki yazarın meâllerine bakıldığında harfî tercüme yaptıkları aşikârdır. M.Hamidullah'ın “açlık ve kaygı karışımını tattırdı” tarzında ki meâline baktığımızda libâs kelimesini karışım olarak tercüme etmiş, “havf” kelimesini ise kaygı olarak tercüme etmiştir. S. Ateş ise “açlık ve korku elbisesi” şeklinde çevirerek tamamen harfî tercümeye başvurmuş, dolayısıyla deyimın manası tam olarak yansıtılamamıştır. Hâlbuki لباس kelimesinin “felaket” olarak ifade edilmesi daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Her iki yazar da ayette geçen فَادَّاقَ ifadesini, “tattırdı” şeklinde çevirmeleri uygun bir çeviri olmuştur. Fakat S.Ateş'in fiilden önce elbise kavramını kullanması, yine bu çevirinin uygun olmamasına sebep olmuştur. Çünkü elbise tadılacak bir şey değildir. Bu sebeple iki yazarımız da burada harfî tercüme

¹¹⁰ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2: 554-555.

¹¹¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5: 478-479.

¹¹² İsfehânî, *Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 952.

¹¹³ İsfehânî, *Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 404.

uygulamasına giderek deyimimin anlamını tam olarak yansıtamadıkları kanaatindeyiz. Dolayısıyla ayetin; “Allah, onlara, açlık ve korku felaketini tattırdı” şeklinde verilmesi uygun olmakla beraber D.İ.B. meâlinin “...açlık ve korku belasını tattırdı..” ve Muhammed Esed’in; “Kuşatıcı bir açlık ve korku felaketi tattırdı” ifadeleri, ayette kastedilen mananın daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

4-) Kehf, 18/11:

فَضَرَبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ فِي الْكُهْفِ سِنِينَ عَدَدًا

M.Hamidullah: “*Bunun üzerine biz de, o mağarada, onların kulaklarını nice yıllar sağırılaştırdık.*” *Harfi harfine: Kulaklarının üzerine vurduk.

S.Ateş: “*Bunun üzerine mağarada nice yıllar onların kulaklarına ağırlık vurduk (onları derin bir uykuya daldırdık)*”

Yukarıdaki ayette geçen *فَضَرَبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ* ifadesinden kasıt; işitmeyi engelleyen bir örtüyü onlara örttük. Yani onları sesleri duyamayacağı bir şekilde uyuttuk.¹¹⁴ Kulaklar üzerine vurmak ifadesi, derin bir uykuya daldırmaktan kinayedir.¹¹⁵ Bu, birinin, bir diğerine; *ضربك الله بالفالج* (Allah seni felç etsin) demesi gibidir.¹¹⁶ Dolayısıyla ayette kastedilen anlam şudur: Allah, onları -hem gerçek, hem de mecazî anlamda- dış dünyanın telaş ve kaygılarından uzak kalmalarını sağladı.¹¹⁷ Dolayısıyla ayet, uyuyan gençlerin anılan süre içinde uyanmamaları için işitme duyularının da çalışmaz hale getirildiğini ifade eder.¹¹⁸

“Kulaklarına ağırlık vurduk, perde vurduk, ağır bir uyku vurduk, engel vurduk” gibi ifadelerle, deyimimin anlamına ulaşmak zordur. Zira Türkçe konuşan ve yazan insanların dilinde bu tür anlatımlara rastlanmamaktadır. Çünkü her kime sorulursa sorulsun, sözü edilen ifadelerde çeşitli anlatım bozukluklarının bulunduğu gerçeğiyle

¹¹⁴ Beyzâvî, Ebu Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şırâzî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Tahkik: Muhammed Subhi b. Hasen Hellâk - Mahmûd Ahmed el-Etrâş (Lübnan: Müessesetu'l-İman, 1421/2000), 1: 329-330.

¹¹⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'il Mesâni*, (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994) 8: 202-203.

¹¹⁶ Taberî, Ebu Cafer Muhammed ibn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ây'il-Kur'ân*, Tahkik: Abdullah ibn Abdulmuhsin, (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 1422/2001) 15: 176

¹¹⁷ Esed, *Kur'an Mesajı*, 587.

¹¹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 539.

karşılaşılacaktır.¹¹⁹ Bu çerçevede M.Hamidullah'ın “*onların kulaklarını nice yıllar sağırlaştırdık*” ve S.Ateş'in “*onların kulaklarına ağırlık vurduk*” şeklindeki çevirilerinin, deyimın manasını aktarma açısından eksik olduğu kanısındayız. Çünkü deyim, “onları uykuya daldırmak” gibi bir anlam içerirken iki yazarımızın verdiği manada bu anlam görülememektedir. Her ne kadar S.Ateş'in parantez içinde verdiği mana uygun düşse de parantez içinde olan cümlelerin tercümeden sayılmadığı göz önünde bulundurulduğunda, çeviri, deyimın anlamına uygun düşmemiştir. Dolayısıyla ayetin; “*onları derin/ağır bir uykuya daldırdık*” şeklinde çevirisinin yapılması, daha uygun olacaktır. D.İ.B.'nın “*...onları yıllarca uyuttuk...*”, M.Öztürk'ün “*yıllarca süren derin bir uykuya daldırdık*” ve M.Esed'in “*onların kulaklarını yıllarca [dış dünyaya] kapalı tuttuk*” şeklindeki çevirileri deyimın manasını aktarma açısından daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

5-) Meryem, 19/4:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

M.Hamidullah: [Zekeriyya] “*dedi ki: Ey Rabbim! Gerçekten kemiklerim zayıfladı, evet ve başım aklarla tutuşuyor. Oysa, ben, sana çağırzamda hiç mutsuz olmadım, ey Rabbim!*”

S.Ateş: [Zekeriyya] “*Rabbim, demişti, ben, bende kemik gevşedi; baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu. Rabbim, sana dua ile hiçbir zaman bahtsız olmadım (her dua ettikçe kabul buyurdun, beni istediğimden mahrum etmedin).*”

Yukarıdaki ayette geçen الوهن ifadesi, bir işte, eşyada veya durumda zayıflık, yaratılış ve ahlak yönünden zayıflık anlamındadır.¹²⁰ Ayette geçen عظم (kemik) kelimesinin zikredilmesi ise; bedenın direği olmasından ileri gelmektedir. Kemik zayıf düşerse diğer bölgeler de zayıflar. عظم kelimesinin müfret olarak zikredilmiş olması ise, cins anlamında olması sebebiyledir. Bedenin direği zayıfladığı için, bütün beden

¹¹⁹ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşeri'nin Keşşâfı*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 229.

¹²⁰ İsfehâni, *Müfredât*, 1187.

zayıflamış olmaktadır. Eğer عظم kelimesi, çoğul olarak عظام gelseydi, zayıflığın kemiklerin hepsine değil de bir kısmına isabet ettiği anlaşılabilirdi.¹²¹

Ayette, Hz. Zekeriyya'nın; "etim zayıfladı" ifadesi yerine, kemiklerim zayıfladı ifadesini kullanmış olmasının iki sebebi olabilir: Birincisi; güçlü olan kemik zayıflamış ise daha ehven olan et ve cildin zayıflamış olması, daha kolaydır. İkincisi ise; Hz. Zekeriyya, gücünün zayıflığından söz etmektedir. Güç ise etten daha çok kemikte yer alır.¹²² Dolayısıyla hem ibarenin bağlamı, hem de Hz. Zekeriyya'nın durumu, bu deyimden yaşlılığa delalet ettiğini ortaya koymaktadır. Zemahşerî ve diğer bazı alimlerin yorumları da yukarıdaki deyimden yaşlılığa işaret ettiğini pekiştirmektedir. Sonuç olarak ayette, Hz. Zekeriyya'nın yaşlı olması, bedeninin güçsüz düşmesi, kuvvetini yitirmesi gibi durumlar sembolik ifadelerle anlatılmıştır. Araplarda yaşlılığı ifade için bu deyim kullanılır.¹²³

M.Hamidullah'ın "gerçekten kemiklerim zayıfladı" ve S.Ateş'in "bende kemik gevşedi" ifadeleri, tamamen harfî çeviri ile yapılmış, dolayısıyla ayetin maksadını tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü deyim yaşlılığı ifade için kullanılıyorken, iki yazarın da çevirileri ne Türkçe'ye uygun ne de deyim ile kastedilen manayı anlaşılır kılmaktadır. Bu sebeple وهن العظم ifadesini kemiklerim zayıfladı/gevşedi vb. şekillerde tercüme etmek kanaatimizce uygun değildir. Zira وهن العظم denildiğinde bunu dinleyen ve ana dili Arapça olan insanların zihninde canlanan anlam her neyse onu bulmalı ve Türkçe'ye çevirisi ona göre yapılmalıdır. Sonuç olarak ayet için; "çok yaşlandım, iyice yaşlandım" tarzında verilebilecek meâller daha anlamlı ve deyimden anlamını aktarma açısından daha anlaşılır olacaktır. Bu anlamda Mustafa Öztürk'ün "Ben çok yaşlandım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı" şeklinde verdiği meâl, bu deyimden yansıtmaya açısından daha uygundur.

Ayrıca ayetin devamında yer alan واشتعل الرأس شيبا deyimini de yukarıda verilen meâlde görüldüğü üzere M.Hamidullah tarafından "evet ve başım aklarla tutuşuyor" şeklinde tercüme yapılmıştır. S.Ateş ise; "baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu" şeklinde çevirmiştir. Ayette, yaşlılığın doğal sonucu olarak oluşan saçların ağarması, beyazlığıyla, parıldamasıyla, saçta tutuşup yayılmasıyla, her tarafı kaplamasıyla ateş

¹²¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4: 5-6.

¹²² Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali ibn Muhammed ibn Habîb, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Talik: es-Seyyid ibn Abdu'l-Maksûd ibn Abdu'r-Rahîm, (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, T.y.) 3: 354-355.

¹²³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4: 5-6; Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler*, 115.

korunun şavkına benzetilmiştir. Daha sonra bu benzerliğe istiare kuralları uygulanmıştır. Ardından istiarenin kuralları icabı اشتعال / *parıldama* kelimesi saçların bittiği yer olan رأس 'e *kafaya* isnat edilmiştir.¹²⁴

اشتعل الرأس شيئا ifadesini harfi harfine çevirecek olursak "Baş, beyazlık açısından tutuştu/alevlendi." şeklinde Türkçe açısından anlamsız bir cümle oluşmaktadır. Buna rağmen pek çok meâl, ayetin çevirisini harfi tercüme yaparak vermiştir. Örneğin, ayetin çevirisi için "Saçlarıma ak düştü.", "Saçım sakalım ağardı." deyimlerinden biri tercih edilebilirdi.¹²⁵ Dolayısıyla D.İ.B.'nin yapmış olduğu meâlde "...saçlarım ağardı...", A.Gölpınarlı'nın yapmış olduğu meâlde "...saçım sakalım ağardı..." şeklinde yapılan çeviriler, ayetin maksadını daha anlaşılır kılmaktadır.

6-) Hac, 22/11:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَغْتَبِ اللَّهُ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةَ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ

M.Hamidullah: "İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'a kulluğu sınırdan tutar. Ona bir iyilik gelirse, onunla yatıştır; başına bir bela gelirse, yüzüstü döner. Bu dünyayı da ötekini de kaybeder. İşte, apaçık kayıp budur!"

S.Ateş: "İnsanlardan kimi de Allah'a bir kenardan, ibadet eder. Eğer kendisine bir hayır gelirse onunla huzura kavuşur (sevinir) ve eğer başına bir kötülük gelirse yüz üstü döner (dini kötuleyerek ondan vazgeçer). O, dünyayı da, ahireti de kaybetmiştir. İşte apaçık ziyan budur."

Yukarıdaki ayette geçen عَلَى حَرْفٍ ifadesi kenar, uç, sınır gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁶ Bundan dolayı olacak ki meâllerin bir kısmı, söz konusu deyimini; "Allah'a sınırdan ibadet ederler" şeklinde tercüme etmişlerdir. Ancak şu var ki her mütercim, bu ibarenin kendine göre doğru olan anlamını tercih etmiştir. Bu, bir yönüyle doğru kabul edilse bile, birçok manaya gelen bir kelimenin bulunduğu konuma göre mana verilmesi göz ardı edilmemelidir. Yani anlam, ya kelimenin siyak-sibakına göre

¹²⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4: 5-6; Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler*, 76.

¹²⁵ Erdinç Doğru-Emrullah İşler, "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi", *Eskiye Dergisi*, 27, (2013 Güz), 87-88.

¹²⁶ İsfehânî, *Müfredât*, 275.

ya da Kur'an'ın genel muhtevasına bakılarak verilmelidir. Dolayısıyla ayeti bir bütün olarak ele aldığımızda münafık tipolojiye sahip insanların menfaat kaygısıyla hareket ettikleri, imanlarını kazanım ve kayıplarının belirlediği, dolayısıyla itikâdî pozisyonlarının kınandığı görülmektedir.¹²⁷

Ayetin; “Yine şu halkın arasında öyle kimseler de var ki Allah’a şartlı kulluk/ibadet ederler” şeklinde deyimini karşılığını veren Mustafa Öztürk, ayetin dipnotunda ise şu bilgilere yer vermektedir: “Bu ayetteki *وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ* ifadesi, ‘Yine şu halkın arasında öyle kimseler de var ki Allah’a şek şüphe içinde kulluk/ederler’ şeklinde de çevrilebilir (Bkz. Mukâtil, *Tefsîr*, III. 117). Ancak bizim çevirimiz gerek sebab-i nüzûl rivayetlerine gerekse ayetin devamındaki ifadelerle daha uygun düşmektedir (Bkz. Kurtubî, *el-Câmi*; XII. 139)”¹²⁸

Yukarıdaki bilgiler ışığında M.Hamidullah’ın “*Allah’a kulluğu sınırdadır*”, S.Ateş’in “*Allah’a bir kenardan ibadet eder*” şeklindeki çevirileri, harfî tercümeyle yapılmıştır. Halbuki ayet, münafıklardan söz etmektedir. Dolayısıyla “kulluğu sınırdadır tutmak” ve “bir kenardan ibadet etmek” şeklindeki çeviriler pek anlaşılır değildir. Bunların yerine “şüphe ile ibadet etmek, şartlı ibadet etmek, kararsızca ibadet etmek” şeklindeki ifadelerin daha uygun olacaktır. Bu sebeple Ö.Nasuhi Bilmen’in “...bir tereddüt üzere...” şeklindeki meâli ile M.Öztürk’ün “Allah’a şartlı kulluk/ibadet ederler” şeklindeki meâlleri, deyimini ayet bağlamındaki manasına daha uygun düşüğü kanaatindeyiz.

7-) Ahzâb, 33/10:

إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا

M.Hamidullah: “*Hani onlar, hem yukarı tarafınızdan, hem aşağı tarafınızdan üzerinize gelmişlerdi; gözler kaymış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve Allah hakkında, türlü türlü şeyler düşünmüştünüz.*”

S.Ateş: “*Hani onlar üstünüzden ve alt tarafınızdan gelmişlerdi, gözler (şaşkınlıktan ötürü) kaymış, yürekler (korkudan) hançerelere dayanmıştı. Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz.*”

¹²⁷ Bilgin, *Kur’andaki Deyimler*, 239.

¹²⁸ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, 380.

Yukarıda zikredilen ayet, hendek savaşını konu edinmekte olup savaş anında üst taraflarından ve alt taraflarından gelmekte olan kâfirlere karşılık müminlerin halini anlatmaktadır. Ayette geçen زَاغَتْ kelimesi doğruluktan sapma, تَزَايَعٌ kelimesi ise meyletmek, eğilmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla رَجُلٌ زَائِعٌ ifadesi, “Sapan adam.” Demektir. Ayette geçen زَاغَتْ الْأَبْصَارُ ifadesi, sözü edilen müminlerin içlerine sinen korkudan dolayı gözlerinin karardığına işaret olabildiği gibi, يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ “Onları, göz görmesiyle kendilerinin iki katı görüyorlardı.” (Âli İmrân, 3/13) ayetinde ifade edilen hususa da işaret olabilir.¹²⁹

الْحَنَاجِرُ kelimesi ise الْحَنْجَرَةُ kelimesinin çoğulu olup gırtlak demektir. Araplar, “öfke yahut korkudan ciğeri şişen kimseye” yüreği ağzına geldi derlerdi. Aynı şekilde korkak birisi için “ciğerleri şişti” derler. Her ne kadar kalbin/yüreğin ağza dayanması gerçek anlamda söz konusu olmasa da bu ifade, kalplerin titremesini/atmasını/çarpmasını sembolize eden bir mesel olmaktadır.¹³⁰

Ayrıca Ahmed b. Hanbel’in senediyle Ebu Saîd El-Hudrî’den yaptığı rivayette; Biz Hendek günü “Ya Resulallah bu durumda bir şey dememiz gerekir mi? وبلغت أَلْقُلُوبُ الْحَنَاجِرُ “artık yürekler ağızlara dayanmış durumda ” dedik. Hz Peygamber de; “Evet. ‘Ya Rabbi gizli hallerimizi ört, kalbimizi güvenli kıl!’ deyin” diye buyurdu.¹³¹

Ayette iki deyim söz konusudur. Birinci deyim olan; إِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ ifadesini her iki yazar da “gözler kaymış” şeklinde tercüme etmişlerdir. Hâlbuki yukarıda verilen bilgiler ışığında buraya, “gözler yuvasından fırlamış, gözler dışarı fırlamış” deyimlerinin getirilmesi Türkçe açısından daha uygun olacaktır.

Ayrıca ikinci deyim olan وبلغت أَلْقُلُوبُ الْحَنَاجِرُ ifadesine ise M.Hamidullah; “yürekler gırtlaklara dayanmıştı”, S.Ateş ise; “yürekler (korkudan) hançerelere dayanmıştı” şeklinde tercüme etmişlerdir. Ancak şu var ki, deyim olan bu ifadeyi, her iki yazar da harfî olarak tercüme etmiştir. Hâlbuki bu deyim dilimizde en anlaşılır şekli “can boğaza dayanmış, yürekler ağızlara gelmiş” şeklindedir. Nitekim Zeki Duman, “yürekler hançerelere dayanmıştı” deyiminin sonunda şu şekilde bir dipnota yer vermiştir: “Metne uygun tercüme şudur: ‘Kalpler ise hançerelere dayanmıştı.’ Ancak

¹²⁹ İsfehânî, *Müfredât*, 467-468.

¹³⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3: 535; Bilgin, *Kur’andaki Deyimler*, 138.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Tahkik: Şuayb el-Arnâvut (Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 1421/2001), 17: 27.

bu deyimmin lisanımızdaki karşılığı, *Can boğaza dayanmıştı...Yürekler ağızlara gelmişti!...şeklindedir.*¹³²

8-) Kalem, 68/16:

سَنَسِبُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ

M.Hamidullah: “Yakında, onu suratından damgalayacağız!”

S.Ateş: “Biz onu burnunun üzerine damga vurup işaretleyeceğiz.”

Yukarıda zikredilen ayette mecazî bir anlatım söz konusudur. Ayet, güç ve zenginliğinden dolayı şımararak Allah, peygamber ve kitap tanımayan kimseyi, yüce Allah’ın zelil ve perişan edeceğini, kibir ve gururunu kıracağını ifade etmektedir.¹³³

Ayetle ilgili Merâğî (ö. 1371/1952), şu ifadelerle yer vermektedir: “Onu dünyada çok kötü bir şekilde rezil edeceğiz. Onu, kendisinden nefret edileceği ve azarlanacağı bir hal ile meşhur kılacağız. Ve kıyamet günü onun küfrü ve aşağılığı bilinip ortaya çıksın diye burnunu (yani şerefini) damgalarız.”¹³⁴ Zeccâc (ö. 311/923) ise şunları söyler: الخرطوم demek burun demektir. سنسمه ise, onu kıyamet günü ateş ehlinin yüzlerindeki siyahlık ile bilindiği işaret ile damgalarız.¹³⁵ Ancak şu var ki yukarıda meali zikredilen her iki yazar da ayette, harfî tercüme yöntemini kullanmışlardır. Hâlbuki ayet ile ilgili yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere “Biz onu, yakasını kurtaramayacağı bir zillet ile damgalayacağız!”¹³⁶ Ya da “Biz yakında onun burnunu sürtecek, onu zelil ve rezil edeceğiz.”¹³⁷ şeklinde meâlinin verilmesi Türkçe açısından ayeti daha anlaşılır kılacaktır.

9-) Kıyâme, 75/29:

وَأَلْقَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ

¹³² Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 2: 1681-1683.

¹³³ Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, 5: 431; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6: 435.

¹³⁴ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Banî el-Halebî, 1365/1946), 29: 33.

¹³⁵ Zeccâc, Ebu İshak İbrahim İbnu's-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû*, (Beyrût: 'Âlemu'l-Kutub, 1408/1988), 5: 207.

¹³⁶ Muhammed Esed Meâli.

¹³⁷ Mustafa Öztürk Meâli.

M.Hamidullah: “*ve ayak ayağa dolaştığında.*”

S.Ateş: “*Ve bacak bacağa dolaşır.*”

Yukarıda zikredilen ayette, “ayaklar ayaklara dolaşmakta” ifadesi, “yaşanmakta olan hayatın, ömrün son demiyle birleşmesinden doğan sıkıntıyı” gösteren deyimsel bir ifadedir. Ayette geçen السَّاقُ ifadesi, baldır anlamındadır. Mecazî anlamda ise zorluk, sıkıntı ve şiddet anlamlarında kullanılmaktadır. Nitekim *kâmeti'l-harbu 'ale's-sâk*, “savaş şiddetle başladı” deyimini bu anlamdadır.¹³⁸ Dolayısıyla ayet, öncesi ve sonrasıyla ele alındığında muhtevası şu şekildedir: Can boğaza gelip, hasta ölümden kaçamaz bir duruma geldiğinde etrafındakiler, “Bunu ölümden kurtaracak bir şifacı yok mu?” diye sorarak son bir çarenin olup olmadığını araştırırlar. Bir yoruma göre de ölüm meleği, “Bunun ruhunu rahmet melekleri mi yoksa azap melekleri mi götürecektir?” diye sorarlar. Tam da bu telaş esnasında ölmek üzere olan kişi artık yakınlarından ve dünya hayatından ayrılma zamanının geldiğini anlar; ecel geldiğinde can çıkıp gider. “Bacaklar birbirine dolaşır” ifadesine, “Artık ölen kişinin dünyadan ilgisi kesilmiş, ahiret hayatına, ilâhî huzura yönelmiştir” şeklinde açıklama getirilmiştir. Bundan sonra kendi iradesiyle hareket etme imkânı yoktur. Allah katında durumu dünyada yaptıklarına göre değerlendirilir; müminlerden ise cennete, inkârcılardan ise cehenneme gönderilir.¹³⁹

Ayet ile ilgili olarak Râğıb el-İsfehânî şu ifadelerle yer vermektedir: “وَأَلْقَتِ السَّاقُ وَالسَّاقُ بِالسَّاقِ ifadesinde dört anlam muhtemeldir. (I) Bu ayette, ruh çıkarken bacakların birbirlerine dolanmaları kastedilmektedir. (II) Kefen ile sarıldıklarında bacakların birbirlerine dolanmaları kastedilmektedir. (III) Bu sözden kastın, insanın ölüp de bacaklarının kendisini taşıdıktan sonra artık onu taşımamaları olduğunu söyler. (IV) Yüce Allah bu deyimsel ifadeyle, belanın, kişinin kendisini sarmaladığını kastetmiştir. Bu, tıpkı şu ayet gibidir: يوم يكشف عن ساق “O gün baldırlar açılır.” (Kalem, 68/42). Bu ayet şu deyimden gelmektedir: كشفت الحرب عن ساقها “Savaş, baldırını açtı/savaş kızıştı.” Bazılarına göre ise; يوم يكشف عن ساق “O gün baldırlar açılır” (Kalem, 68/42) ayeti şiddete işaretler.¹⁴⁰ Dolayısıyla söz konusu ayetle ilgili zikredilenlerden, kişinin ölüm karşısında duyduğu korku, sıkıntı ve zorluğun kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda

¹³⁸ Esed, *Kur'an Mesajı*, 1213.

¹³⁹ Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, 5: 510.

¹⁴⁰ İsfehânî, *Müfredât*, 527.

insan ne yapacağını bilemez, heyecandan eli ayağı birbirine dolaşır. İşte Türkçe’imizde “eli ayağına dolaşmak” deyimini, bu ayetin karşılığı için tam yerindedir.¹⁴¹ M.Hamidullah’ın meâlindeki “ve ayak ayağa dolaştığında” ifadesi ile S.Ateş’in meâlindeki “Ve bacak bacağa dolaşır.” ifadesi, ayetten kastedilenin kolay şekilde anlaşılmasına yardımcı olmamaktadır. Çünkü bu ibare, deyimsel bir ifade olduğundan Araplarca hangi anlamda kullanılıyorsa o anlamın aktarılması gerekir. Yukarıda verilen bilgilerden hareketle bu deyim “eli ayağına dolaşmak, zorluk ve şiddet” gibi anlamlara geldiği açıktır. Dolayısıyla yukarıda ele aldığımız her iki mealde de harfi çeviri söz konusu olduğundan deyimle kastedilen anlam kolay anlaşılabilir. Bu bağlamda M.Esed’in “*Ve ölüm bütün dehşetiyle onu kucaklayınca, adamın eli ayağına dolaşacak.*” ifadesi ile H.Basri Çantay’ın verdiği meâlin dipnotunda “Kımıldanmayacak bir hale geldiği yahut dünyadan ayrılış derdiyle ahirete yöneliş elemi birbiriyle çarpıştığı zaman (eli ayağına dolaşacak)”¹⁴² şeklindeki çevirisi deyimden kastedileni daha anlaşılır kıldığı kanısındayız.

2.2. İstilah ve Kavramların Çevirisi

Harfî tercüme yöntemini aktarma yollarından biri de istilah ve kavramlardır. Hem “*Aziz Kur’an*” isimli meâl de hem de “*Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*” isimli meâlde bunun örnekleri mevcuttur. Fakat her iki meâl aynı kavramı aynı yöntem veya şekilde tercüme etmemiştir. Bunun için her iki meâlde yer alan bazı kavramları her iki meâl için ayrı başlıklar açarak konuyu uzatmamak adına çalışmamızı dikkatimizi çeken bazı örneklerle sınırlı tuttuk. Zira bu örneklerle konunun genel olarak anlaşılacağı kanısındayız.

A-) *Aziz Kur’an*

1-Zulüm-Zâlim:¹⁴³ Alimlerin çoğunluğuna göre ظلم kelimesi, “bir şeyi, kendisine ait olan yerin dışına koymak” anlamına gelmektedir. Bu da onu eksiltmek veya artırmak suretiyle ya da onun zamanından veya mekânından saptırmakla olur. Bu

¹⁴¹ Durmuş, *Kur’an’ın Türkçe Tercümeleleri*, 224-225.

¹⁴² Çantay, *Tefsirli Kur’an Meâli*, 277.

¹⁴³ Bakara, 2/150-151 ve 270-272; Âl-i İmrân, 3/94; Nisâ, 4/10 ve 29-30; Mâide, 5/107; Tevbe, 9/36; Hucurât, 49/11; Talak, 65/1.

anlamda, zamansız süt içildiğinde; ظَلَمْتُ denir. İçilen o süte de ظَلِيمٌ denir. ظَلَمْتُ الْأَرْضَ ifadesi ise “yeri kazdım” anlamındadır. Bu kelime az veya çok olsun fark etmez haddi aşma manasında, hem küçük hem de büyük günahlar için kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Dolayısıyla zulüm, adaletin karşıtı olan *cevr*; haksızlık, kendi canına veya başkalarının hakkına saldırmak, günah işlemek anlamlarına gelmektedir. Allah'a yapılması gereken kulluğa başkalarını da ortak etmek veya Allah'ın hakkına saldırmak da “zulüm” kelimesiyle ifade edilir. Şirk denilen bu eylem, zulmün başı sayılır. Bundan dolayıdır ki en büyük zulüm şirk sayılmıştır. ظَلَمَ kelimesinin sonuna dişil te'si gelince “zulmet” karanlık manasını alır. Çoğulu ise ظَلَمَاتٌ'tır.¹⁴⁵ Zulüm üç kısma ayrılır: İnsan ile Allah arasında olan zulüm¹⁴⁶, insanın diğer insanlarla olan ilişkisindeki zulüm¹⁴⁷ ve kişi ile nefsi arasındaki zulümdür¹⁴⁸. *Aziz Kur'an* çevirisinde zulüm kelimesi, bazı yerlerde “zulüm”¹⁴⁹, bazı yerlerde ise “hainlik”¹⁵⁰ olarak çevrilmiştir. Zalim kelimesi ise bazı yerlerde “hain”¹⁵¹, bazı yerlerde ise “zulmetmek”¹⁵² olarak çevrilmiştir.

Yukarıda verilen bilgilere ve meâllerin çoğunun verdiği anlama göre zulüm kelimesine “hain/hainlik” şeklinde çevirisini yapmak kanaatimizce çok ta uygun değildir. Zira her ne kadar hain kelimesi zalim anlamını çağırırsa da Türkçe'ye uygun düşmediği için bu kelimenin kullanılması uygun değildir. Bu sebeptendir ki Elmalılı, H.Basri Çantay, D.İ.B meâli başta olmak üzere daha birçok meâl yazarı çevirilerinde artık Türkçe'ye yerleşmiş olan “zulüm/zalim” kelimelerini kullanmışlardır.

2-Hikmet: Klasik sözlüklerde hikmet kelimesi, "yargıda bulunmak" anlamındaki حکم mastarından isim olduğu belirtilmiştir. Ayrıca "engellemek, alıkoymak, gemlemek; sağlam olmak" manalarına gelen “ihkâm” mastarlarıyla da anlam ilişkisi kurulmuştur.¹⁵³ İbn Düreyd'in (ö. 321/933) tesbitine göre Arapça'daki الكَلِمَةُ مِنَ الْحِكْمَةِ deyiminde geçen hikmet kelimesinde "alıkoymak, gem vurmak, sakındırmak" anlamı

¹⁴⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 658-659.

¹⁴⁵ Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kur'an Araştırmaları Müessesesi, 1997), 23: 373.

¹⁴⁶ En'âm, 6/93; Hûd, 11/18; Lokmân, 31/13; Zümer, 39/32; İnsân, 76/31.

¹⁴⁷ İsrâ, 17/33; Şûrâ, 42/40 ve 42.

¹⁴⁸ Bakara, 2/35 ve 231; Nisâ, 4/64; Neml, 27/44; Fâtır, 35/32.

¹⁴⁹ Lokmân, 31/13.

¹⁵⁰ Nisâ, 4/160; En'âm, 6/82; Hac 22/25.

¹⁵¹ Nisâ, 4/75; Furkân, 25/27; Fâtır, 35/32.

¹⁵² Kehf, 18/35; Sâffât, 37/113.

¹⁵³ İsfahânî, *Müfredât*, 299-302

daha çok belirgindir. Zira bu deyimle kastedilen şey insanı iyi olana yönlendiren, çirkin ve kötü olandan alıkoyan sözdür.¹⁵⁴

Râgıb el-İsfehânî ise حکم maddesi içerisinde hikmet terimini, "ilim ve akılla gerçeği bulma" şeklinde açıklamıştır. Hikmet Allah için kullanıldığında "eşyayı bilmek ve onu en sağlam ve kusursuz biçimde yaratmak", insan için kullanıldığında ise "varlıkları tanımak ve hayırlı işler yapmak" anlamına gelmektedir.¹⁵⁵

Cahiliye döneminde ise hikmet kelimesi, bilge kişilerden sadır olan kısa, özlü, doğru ve isabetli sözler ve görüşleri ifade ederdi.¹⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de hikmet, on yerde kitap kelimesiyle beraber olmak üzere yirmi defa geçmektedir; ayrıca üç defa "mülk", birer defa da mev'iza, hayır, âyet kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır; حَكْمَةٌ بِالْغَةِ terkibi ise bizzat Kur'ân-ı Kerîm'i ifade etmektedir.¹⁵⁷ Bakara 129. ayeti kerimesinde geçen "hikmet" kelimesinin tefsirini yapan Taberî, Katâde'den gelen rivayete göre bu ayette hikmet kelimesinin "sünnet" anlamına geldiğini ifade etmiştir. Başka bir rivayette ise hikmet, Hz. Peygamber'in öğrettiği dindir.¹⁵⁸

Aziz Kur'an meâlinde ise "hikmet" kelimesi "bilgelik"¹⁵⁹ olarak tercüme edilmiş, ancak yukarıda verilen bilgiler ışığında hikmet kelimesinin anlamına bakıldığında en genel anlamıyla Elmalılı M.Hamdi Yazır'ın da ifade ettiği üzere "doğru bilgi ve faydalı iş" şeklinde tercüme yapılması daha uygun olacağı kanısındayız.¹⁶⁰ Zira hikmet kelimesi, Türkçemize de geçmiş olup halk arasında dahi bu kelime kullanılmamıştır. Bilgelik kelimesi ise daha dar anlamda kullanıldığından hikmet kelimesini tam olarak karşılayamamaktadır. Ayrıca D.İ.B.'in Elmalılı'nın, A.Fikri Yavuz'un, H.Basri Çantay'ın vb. meâl sahiplerinin حكمة kelimesi için çevirilerinde

¹⁵⁴ İbn Dureyd, Muhammed b. Hasan, *Cemhertu'l-Luğa*, thk. Remzi Munîr Ba'lebekkî, (Lübnan: Daru'l-İlmi Li'l-Melayîn, 1407/1987), 564; İlhan Kutluer, "Hikmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 17: 503.

¹⁵⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 300-301.

¹⁵⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 45.

¹⁵⁷ İlhan Kutluer, "Hikmet", *DİA*, 17: 503.; Hikmet ve türevlerinin geçtiği bazı ayetler: Bakara, 2/129; Âli İmrân, 3/164; Yûnus, 10/1; Hûd, 11/1; Meryem, 19/12; Lokman, 31/12; Ahzâb, 33/34; Kamer, 54/4-5; Tîn, 95/8.

¹⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2: 575-576.; Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Çalışkan, "Kur'an'da Hikmet Kavramı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

¹⁵⁹ Bakara, 2/129; Âli İmrân, 3/48; Nisâ, 4/113; Mâide, 5/110; Nahl, 16/125; Ahzâb, 33/34.

¹⁶⁰ M.Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 47.

verdikleri “hikmet” veya “hüküm” kelimeleri, manayı daha doğru ve anlaşılır kıldığından daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

3-Yakîn (Hicr, 15/99; Müddessir, 74/47): يقين kelimesi, mârifet, dirâyet ve benzeri kelimelerin taşıdığı anlamın üstünde bir bilme ve anlama derecesi olup bilmeyi nitелеmek için kullanılmaktadır. Onun için علم يقين denir. Fakat معرفة يقين denmez.¹⁶¹

يقين kelimesi, Kur'an'da genel olarak “kesin bilgi, kesin olarak inananlar”¹⁶² anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca iki ayette bu mana ile ilintili olarak “ölüm” manasında kullanılmıştır.¹⁶³

Taberî, (ö. 310/923) “yakîn” kelimesinin genellikle “ölüm” anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹⁶⁴ İbn Kesîr ise (ö. 774/1373) “yakîn” kelimesinin söz konusu iki ayette ölüm anlamına geldiğini söylemiş, rivayetlerle bu görüşünü desteklemiştir.¹⁶⁵ Buhari'deki; ¹⁶⁶أما هو - يعني عثمان بن مظعون- فقد جاءه اليقين من ربه (İşte ona, - yani Osman b. Maz'un - rabbinden yakîn geldi) şeklindeki rivayette Hz. Peygamber'in “yakîn” kelimesini ölüm anlamında kullandığı açıktır.¹⁶⁷ Ayrıca Buhârî, *Sahîh*'inin “Kitâbü't-Tefsîr” kısmında (Hicr, 15/99) ayetteki yakîn kelimesinin ölüm anlamına geldiğini aktarmaktadır.¹⁶⁸ Söz konusu ayetin meâlini veren Mustafa Öztürk dipnotta şu bilgilere yer vermektedir: “Bu ayette geçen *yakîn* kelimesi müfessirlerin çoğunluğu tarafından “ölüm” diye yorumlanmıştır. Ancak Zeccâc bu kelimenin aynı zamanda “daima” anlamına geldiğini de belirtmiştir. Bizim çevirimiz bu yoruma dayanmaktadır. “Yâkîn” kelimesine “Allah'ın zafer vaadi” manası da verilebilir. Bu takdirde ayet, “*Rabbine ibadet et ki zafere ulaşasın*” şeklinde bir manaya gelir.”¹⁶⁹

M.Hamidullah Hicr, 15/99. ayeti “*ve kesin olan sana gelinceye kadar, Rabb'ine kulluk et!*” şeklinde, Müddessir, 74/47. ayeti ise “*o kesin olan bize gelene kadar*” şeklinde çevirmiştir. Her ne kadar “ölüm de kesin olan şeydir” diye düşünsük de “kesin olan” ibaresi daha geniş bir ifadedir. Muhtemelen harfî tercümeğe uyma kaygısıyla

¹⁶¹ İsfehânî, *Müfredât*, 1196.

¹⁶² Bakara, 2/118; Nisâ, 4/157; Câsiye, 45/32; Vâkıa, 56/95; Tekâsur, 102/5 ve 7.

¹⁶³ Hicr, 15/99; Müddessir, 74/47.

¹⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14: 155-156.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, İsmail ibn Ömer ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1420/1999), 4: 553.

¹⁶⁶ Hz. Peygamber, Osman b. Maz'un'un ölümü sırasında, kefenlendikten sonra bu sözleri söylemiştir.

¹⁶⁷ Buhârî, *Kitâbu'l-Cenâiz*, 3.

¹⁶⁸ Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*, 15.

¹⁶⁹ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 307.

yapılmış olan bu çeviri, “ölüm” olarak tercüme edilseydi ayetin anlamını aktarma noktasında daha uygun olacaktı.

4-Kıssa: "Bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek; bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek" gibi manalarla birlikte bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım takip edilerek anlatılmasını/hikâye edilmesini de ifade eder. Geçmişe dair anlatılan veya anlatılmaya değer nitelikte olan mesele, hal, haber, hadise anlamlarına gelir. Kıssa anlatan kimseye Arapça'da *kâss*, çoğulu ise *kussâs*'tır.¹⁷⁰

Kur'an'da kıssa kavramı müfred haliyle geçmez. Ancak isim olarak "hikâye", masdar olarak da "hikâye etmek" anlamında “kasas”¹⁷¹ ile aynı kökten türemiş olan fiiller kullanılır. Kassa fiili iki yerde¹⁷² "bir kimsenin izini sürüp ardından gitmek", diğer birçok yerde ise "peygamberlerin hikâyelerini/haberlerini anlatmak, haber nakletmek, hakkı, ayeti, rüyayı açıklamak, anlatmak"¹⁷³ gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁷⁴

Aziz Kur'an meâlinde ise genel olarak “kasas” kelimesi, “anlatı” olarak çevrilmiştir. Halbuki “kıssa” kelimesiyle ilgili yukarıda geçen bilgiler ışığında bakıldığında anlatı ifadesinin bu kavramı tam olarak karşılamadığını düşünüyoruz. Zira Türk Dil Kurumu'nun “anlatı” kelimesine verdiği anlam şu şekildedir: “Roman, hikâye, masal vb. edebî türlerde bir olay dizisini anlatma biçimi, hikâyeleme, öyküleme, tahkiye sanatıdır. (Necati Cumalı).”¹⁷⁵ Dolayısıyla rahatlıkla şunu diyebiliriz: Anlatı kavramı kıssa kavramına karşılık gelmemektedir. Bu sebeple Kur'an'daki “kıssa” kavramı kıssa olarak kalmalıdır. Çünkü Kur'an'da anlatılan bütün kıssalar, gerçeğe tekabül etmektedir.¹⁷⁶

5-Ümmü'l-Kurâ: Bu kavram, Kur'an'da iki yerde geçmekte olup¹⁷⁷ müracaat ettiğimiz müfessirlere göre bu ifadeden maksadın Mekke olduğu ifade edilmektedir. Beyzâvî “ümmü'l-kurâ” kavramının geçtiği En'âm sûresinin 92. ayetinde bu ifadenin Mekke olduğunu ifade ettikten sonra şunu ekler: “Mekke'nin “Ümmü'l-Kurâ” diye

¹⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 847; İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 25: 498; Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 27.

¹⁷¹ Âl-i İmrân, 3/62; A'râf, 7/176; Yûsuf, 12/3; Kehf, 18/64; Kasas, 28/25.

¹⁷² Kehf, 18/64; Kasas, 28/11.

¹⁷³ Nisâ, 4/164; En'âm, 6/57, 130; A'râf, 7/7, 35, 101; Hûd, 11/100, 120; Yûsuf, 12/35; Nahl, 16/118; Kehf, 18/13; Tâhâ, 20/99; Neml, 27/76; Mü'min, 40/78.

¹⁷⁴ Şengül, “Kıssa”, *DİA*, 25: 499.

¹⁷⁵ T.D.K, *Türkçe Sözlük*, 147.

¹⁷⁶ Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercüme*, 197.

¹⁷⁷ En'âm, 6/92; Şûrâ, 42/7.

isimlendirilmesinin nedeni, oranın yeryüzü ahalisinin kıblesi, hac etme yeri ve en önemli merkezi olduğundan dolaydır.”¹⁷⁸ M.Esed ise söz konusu ayete dipnot düşerek şu bilgiye yer vermektedir: “Bütün kentlerin atası, Kur’an’da Mekke için kullanılan bir sıfattır. Çünkü Tek Allah’a adanan ilk mabed, orada inşa edilmiş ve daha sonra bütün müminlerin kıblesi olarak tayin edilmişti.”¹⁷⁹

Aziz Kur’an da ise, ümmü’l-kurâ ifadesi muhtemelen harfi tercümeğe uygun davranma düşüncesiyle “anakent” olarak çevrilmiş, ancak söz konusu kelimeden maksadın “Mekke” olduğu dipnotta belirtilmiştir. Ancak şu var ki günümüz insanı okuduğu bir metinde “anakent” ifadesiyle karşılaştığında muhtemelen “Büyükşehir” olarak da ifade edilen “metropol kent” anlayacaktır. Hâlbuki söz konusu her iki ayette de bahsedilen yer, şehirlerin merkezi yani “Mekke”dir.¹⁸⁰

6-Ümmü’l-Kitâb: *Ümmü’l-Kitâb* kavramı Kur’an’da 3 yerde geçmektedir.¹⁸¹ Taberî, Âl-i İmrân sûresindeki “ümmü’l-kitâb” kavramı ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Ümmü’l-kitâb’tan kasıt içerisinde dinin direğinin, farzlarının, cezaların (hukukun) ve diğer başka dini emirlerin bulunduğu kitabın esası/özüdür. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, *ümmü’l-kitâb*’ın Kur’an’ın çoğunluğunu oluşturmasındandır. Çünkü Araplar bir şeyin çok olan bölümüne *ümm* demektedirler. Mesela halkı birliklere toplayan kişiye “*ümmühü*”, köyün veya şehrin birçok işini üstlenen kişiye ise “*ümmühâ*” demektedirler.¹⁸²

Ra’d sûresindeki “ümmü’l-kitâb” kavramını İbn Kesîr, şu şekilde açıklamaktadır: “Buradaki “ümmü’l-kitâb” kavramına “helal ve haram” denmiştir. Dahhâk ise bu kavramın “Allah’ın katındaki bir kitap” olarak ifade etmiştir. Taberî’nin, İbn Abbâs’tan yaptığı rivayette ise “ümmü’l-kitâb” kavramının “zıkr” olduğunu söylemiştir.¹⁸³

Aziz Kur’an meâlinde ise Âl-i İmrân ve Ra’d suresindeki söz konusu kavram “anakitap” olarak, Zuhruf sûresindeki ise “anakayıt” olarak çevrilmiştir. Muhtemelen harfi tercüme yöntemine uygun davranmak amacıyla “anakitap/anakayıt” şeklinde

¹⁷⁸ Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1: 504.

¹⁷⁹ Esed, *Kur’an Mesajı*, 243.

¹⁸⁰ Durmuş, *Kur’an’ın Türkçe Tercümeleleri*, 199.

¹⁸¹ Âl-i İmrân, 3/7; Ra’d, 13/39; Zuhruf, 43/4.

¹⁸² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 5: 189.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4: 471; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 13: 567.

çevrilen “ümmü’l-kitâb” kavramı, “kitabın esası/aslı/özü/temeli” şeklinde çevrilmesinin manayı aktarma açısından daha uygun olacağını düşünüyoruz. Nitekim Âl-i İmrân 3/7. ayetindeki “ümmü’l-kitâb” kavramını, A.Fikri Yavuz, “Kur’ân’ın esası”, Ömer Nasuhi Bilmen, “Kitabın aslı”, Mahmut Kısa, “Kitabın aslı ve esası”, H.Basri Çantay, “Kitabın anası (temeli)” şeklinde meâlini vermişlerdir.

7-Salavât¹⁸⁴: Ahzâb sûresi 56. ayetinde geçen يُصَلُّونَ ibaresinin geçtiği bölümde İbn Kesîr birçok rivayet zikretmektedir. Özetle İbn Kesîr şunları söyler: “Buhârî’nin Ebu’l Atâhiye’den rivayetine göre Allah’ın salât’ı ‘meleklerinin yanında onu övmesi’ demektir. Meleklerin salât’ı ise dua demektir. İbn Abbâs ise يُبَارِكُونَ (mübarek kırlarlar) anlamında olduğunu söyler. Başka bir rivayete göre ise Allah’ın salât’ı, rahmeti; meleklerin salât’ı ise istiğfardır. Bu ayette anlatılmak istenen ise Allah, kullarına Nebisinin yüce melekler katındaki makamını bildiriyor. Zira O, meleklerin katında Peygamberini övüyor. Melekler de onu övüyor. Sonra Allah, yeryüzündekilere Hz. Peygamber’e salât ve selâm getirmelerini emrediyor. Bunu ise gökyüzü ve yeryüzündeki övgülerin Hz. Peygambere olması için yapıyor.”¹⁸⁵

Mevdûdî ise konu bağlamında şunları söylemektedir: "Allah'ın Peygamber'ine salât etmesi şu anlamdadır: ‘Allah, Peygamber'ine karşı çok merhametlidir. Onu över, onun işlerini bereketli kılar, ismini yüceltir ve onun üzerine rahmeti indirir.’ "Melekler'in salât etmesi ise şu anlamdadır: “Onlar Peygamber as.’ı çok severler. Ona en yüce makamları vermesi, dininin ve şeriatinin gelişmesi ve onu yüksek derecelere ulaştırması için Allah'a dua ederler.”¹⁸⁶

Aziz Kur’an meâlinde ise söz konusu ayet şu şekilde çevrilmiştir: “Evet, Allah ve melekleri Peygamberin üzerine kanat gererler. Ey inananlar! Siz de onun üzerine kanat gerin ve tam bir içtenlikle selamlayın.”

Tefsirlerin ve meâllerin geneline bakıldığında يُصَلِّي kelimesine “salâta bulunmak, rahmet etmek, destek olmak” gibi manalar verilmektedir. Ancak “Kanat germek” ifadesi, her ne kadar yukarıdaki manalara yakın olsa da tam olarak “salât etmek” kavramının karşılamamaktadır. Ahzâb, 43. ayet ve Bakara, 157. ayetteki يُصَلِّي ve صَلَّات kavramları da “ilgi” kelimesi ile karşılık verilmesi de ayrıca bir kavram

¹⁸⁴ Ahzâb, 33/43,56; Bakara, 2/157.

¹⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 6: 457.

¹⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 4,450.

kargaşası yaratmaktadır. Dolayısıyla söz konusu kavramın geçtiği yerlerde “rahmet” şeklinde çevirisinin yapılacak olması daha uygun olacağı kanısındayız.

8-Mescid-i Dırâr¹⁸⁷: *Aziz Kur'an* meâlinde Tevbe, 107. Ayetinde geçen *mescid-i dirâr* “zarar veren mescit” ifadesi “zararlı bir rakip mescid” şeklinde çevrilmiştir. Halbuki Türkçe’de orijinal haliyle dini bir ıstılah olarak “*Dırâr Mescidi*” şeklinde girmiştir. Dolayısıyla “rakip mescid” ifadesi, “Dırâr Mescidi” ibaresinden daha kolay anlaşılabilir bir ifade değildir. Diğer bir başka konu ise bütün kelimeler yalın anlamıyla verilecekse veya böyle bir amaç edinilmiş ise “mescid” kelimesi de yalın anlamıyla verilmeliydi. Yani “secde edilen yer” şeklinde veya başka bir varyant ile olabilirdi. Ama böyle yapılmayarak rakip ifadesi yalın anlamıyla ama mescid ibaresi Türkçeleşmiş şekliyle verilmiştir ki bu da yöntem açısından tezat teşkil etmektedir.¹⁸⁸ Bu sebeple D.İ.B meâlinin, “zararlı faaliyetlerde bulunmak için...bir mescid” veya H.Basri Çantay’ın, “zarar vermek için...mescid edinenler” tarzındaki çevirilerin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

9-Cennet: Müslümanlara Allah tarafından vadedilen cennet, Kur’an’ın birçok ayetinde bahsedilmektedir. Meâllerimiz genel olarak söz konusu kelimeyi çevirirlerken Türkçemize de geçmiş olan “cennet” kelimesini kullanırlar. Çünkü Türkçe olarak cennet denildiğinde Türkçe konuşan herkesin aklına Müslümanlara vadedilen cennet gelmektedir. Ancak *Aziz Kur'an* meâlinde durum farklıdır. Zira cennet kelimesi, her yerde cennet olarak çevrilmemiş, bazı yerlerde de “bahçeler” olarak çevrilmiştir. Ayrıca cennetin bazı vasıflarını veya sıfatlarını ifade eden bazı tamlamalar da ilginç şekilde çevrilmiştir. Mesela Secde 19. ayetinde geçen *cennetu'l-me'vâ* ibaresi yine harfi tercümeğe uygun düşmesi açısından “barınak bahçeleri” olarak tercüme edilmiştir. Fakat Necm 15. ayetinde *cennetu'l-me'vâ* ifadesi “barınak cenneti” şeklinde çevrilmiştir. Yine Kalem 34. ayetinde “*cennâtu'n-naîm*” ifadesi “mutluluk bahçeleri” olarak tercüme edilmiştir. Birbiriyle çelişkili olan başka bir örnek ise, Kehf 107. ayetinde “*cennâtu'l-firdevs*” ibaresi “firdevs bahçeleri” olarak çevrilmiş iken; Mü’minûn 11. ayetinde “firdevs cenneti” olarak tercüme edilmiştir.¹⁸⁹ Bu şekilde çeviri yapılmasının nedeni ise muhtemelen harfi tercüme yöntemine sadık kalınma uğraşdır.

¹⁸⁷ Tevbe, 9/107.

¹⁸⁸ Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümelei*, 201.

¹⁸⁹ Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümelei*, 212-213.

Ancak bir yerde “bahçeler” şeklinde harfî tercüme yapılırken, başka bir yerde “cennet” şeklinde çevrilerek harfî tercümenin dışına çıkılması bir çelişkidir. “Cennet” kavramında yaşanan bu kargaşa aynı zamanda “cehennem” kavramında da yaşanmaktadır. Neredeyse diğer bütün meâller gibi *Aziz Kur’an* meâlinin de bu kavramı “cennet” olarak tercüme etmesi, okuyucuyu yukarıda zikredilen karmaşıklıktan uzak tutacağından daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

10-Câhil: İlmi, bilgisi ve marifeti olmayan, kaba ve sert davranışlı, inanç, söz ve fiilleri kötü olan kimseye denmektedir. C-h-l fiilinin ism-i faili olan cahil kelimesi alim kelimesinin zıttıdır. Cehalet ise bir şeyi bilgisizce yapmak demektir. İslam’dan önceki zamana cahiliye devri denmesi de bundandır.¹⁹⁰ Kur’an’da bu kavram bazen kâfirler¹⁹¹ ve müşrikler¹⁹² bazen de günahkârlar¹⁹³ için kullanılır.

Cahillik üç çeşittir: Birincisi: İnsanın bilgidен yoksun olmasıdır ki asıl olan da budur. İkincisi: Her hangi bir şeye olduğundan daha farklı biçimde inanmaktır. Üçüncüsü ise: Bir şeye, hak ettiğinden farklı davranmaktır. Kur’an’da câhil kelimesi, bazen yerme amaçlı kullanılır bazen de yerme amacı olmadan kullanılır.¹⁹⁴

Aziz Kur’an meâlinde, *câhil* kavramı “bilgisiz” olarak tercüme edilmiştir. Mesela Zümer 64. ayetinde geçen *câhil* kelimesi kâfirleri kastediyorken “bilgisiz” olarak çevrilmiş; A’râf 199. ayetinde müşriklerden bahsettiği halde yine “bilgisiz” olarak çevrilmiştir. Halbuki bazı insanlar bilgili oldukları halde cahil olabilirler.

Dolayısıyla câhil kelimesi bilgisizden öte bir kelime olarak dilimizde yer almaktadır. Mesela kendi devrinde nüfuzlu ve devrine göre bilgili sayılabilecek olan Ebu’l-Hakem, Hz. Peygamber’in ve İslam’ın azılı düşmanı olduğu için Hz. Peygamber tarafından “Ebu Cehil” şeklinde künyelenmiştir.¹⁹⁵ Bu sebeptendir ki Türkçe meallerin kahir ekseriyeti câhil kelimesini orijinaline uygun olarak yine câhil olarak çevirmiş, kanaatimizce uygun olan da budur

B-) Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli

¹⁹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, 1: 270.

¹⁹¹ Zümer, 39/64.

¹⁹² A’râf, 7/199.

¹⁹³ Yûsuf, 12/33.

¹⁹⁴ İsfehânî, *Müfredât*, 249-250.

¹⁹⁵ Durmuş, *Kur’an’ın Türkçe Tercümeleleri*, 213-214.

1-Takva-Müttakî: وقى fillinden türemiş olan *takva* kavramı, insanın kendi canını korkulan şeylerden sakındırmasıdır. Bunun yanında bazen korku, *takva* diye isimlendirilir, bazen de *takva*, korku diye isimlendirilir. İstilahta ise *takva*, insanın kendisini günahlardan sakındırması anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁶ Diğer bir ifadeyle *takva*, iman edip emir ve yasaklara uyararak; Allah’a karşı gelmekten sakınmak, dünya ve ahirette insana zarar verecek, ilahî azaba sebep olabilecek inanç, söz, fiil ve davranışlardan ve her türlü günahattan sakınmak anlamında kullanılmaktadır. Takva sahibi olan kişiye de “müttakî” denir. Takva veya türevleri olan kelimeler, Kur’an’ın birçok yerinde geçmektedir. Mesela fiil türevindeki kullanımı olan *ittikâ*, iman,¹⁹⁷ tevbe,¹⁹⁸ itaat,¹⁹⁹ günahları terk etmek,²⁰⁰ ibadet etmek,²⁰¹ ve ihlas²⁰² gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ayrıca takva kavramı bazen küfür,²⁰³ bazen de zulüm²⁰⁴ kelimesinin zıttı olarak da kullanılmıştır.²⁰⁵

Süleyman Ateş takva kelimesi ve türevleriyle ilgili olarak bazı yerlerde “korkmak” şeklinde çeviri yapmış iken diğer bazı yerlerde “korunanlar” şeklinde tercüme yapmış, bazen de sadece “takva” kelimesini kullanmıştır. “Korkmak” ibaresinin kullanıldığı yerlere örnek verilecek olursa, Nahl sûresi 2. ayetini “... (İnsanları) Benden başka tanrı yoktur, Ben’den korkun! diye uyarın” şeklinde çevirerek ayette geçen فَاتَّقُونَ ibaresini “korkmak” şeklinde çevirmiştir. Yine Nahl sûresi 52. ayetini şu şekilde tercüme etmiştir. “...Siz Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz.” Bu ayette yer alan تَتَّقُونَ ibaresini de “korkmak” şeklinde çevirmiştir. Aynı şekilde Câsiye 19. ayetinde مُتَّقِينَ kelimesinin karşılığını “...Allah ise korunanların velisidir.” şeklinde vermiştir. Âl-i İmrân sûresinin 138. ayetinde ise yine *müttekîn* kelimesine “korunan” tercümesini yaparak ayete şu şekilde anlam vermiştir: “Bu, insanlara bir açıklama, korunanlara yol gösterme ve öğüttür”.

S.Ateş, diğer bazı yerlerde ise “takvâ” kelimesini olduğu gibi kullanmıştır: Mesela Tevbe sûresi 108. ayetinde; “Orada asla namaza durma, tâ ilk günden takva

¹⁹⁶ İsfehânî, *Müfredât*, 1176.

¹⁹⁷ Şuarâ, 26/11.

¹⁹⁸ Mâide, 5/65.

¹⁹⁹ Nahl, 16/52.

²⁰⁰ Bakara, 2/189.

²⁰¹ Nahl, 16/2.

²⁰² Tevbe, 9/108; Hac, 22/37.

²⁰³ Ra’d 13/35.

²⁰⁴ Câsiye, 45/18-19.

²⁰⁵ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2013), 300-301.

üzere kurulan mescit, elbette içinde namaza durmana daha uygundur.” şeklinde meal vererek ayette geçen *tekvâ* kelimesini “takva” olarak çevirmiştir. Yine Hac 37. ayetinde “Onların etleri ve kanları Allah’a ulaşmaz. Fakat sizin takvanız O’na ulaşır.” şeklinde meal vermiştir.

Ayrıca bazı yerlerde ise “korunmak” ifadesinden önce parantez içi bilgiler verilerek ayet daha anlaşılır kılınmıştır. Mesela Mâide 65. ayetin meâli şu şekilde verilmiştir: “Eğer kitap ehli inanıp (Allah’ın azabından) korunsalardı, onların kötülüklerinden geçerdik ve onları nimeti bol cennetlere sokardık.” Başka bir örnek ise Şuarâ 11. ayette: “Firavun’un kavmine! Onlar (kötülüklerden) korunmayacaklar mı?” şeklinde meal vermiştir. S.Ateş’in bazı yerlerde *takvâ* kelimesini “korunanlar” şeklinde çevirmiş olması, kelimenin وقى filinden türemesinin etkisi olabilir. “Korunanlar” şeklinde parantez veya açıklama verilmeden çevrilmesi, ayetin kolay şekilde anlaşılmasını sağlamamaz. Bu sebeple Âl-i İmrân sûresindeki örnekte aşağıda verilen meâller daha uygun görülebilir:

Ali Fikri Yavuz Meâli: “...Allah'dan korkanlar için de bir öğüttür.”

Diyanet İşleri Meâli: “...Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür.”

Hasan Basri Çantay Meâli: “...(fenâlıktan) sakınanlar için de bir hidâyet bir öğüddür.”

2-Yakîn: *Yakîn* kavramı, Kuran’da iki yerde geçmektedir.²⁰⁶ Bu kelimenin kökeninin, verilen iki ayette de hangi anlamlara geldiği *Aziz Kur’an* ile ilgili verilen örneklerde mevcuttur. Tekrara düşmemek için burada yeniden zikretmeyeceğiz.

S.Ateş ise, Hicr sûresi 99. ayeti; “*Ve Rabb’ine kulluk et ki sana yakîn gelsin (kesin bilgiye eresin)!*” şeklinde, Müddessir sûresi 47. ayeti ise; “*İşte böyle iken ölüm bize gelip çattı.*” çevirisini yapmıştır. Zikredilen ilk ayet ile ilgili şu ifadelere yer vermiştir: “Hicr sûresinin son ayetindeki حَتَّى gaye ve intiha için değil, ta’lil içindir. Çünkü *hattâ* ifadesi, “...ceye kadar, ...dek” anlamına geldiği gibi, “için, ki olsun”

²⁰⁶ Hicr, 15/99; Müddessir, 74/47.

anlamına da gelmektedir. Zira "*Hattâ*; ibtidâ, istisna, ta'lîl, atıf ve gaye için kullanılır."²⁰⁷

İkinci örnek olan Müddessir 47. ayette ise şu ifadeler yer vermektedir: “Müfessirler, bu son ayetteki (yani Müddessir 47. ayet) *yakîn*in, ölüm anlamında olduğunu söylüyorlarsa da bizim kanaatimize göre burada geçen *yakîn* ifadesi, ölüm anlamında değil, asıl temel anlamı olan kesin bilgi anlamındadır. Ahiret azabına yakalanan inkârcılar, bu duruma düşmelerinin sebebini anlatarak: ‘Biz dini yalanlardık, nihayet bize kesin bilgi geldi.’ diyorlar. Yani dünyada bunun aslı olmadığını söyledik ama ölünce bunun gerçek olduğunu anladık.”²⁰⁸ Ancak şu var ki S.Ateş, ayet ile ilgili meâl metninde *yakîn* ifadesini “ölüm” olarak mealini vermişken “Kur’an Ansiklopedisi” adlı eserinde ayette geçen *yakîn* ifadesinin “ölüm” olarak çevrilemeyeceğini ifade etmiştir. Hâlbuki yukarıda da zikredildiği üzere müfessirler ve meâl yazarlar,²⁰⁹ söz konusu ifadeyi “ölüm” olarak çevirmişlerdir.

3-Ümmü’l-Kurâ: Bu ifade ile ilgili bilgiler ve rivayetler daha önce açıklanmıştı. S.Ateş, Kur’an’da iki yerde geçen²¹⁰ bu ifadelerden En’âm 92. ayeti Hayat Yayınlarından çıkan ve 2012 baskılı olan meâlinde, “Anakent (Mekke)” şeklinde çevirmiştir.²¹¹ Şûrâ 7. ayetinde yer alan aynı ifadeyi ise “Anaşehir (Mekke)” şeklinde çevirmiştir.²¹² Ayrıca Milliyet Yayınlarından çıkan 1995 baskılı özet tefsirinde ise “Kentlerin anası” şeklinde tercüme yapmıştır.²¹³ Biz 2012 baskılı olan meâli göz önüne alacak olursak, *ümmü’l-kurâ* ifadesini, “Anakent” şeklinde çevirdikten sonra Mekke’yi parantez içinde vermesi, harfî tercüme yöntemine aykırı düşmemek amacına yönelik olduğu kanaatindeyiz.

Ayrıca her iki ayette de ifade şekilleri ve kastedilenin aynı olmasına rağmen birinde “Anakent” diğeri ise “Ana şehir” olarak çevrilmesi, ayrı bir kargaşaya sebebiyet vermektedir.

²⁰⁷ Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi*, 22: 348.

²⁰⁸ Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi*, 22: 348.

²⁰⁹ Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen; Muhammed Esed; Diyanet Vakfı Meâli.

²¹⁰ En’âm, 6/92; Şûrâ, 42/7.

²¹¹ Ateş, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, 138.

²¹² Ateş, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, 482.

²¹³ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, (Ankara: Milliyet Yayınları, 1995), 5: 2334.

4-Ümmü'l-Kitâb: *Ümmü'l-Kitâb* kavramı, Kur'an'da 3 yerde geçmektedir.²¹⁴ Bu kavram ile ilgili rivayetleri ve müracaat ettiğimiz meâllerde yer alan bilgileri önceki kısımda zikretmiştik. Konunun uzamaması için tekrara düşmeyi uygun görmüyoruz.

S.Ateş, Âl-i İmrân 7. ayette yer alan *ümmü'l-kitâb* kavramını, “Kitabın anası” şeklinde, diğer iki ayette ise “Ana kitap” şeklinde çevirmiştir. Muhtemelen harfî tercüme yöntemine uygun davranmak amacıyla “*ümmü'l-kitâb*” kavramı bu şekilde çevrilmiştir. Hâlbuki “kitabın esası/aslı/özü/temeli” şeklinde çevrilseydi manayı aktarma açısından daha uygun olacağı kanısındayız. Nitekim söz konusu kavram ile ilgili A.Fikri Yavuz, “Kur'an'ın esası”, Ömer Nasuhi Bilmen, “Kitabın aslı”, Mahmut Kısa, “Kitabın aslı ve esası”, H.Basri Çantay ise “Kitabın anası (temeli)” şeklinde tercüme etmişlerdir.

5-Ashâb: Refakat etmek, arkadaşlık etmek, eşlik etmek gibi anlamlara gelen *صَاحِبٌ* fiilinin ismi fail kalıbı *صَاحِبٌ* (arkadaş) şeklinde gelir. Çoğulu ise *أَصْحَابٌ*'dur.

صَاحِبٌ, İster insan veya hayvan, ister yer veya zaman olsun başkasından ayrılmayıdır. Örfe ise *sâhib*, sadece çok fazla birlikteliği olana denir. Bir şeye malik/sahip olan kişiye *هُوَ صَاحِبُهُ* “O, onun sahibi/malikidir” denir.²¹⁵

Ashâb kelimesi, Kur'an'da; *Ashâbu'n-nâr*, *ashâbu'l-cenne*, *ashâbu's-sebt* şeklinde farklı kelimelerle beraber genellikle tamlama şeklinde gelir. S.Ateş, *ashâb* kavramına; genel olarak tamlama olmadan kullanıldığında “arkadaş”, tamlama şeklinde kullanıldığında ise birkaç istisna hariç “halk” anlamını vermiştir. Örneğin; *ashâbu'n-nâr/ ashâbu's-seîr*: ateş halkı, *ashâbu'l-cehîm*: cehennem halkı, *ashâbu'l-cenne*: cennet halkı, *ashâbu's-sebt*: cumartesi adamları, *ashâbu'l-kehf ve'r-rakîm*: kehf ve rakim sahipleri, *ashâbu'l-medyen*: medyen halkı, *ashâbu'l-meymene/yemîn*: sağın adamları, *ashâbu'l-meş'eme/şimâl*: solun adamları. Özellikle “*ashâbu'l-meymene/yemîn*” ve “*ashâbu'l-meş'eme/şimâl*” kavramlarını farklı bir şekilde çeviren S.Ateş, konuyla ilgili şu açıklamalara yer vermiştir: “Araplar sağ tarafı uğurlu, sol tarafı uğursuz sayarlardı. Bu bakımdan Kur'an'da iyi insanların amel defterlerinin sağ taraflarından, kötü insanların amel defterlerinin sol taraflarından veya arkalarından verileceği bildirilmektedir. Kur'an kontekstinde sağ sahipleri: Kitabı sağ tarafından verilmiş,

²¹⁴ Âl-i İmrân, 3/7; Ra'd, 13/39; Zuhruf, 43/4.

²¹⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 578.

uğurlu, cennetlik mü'minlerdir. Sol sahipleri de kitabı sol tarafından verilmiş, uğursuz, cehennemlik kâfirlerdir.”²¹⁶

Öncelikle S.Ateş'in "...halkı" olarak çevirdiği kısımlara bakıldığında, mesela bu kavramlardan biri olan "*ashâbu'n-nâr*" kavramı için "ateş/cehennem ehli, cehennemlik, ateşe mahkûm olan kimseler" şeklinde meal verilmesinin daha uygun olacağı kanısındayız. "Cumartesi adamları" şeklinde çevrilen *ashâbu's-sebt* ifadesi ise okuyucunun anlayabileceği bir ifade değildir. Harfi tercümeyle yapılan bu çevirinin; "cumartesi günü yasağını çiğneyen" şeklinde olması, kanaatimizce ayetin daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

Ayrıca "*ashâbu'l-meymeneti/yemîn - ashâbu'l-meş'emeti/şimâl*" ifadeleri için "sağın/solun adamları" şeklindeki bir çeviri, okuyucu tarafından anlaşılır olmamakla birlikte farklı siyasi anlamlara da kapı aralamaktadır. Bu sebeple söz konusu ayet ile ilgili aşağıda verilen meâller, kavramların doğru aktarılması açısından daha başarılı bulduğumuzu söyleyebiliriz:

D.İ.B Meâli: "*Ahret mutluluğuna erenler var ya; ne mutlu kimselerdir.*"

Mahmut Kısa Meâli: "*İyi insanlar var ya, ne mutlu o iyi insanlara!*"

Muhammed Esed Meâli: "*Kiminiz doğruyu bulmuşlardan olacak: Ah! ne [mutlu] kimselerdir doğruyu bulmuş olanlar!*"

2.3. Genel Olarak Çeviri Hataları

Harfi tercümenin en belirgin olarak ortaya çıktığı yerlerin deyimler ve kavramlar olduğu daha önce açıklandı. Bunun yanında deyim ve kavramlar dışında harfi tercüme örnekleri ile karşılaşılan yerlerde mevcuttur. Bu çoğu zaman bir kelimenin cümle içerisindeki kullanımının harfi tercüme yöntemiyle tercüme edilmesinden kaynaklanıyor. Dolayısıyla cümlede yer alan bir kelimenin veya tamlamanın harfi tercüme yöntemiyle tercüme edilmesinden dolayı bazı sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde birkaç örnekle bu örnekler ele alınmaya çalışıldı.

²¹⁶ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 6: 2853.

1- Mü'minûn, 23/112-113:

قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ. قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمِ فَسَلِّ الْعَادِينَ .

M.Hamidullah: “Diyecek ki: ‘Yeryüzünde, yıl sayısı olarak ne kadar kaldınız? Onlar, ‘Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. Hesaplayıcılara sor’ diyecekler.”

S.Ateş: “Ve buyurdu: "Yeryüzünde yıllar sayısınca ne kadar kaldınız? (Herhalde) Bir gün yahut günün bir kısmı kadar kaldık; sayanlara sor, dediler.”

Yukarıdaki ayette, zamanın göreceliğine işaret eden mecazî/temsîlî bir anlatımla Allah ile kulları arasında ahirette geçeceği ifade edilen karşılıklı bir konuşma zikredilmektedir. Dünyadaki zaman kavramı dünyanın şartlarına bağlı olan bir algılama, zihinde oluşan bir tasavvurdur. Burada, bu fâni âlem bitip de ebedî âleme geçince zaman tasavvurunun da değişeceği anlatılmaktadır.²¹⁷

Mücâhid'den gelen rivayete göre ayette geçen العادين ibaresinden maksat, hesap yapan meleklerdir.²¹⁸ Mukâtil ise her iki ayeti şu şekilde yorumlamıştır: “Allah kâfirlere yeryüzünde kaç yıl kaldınız yani dünyada kabirlerinizde kaç yıl kaldınız buyuracak. Onlar da *bir veya daha az bir süre kaldık derler*. Süreyi bu şekilde az tutmalarının nedeni kabirlerinde ancak bu kadar kaldıklarını düşündüklerinden dolayıdır. Sonra kâfirler Allah’a (veya başka birilerine) *hesaplayanlara sorun* derler. Yani ölüm meleği ve yardımcılara sorun derler.²¹⁹

Şevkânî, ayet-i kerimede yer alan “*bir veya daha az bir süre kaldık derler*” ifadesine şu notu düşer: “Bu şekilde süreyi az tutmaları şiddetli bir azap içinde olmalarından dolayıdır. Başka bir rivayete göre ise iki üfürme arasında onların azap görmemesinden dolayı kabirlerinde çektikleri azabı unuttukları için bu şekilde süreyi kısa zannetmişlerdir.²²⁰

İbn Kesîr ise Eyfe’ b. Abd el-Kelâi’nin Hz. Peygamber’den şu rivayeti aktardığını söyler: Hz. Peygamber insanlara hitap ederken o da şunları işitmiştir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah cennet ehlini cennete, cehennem ehlini de

²¹⁷ Hayrettin Karaman v.d., *Kur’an Yolu*, 4: 46.

²¹⁸ Mucâhid, Ebu’l-Heccâc b. Cebr el-Kerşî el-Mehzûmî, *Tefsîru Mucâhid*, Tahrir: Ebu Muhammed el-Esyutî (Lübnân: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1426/2005), 174

²¹⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Tahkik: Abdullah Mahmûd (Lübnân: Müessesetu’t-Tarîhi’l-Arabî, 1423/2002), 3: 167.

²²⁰ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu’l-Kadîr*, Tahkik: Abdurrahman Umeyre (Dâru’l-Vefâ, T.y.) 3: 680.

cehenneme koyduğunda şöyle der: Ey cennet halkı *كم لبثتم في الأرض عدد سنين* Yeryüzünde ne kadar kaldınız. Onlar da bir gün veya daha az bir süre kaldık. Sonra Allah: ‘Bir gün veya daha az kalmanızla ne güzel bir ticarete bulundunuz. Rahmetimi, rızamı ve cennetimi (kazandınız). Burada devamlı olarak kalın’ buyurur. Sonra cehennemliklere de aynı soru sorulur ve aynı cevap alınır. Sonra Allah onlara: 2Bir gün veya daha az kalmakla ne kötü bir ticarete bulundunuz. Cehennemimi ve öfkemi/gazabımı kazandınız. Burada devamlı olarak kalın.’ der.”²²¹

Yukarıda zikredilen bilgiler ışığında söz konusu ayetleri tercüme etmek, okuyucuya daha kolay anlayacağı şekilde aktarmak zor olmasa gerektir. Fakat harfî tercüme yöntemine sadık kalma çabası, görüldüğü gibi her iki meâlde de Türkçe açısından pekte uygun olmayan şekilde tercüme yapılmasına sevk etmiştir. Görüldüğü üzere *Aziz Kur’an* meâlinde *عَدَدَ سِنِينَ* ifadesi, “yıl sayısı olarak” şeklinde çevrilmiş, S.Ateş ise “yıllar sayısınca” şeklinde tam bir harfî tercüme gitmişlerdir. Hâlbuki “Yeryüzünde kaç yıl kaldınız” şeklinde çeviri yapılması, Türkçe açısından daha uygun olacaktır.

İkinci ayette de ele alınan her iki meal, harfî tercüme giderek, *Aziz Kur’an*; *الْعَادِيْنَ* ifadesini; “Hesaplayıcılara” şeklinde, S.Ateş ise “sayanlara” şeklinde çevirmiştir. Halbuki “hesabı sayanlara, hesap bilenlere” vb. şekillerde çevrilebilir. Nitekim Muhammed Esed: “[*Ve Allah, azaptakilere:*] “Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?” diye soracak. “Orada bir gün kaldık, yahut bir günden daha az; bunu [zamanı] saymasını bilenlere sor...” diye cevap verecekler.” şeklinde, Mustafa Öztürk ise: “Allah cehennemdekilere, “Dünyada kaç yıl kaldınız?!” diye soracak. Onlar da şöyle cevap verecek: “[*Muhtemelen*] bir gün veya daha az bir süre kaldık. [*Rabbimiz!*] Sen bunu akli başından gitmemiş, zaman hesabını şaşırمامış olanlara sor.” şeklinde meal vermişlerdir.

2- Şûrâ, 42/20:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

²²¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5: 500; Ebu Nueym Ahmed b. Abdullah el-Esbehanî, *Hilyetu'l-Evliya ve Tebekatu'l-Esfîya*, (Mısır: Daru's-Saadet, 1394/1974), 5: 132.

M.Hamidullah: “Kim öteki dünya tarlasını istiyorsa, onun tarlasını arttırırız. Kim bu dünya tarlasını istiyorsa, ona da ondan veririz; buna karşılık, öteki dünyada bir payı bulunmaz.”

S.Ateş: “Kim ahiret ekinini istiyorsa onun ekinini artırırız; kim dünya ekinini istiyorsa ona da dünyadan bir şey veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz.”

Yukarıdaki ayette ahiret kurtuluş ve saadetini samimiyetle isteyen için sadece istediğinin değil fazlasının da verileceği, dünya nimetlerini yeterli gören için ise istediklerinin bir kısmının karşılanacağı ama ahiretten yana bir payının olmayacağı belirtilmiştir.²²²

Vâhidî, ayette geçen *hars* kelimesinin luğatta “kazanç” anlamında olduğunu söyler. İbn Abbâs’tan yaptığı bir rivayette onun şöyle dediğini aktarır; “Kim Allah rızası için Allah’ın sevdiği ve razı olduğu işleri yaparsa, Allah kendisine ibadet etmesi için ona yardım eder ve ona kolaylaştırır.” Dolayısıyla ayetin manasının; “Kim ahiret için çalışmak ve çabalamak isterse bu ona kolay hale getirilir.” Olduğunu söyler. Ayette ifade edilen, “Hars’ın arttırılması” ise başarı ve kolaylaştırmadır.²²³

Nesefî, ayetin tefsiri ile ilgili şunları demiştir: “Ayetteki *hars* kelimesi, burada mecazen kullanılmıştır. *Harsını onun için arttırırız*: ifadesi; “işlerindeki başarı ile veya iyiliğini kat kat arttırarak veya dünya ve ahirette ona ulaşarak kazancını arttırırız.” *Kim de dünya harsını isterse*: “Yani her kim ahirete iman etmeyerek işi dünyalık için olursa” *onu ona veririz*. “Yani o kazancın bir kısmını veririz.” Çünkü buradaki *min teb’id* içindir. O kazanacağı şey ise onun için ayrılmış olan rızıktır.”²²⁴

M.Esed ise, ayet ile ilgili dipnotta şu bilgilere yer verir: “Yani, dürüst ve erdemlice yaşayan ve davranışlarını manevî hedeflere yöneltenler öteki dünyada ümit ettiklerinden daha fazlasını göreceklerine emin oldukları halde, özellikle dünyevî ödüllerin peşinde koşanlar, hedeflerinin yalnızca bir kısmını gerçekleştirebilirler, öteki dünyada dürüst ve erdemlileri bekleyen “nimetlerden bir pay” alacaklarını ümit etmeleri için de hiçbir sebep yoktur.”²²⁵ Ancak ele aldığımız her iki meâlde yine harfî

²²² Karaman v.d., *Kur’an Yolu*, 4: 746.

²²³ Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed, *Tefsîru’l-Basît*, Tahkik: Muhammed b. Abdullah b. Sabih et-Teyyâr (Riyâd: Silsiletu’r-Resâili’l-Camiyyeti, 1430/2009), 19: 507.

²²⁴ Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku’t-Tenzil ve Hekâiku’t-Te’vil*, Tahkik: Mervân Muhammed Şe’âr (Lübnân: Dâru’n-Nefâis, 1430/2009), 4: 153.

²²⁵ Esed, *Kur’an Mesajı*, 988.

tercümeye uygun davranma isteğinden ötürü ayette geçen *hars* ifadesi uygun bir şekilde çevrilmediğini görürüz. Dolayısıyla *hars* kelimesine sözlük anlamı olan tarla ve ekin karşılığı verilerek, ayetten maksat olanın anlaşılması zorlaşmıştır. Zira ayetin bağlamına ve tefsirlere bakıldığında görülecektir ki *hars* kelimesinden maksat “kazanç, sevab, menfaat”tır. Dolayısıyla ayetin tefsîrî tercümesinin şu şekilde yapılması daha uygun olacaktır ki nitekim diğer birçok meal ayetin mealini bu şekilde vermiştir; “*Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.*”²²⁶

3- Ğâşiye, 88/14:

وَآكُؤَابٌ مَّؤُؤُوعَةٌ

M.Hamidullah: “*ve sıralanmış kadehler,*”

S.Ateş: “*Konulmuş kadehler,*”

Ayette geçen آكُؤَابٌ kelimesi, كُؤَابٌ kelimesinin çoğulu olup kulpu olmayan büyük bardak anlamına gelmektedir.²²⁷ Kur’an’da cennet’in konu olduğu pasajlarda farklı birçok yerde geçmektedir.²²⁸ Ayette geçen مَّؤُؤُوعَةٌ kelimesi ise; “konulmuş” anlamındadır. Tefsirlerde; “cennet ehli, her canları istediğinde yanlarında dolu bir şekilde hazır olarak bulunan bardaklar/kadehler” şeklinde geçmektedir.”²²⁹

Bu ayet için verilen mealde görüldüğü gibi, “bardak/kadeh” anlamına gelen آكُؤَابٌ ile “önlerinde hazır bulunan” anlamına gelen مَّؤُؤُوعَةٌ kelimelerinden oluşan ayet, *Aziz Kur’an* meâlinde “sıralanmış kadehler” şeklinde tercümesi yapılmıştır ki, sözlük anlamı “konulmuş” olan مَّؤُؤُوعَةٌ kelimesi, burada harfî tercüme yapılmayarak “sıralanmış” şeklinde tercüme yapılmıştır. S.Ateş ise ayeti, “konulmuş bardaklar” şeklinde ifade ederek harfî tercüme etmiştir. “Konulmuş bardaklar” ifadesi, akla, bir yerlere konulmuş, bırakılmış bardakları getirmektedir. Halbuki söz konusu olan, bazı bardakların bilinmeyen bir yerlere konulması değil; aksine doldurulmuş veya dolu bardaklar

²²⁶ D.İ.B Meâli; Ayrıca bkz. Abdullah Parlıyan; Abdulkaki Gölpinarlı; Ali Fikri Yavuz.

²²⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 4: 56.

²²⁸ Zuhruf, 43/71; Vâkıa 56/18; İnsan 76/15.

²²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24: 336; Ayrıca bkz: Neseî, *Medâriku't-Tenzîl*; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*; Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*.

olmasıdır.²³⁰ Hâlbuki yukarıda zikredilen tefsirlerde de ifade edildiği üzere; “önlerine konmuş, dolu dolu, doldurulmuş bardak/kadehler” şeklindeki ifadeler ayeti daha anlaşılır kılacaktır. Nitekim bazı meallerde; “*Önlerine konulmuş dolu dolu kadehler,*” şeklinde tercüme yapılmıştır.²³¹

4- İhlâs, 112/1-4:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

M.Hamidullah: 1-De ki: “O, Allah, birdir. 2-Allah, mutlak. 3-Asla doğurmuş değildir, doğurulmuş da değildir. 4-Ve hiçbir şey, O’na eşit değildir.”

S.Ateş: 1-De ki: “O Allah birdir. 2-Allah Samed'dir. 3-Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. 4-Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.”

Hz. Peygamber’in “İhlâs sûresi Kur’an’ın üçte birine denk gelir.”²³² ifadesini şu şekilde anlayabiliriz: Kur’an genel olarak üç ana şeyden bahseder. Bunlar: Allah’ı bilmek, ahireti bilmek ve sırât-ı müstakîm’i bilmektir. Aslî olan bu üç konudur bunun dışındaki konular tâlî konulardır. İhlâs sûresi de bu üç konudan olan “Allah’ı bilmek, tanımak ve onu yüceltmek” kısmını kapsar. İşte bunun için İhlâs sûresi Kur’an’ın üçte birine denk gelir.²³³

Tefsirlerde İhlâs sûresinin sebebi nüzûlü ile ilgili şunlar nakledilmektedir: “Sûrenin Mekkî olduğunu kabul edenlere göre Mekkeli müşriklerin, Hz. Peygamber’e yönelttikleri “Rabbinin nesebi nedir?” sorusu üzerine nâzil olmuştur. Sûrenin Medenî olduğunu kabul edenlere göre ise Medine’deki Yahudilerin Hz. Peygamber’e yönelttikleri “Rabbin varlıkları yarattı ise peki Rabbin kim yarattı?” sorusu üzerine nâzil olmuştur.”²³⁴ Ancak sûrenin üslûp ve içeriği Mekke döneminde indiği izlenimini vermektedir.²³⁵

²³⁰ Bilgin, *Harfî ve Tefsîrî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri*, 177.

²³¹ Bkz. Mahmut Kısa; Ayrıca bkz. Hasan Basri Çantay; Ali Fikri Yavuz.

²³² Buhârî, “Fedâilu’l-Kur’ân”, 13; Müslim, “Mescit ve Namaz Yerleri”, 811; Ebu Dâvûd, “Salât”, 351; Muvatta, “Salât”, 557.

²³³ Gazzâlî, Ebu Hamîd, *Cevâhiru’l-Kur’ân*, Thk. Muhammed Reşid Rızâ el-Kabbânî (Beyrût: Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, 1411/1990), 77-78.

²³⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 24: 727-728.

²³⁵ Karaman v.d., *Kur’an Yolu*, 5: 714.

İkinci ayette geçen الصمد kelimesi “herkesin kendisine ihtiyacını arzettiği, fakat kendisi kimseye muhtaç olmayan” anlamına gelir.²³⁶ Sûredeki bağlamına göre *samed*, “var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlık ve devamını kendisine borçlu olduğu vâcibü'l-vucûd” demektir. Buna göre *samed* kelimesi doğrudan doğruya *ahad* isminin açıklamasıdır; daha sonra gelen “doğurmamış ve doğmamıştır” meâlindeki ayet de *samed* isminin açıklamasıdır.²³⁷ Ancak şu var ki çalışmamızda ele aldığımız *Aziz Kur'an* meâlinde “samed” kelimesi “mutlak” şeklinde çevrilmiştir. Türkçe açısından ne demek istendiği çok anlaşılmayan bu ifadeden sonra da “samed” kelimesiyle ilgili; “Her varlığa ihtiyacını veren, fakat kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan, mutlak olarak bağımsız, hiçbir şeye benzemeyen.” Şeklinde dipnot düşürülerek müphemlik kısmen de giderilmeye çalışılmıştır. Fakat S.Ateş, “samed” kavramına yine *samed* karşılığı vererek şu dipnot ile anlaşılır kılmaya çalışmıştır: “Her şey varlığını ve bekâsını O'na borçludur. Her şey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şeyin başvuracağı, yardım dileyeceği tek varlık O'dur.”

Ele aldığımız ilgili meallerin yazarları, üçüncü ayette geçen وَلَمْ يُؤَلِّدْ ifadesini “doğurulmamış” şeklinde tercüme ederek, Türkçe açısından problemlili ve anlaşılması zor bir ifade seçmişlerdir. Nitekim ilgili bölümdeki edilgen çatılı يولد fiilinin çevirisinde, harfî tercüme yöntemi uygulanmaya çalışılmıştır. Hâlbuki çeviride tercih edilen “doğurulmamış” kelimesi ne Türkçe sözlüklerde ne de TDK“nin internet sitesinde bulunmaktadır.²³⁸ Bunun yerine tefsîrî tercüme giderek; “O ne doğurmuş, ne de doğmuştur.”²³⁹ veya “O'ndan çocuk olmamıştır. (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır, (kimsenin çocuğu değildir.)”²⁴⁰ şeklinde yapılması hem Türkçe açısından daha uygun hem de daha anlaşılır olurdu. Bu sebeple bütün sûrenin şu şekilde çevirisinin yapılması daha uygun olacaktır; “De ki: "O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.”²⁴¹

²³⁶ İsfehânî, *Müfredât*, 601.

²³⁷ Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, 5:715.

²³⁸ Bilgin, *Harfî ve Tefsîrî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri*, 179.

²³⁹ Mustafa Öztürk Meâli.

²⁴⁰ D.İ.B Meâli.

²⁴¹ D.İ.B Meâli.

SONUÇ

Kur'an meâlleri, günümüzde gereğinden fazla bir sayıya ulaşmıştır. Bu kadar sayıda Kur'an mealinin yazılması, çeşitliliğin olması yönüyle avantaj, içinden çıkılamayacak kadar yanlışların olması da dezavantaj olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Tercüme kısımlarından olan *harfî* tercüme, Kur'an tercümesine uygun olmadığı, Kur'an'ın edebi ve belagat olarak güzelliklerini yansıtmadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu sebeple Kur'an meâli için uygun olan yöntem *tefsîrî* tercüme yöntemidir. Zira ayetlerdeki maksadın daha kolay anlaşılması ve kısmen de olsa edebî ve belagat yönüyle güzelliklerinin ortaya çıkması açısından bu yöntem en uygun yöntem olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca altını çizerek şunu belirtmekte de fayda vardır; *tefsîrî* tercüme de olsa hiçbir meâl, Kur'an'ın yerini alamaz. Ancak şu var ki ayette kastedilen manaya en yakın olanı verme gayretini amaçlar.

Harfî tercümenin Kur'an'a uygulanabilirliği mümkün olmadığı kabul edilmesine rağmen incelediğimiz söz konusu mealler, bu doğrultuda bir eğilim göstermektedir. Özellikle *Aziz Kur'an* isimli eserde bu duruma daha çok rastlanmaktadır. Bunun nedeni ise zaten M.Hamidullah'ın meâl için harfî tercüme yöntemi olarak benimsemesidir. Bu nedenle meâlde fazlasıyla harfî tercüme örnekleriyle karşılaşılacaktır. Harfî tercüme tekniği ile tercüme edildiği için de Kur'an'ın ne demek istediğini (maksadını) yansıtmaktan uzak olduğu gibi, ne dediğini (manasını) de yansıtmaktan uzaktır.²⁴²

Süleyman Ateş'in meâli de aynı şekilde harfî tercüme yönteminin örneklerini barındıran bir meâldir. Bu örneklerle kısa bir şekilde değinilmeye çalışıldı. Ayrıca S.Ateş'in meâlinde *Aziz Kur'an'a* göre harfî tercüme örneklerinin az olması da meâlin olumlu bir yönüdür.

İmkan ölçüsünce harfî tercüme örnekleri açıklanmaya çalışıldı. Bütün harfî tercüme yöntemi ile çevrilmiş ayetleri sunmak çalışmanın sınırlarını aşan bir durum olurdu. Bu sebeple belli örneklerle sınırlı tutularak örnekleri verilmeye çalışıldı. Ayrıca her iki yazarın ayetlere vermiş oldukları anlamlar sadece eleştirmekle kalınmadı, aynı zamanda mananın daha iyi nasıl olabileceği ile ilgili öneriler de verilmeye çalışıldı.

²⁴² Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri*, 287.

Sonuç olarak şunları söylemekte fayda vardır: Kur'an'ı tercüme etmeye kalkışanların önce kendi dillerinin her türlü anlatım ve kullanım imkanlarını çok iyi bilmeleri, daha sonra tercüme faaliyetine ilişkin yeterince eser okuyup, bu işi yapmaları hem kendileri hem de Kur'an'ı meâllerden anlama çabası içinde olanlar için önemlidir.²⁴³ Ayrıca harfî tercüme yönteminin Kur'an'a uygun olmadığı kolaylıkla söylenebilir. Bunun yerine tefsîrî tercümenin Kur'an'a daha uygun bir tercüme olacağını söylemek mümkündür. Tefsîrî tercüme yöntemi uygulanmaya çalışılınca Kur'an'ın anlamına en yakın anlam yakalanabilir. Bu da insanlık için gerekli bir ihtiyaçtır.

²⁴³ Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri*, 288.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.

Akpınar, Ali, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, Konya: Serhat Kitabevi, 2011.

Altınay, Ramazan, "Örnek Bir Çağdaş İslam Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, (2000).

Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il Mesâni*. Lübnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Ateş, Süleyman, "İdeal Anlamda Bir Meâl ve Tefsir Yazabilmek İçin Metod ve Düşünce Tazeliği Şarttır", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, (Ankara-1995).

Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul: Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı, 1997.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, Ankara: Milliyet Yayınları, 1995.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, İstanbul: Hayat Yayın Gurubu, 2012.

Aydar, Hidayet, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2014.

Beyzâvî, Ebu Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Thk. Muhammed Subhi b. Hasen Hellâk - Mahmud Ahmed el-Etrâş. Lübnân: Müessesetu'l-Îmân, 1421/2000.

Bilgin, Abdulcelil, Harfî ve Tefsîrî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, Sayı:33.

Bilgin, Abdulcelil, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşâf'ı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Birişik, Abdülhamit, "Muhammed Hamidullah'ın Yetiştigi ve Oluşumuna Katkıda Bulunduğu Kurumlar", Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamidullah Sempozyumu, Bursa: Bursa İl Müftülüğü Yayınları 2005.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, Dimeşk: Dâru İbni Kesîr, 1993.

Cerrahoğlu, İsmailoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

- Cündioğlu**, Dücane, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.
- Çantay**, Hasan Basri, *Tefsirli Kur'an Meâli*, İstanbul: Bilimevi Basım Yayın, 2015.
- Demirci**, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Demirci**, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Doğru**, Erdinç - İşler Emrullah, "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi", *Eskiyeni Dergisi*, 27, (2013 Güz).
- Duman**, Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Durmuş**, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya**, *Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luga*, Thk. Abdusselâm Muhammed Harûn, Lübnân: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- Esbehanî**, Ebu Nueym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetu'l-Evliya ve Tebekatu'l-Esfiya*, Mısır: Daru's-Saadet, 1394/1974.
- Esed**, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*, trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Gazzâlî**, Ebu Hamîd, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Reşid Rızâ el-Kabbanî, Beyrût: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1411/1990.
- Güler**, Zekeriya, "Muhammed Hamidullah'ın Kişiliği ve Araştırmaları Üzerine Ali Osman Koçkuzu İle", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2, (2004).
- Halîl b. Ahmed**, *Kitâbu'l-Ayn Müretteben alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, Tertib ve Tahkik: Abdulhamîd Hindavî, Lübnân: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Hamidullah**, Muhammed, *Aziz Kur'an*, trc. Prof. Dr. Abdulaziz Hatip-Mahmut Kanık, İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri*, trc. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Hamidullah**, Muhammed, *Kurân-ı Kerîm Tarihi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- Izutsu**, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013.

İbn Dureyd, Muhammed b. Hasan, *Cemhertu'l-Luğa*, Lübnan: Daru'l-İlmi Li'l-Melayîn, 1407/1987.

İbn Kesîr, İsmail ibn Ömer ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Lübnân: Dâru İbn Hazm, 1420/2000.

İbn Manzûr, Cemalu'd-Dîn Muhammed ibn Mukrim el-İfrikî el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût: Dâru Sadir, T.y.

İsfehânî, Râğıb, *Müfredât-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Abdalbaki Güneş-Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.

Kahraman, Muhammed Şerif, “Kur'ân'ın Harfî ve Tefsîrî Tercümesi -Bakara 183-187 Âyetleri Örneğinde Bir Mukayese”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2.

Karaman, Hayrettin, Dönmez İbrahim Kafi, Çağrıcı Mustafa, Gümüş Sadrettin, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Keskioğlu, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Ankara: TDV Yayınları, 2014.

Konukçu, Enver, “Haydarâbâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Kutluer, İlhan, “Hikmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2012).

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, en-Nuket ve'l-'Uyûn, Thk. es-Seyyid ibn Abdu'l-Maksûd ibn Abdu'r-Rahîm, Lübnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, T.y.

Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, (Mısır: Mektebetu Mustafa el-Banî el-Halebî, 1365/1946.

Mevdûdî, Ebu'l-Ala, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Mücahîd, Ebu'l-Haccâc b. Cebr el-Kerşî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mucâhid*, Thk. Ebu Muhammed el-Esyutî, Lübnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005.

Mükâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Tahkik: Abdullah Mahmûd Lübnân: Müessesetu't-Tarîhi'l-Arabî, 1423/2002.

Nesefî, Abdullah b. Ahmed , *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Tahkîk: Mervân Muhammed Şe'âr, Lübnân: Dâru'n-Nefâis, 1430/2009.

Okiç, M.Tayyib, Hadiste Tercüman, *AÜİF. Der.*, Ankara 1967, sy., XIV.

Öztürk, Mustafa, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meâl ve Tefsirin Serencamı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Öztürk, Mustafa, *Meâl Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Lübnân: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1435/2014.

Selçuk, Hikmet, "Prof.Dr. Süleyman Ateş ile Söyleşi", *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (1997).

Sırma, İhsan Süreyya, "Paris Müslümanları Öksüz", *Yeni Dünya Dergisi*, 4/44 (1997).

Şengül, İdris, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Tahkik: Abdurrahman Umeyre, Dâru'l-Vefâ, T.y.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, Tahkik: Abdullah ibn Abdulmuhsin, Kahire: Dâru'l-Hicr, 1422/2001.

Tuğ, Salih - Yaşaroğlu M. Kâmil, "Muhammed Hamidullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, , Ankara, TDV Yayınları, 2012.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed, *Tefsîru'l-Basît*, Tahkik: Muhammed b. Abdullah b. Sabih et-Teyyâr, Riyâd: Silsiletu'r-Resâili'l-Câmiyyeti, 1430/2009.

Yaşaroğlu, M. Kamil, "Muhammed Hamidullah'ın Hayatı Eserleri", *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleri ile Muhammed Hamîdullah Sempozyumu*, Bursa: Bursa İl Müftülüğü Yayınları 2005.

Yazır, M.Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.

Yolcu, Mehmet, Tokay Ayşe, Bıçak Ayşenur, "Süleyman Ateş ve Abdullah Parlıyan'ın Meâllerinin Karşılaştırılması", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10/4 (2018).

Zeccâc, Ebu İshâk İbrahim İbnu's-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû*, Beyrût: 'Alemlü'l-Kutub, 1408/1988.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Trc. Halil Aldemir, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.

Zemahşerî, Mahmud ibn Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, thk: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Riyad: Mektebetu Ubeykân, 1418/1998.

Zerkânî, Muhammed Abdu'l- Azîm, *Menâhîlu'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Şemsu'd-Dîn, Lübnân: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1434/2013.

